

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

На правах рукопису

ХОДАНОВИЧ Олексій Леонідович

УДК 355.48(477)''1941/1943''

**ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПОХІДНИХ ГРУП ОУН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ
В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

спеціальність 20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник:
ШЕВЧУК Василь Петрович,
доктор історичних наук, професор

Київ–2006

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	14
РОЗДІЛ 2. ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН ПО ФОРМУВАННЮ ПОХІДНИХ ГРУП	46
РОЗДІЛ 3. СТВОРЕННЯ ПОХІДНИМИ ГРУПАМИ МЕРЕЖІ ОСЕРЕДКІВ ОУН ТА ЇХ ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	83
РОЗДІЛ 4. РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛІСТИЧНИМ ПІДПІЛЛЯМ ЗБРОЙНОГО ОПОРУ НІМЕЦЬКИМ ОКУПАНТАМ	133
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178
ДОДАТКИ	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВО - Військові округи

ДУН – Дружина українських націоналістів

ЗУЗ – західноукраїнські землі

КП ПдСУЗ – Крайовий Провід ОУН(Б) південно-східних українських земель

КП ОУН(Б) ЗУЗ – Крайовий Провід ОУН(Б) на західноукраїнських землях

КП ПСУЗ – Крайовий Провід ОУН(Б) північно-східних українських земель

КЕ – Крайова ексекютива

ОКВ – Збройні сухопутні сили Німеччини

ПвУЗ – Провід південноукраїнських земель

ПУН – Провід українських націоналістів

СГД – Союз Гетьманців Державників

СУЗ – східноукраїнські землі

СУНС – Союз українського націоналістичного студентства

СВУ – Спілка визволення України

УГА – Українська Галицька Армія

УГРК – Українська генеральна рада комбатантів

УДП – Українське Державне Правління

УПА - Українська повстанська армія

УКС – Український католицький союз

УНК – Український Національний комітет

УНО – Українська народна обнова

УНП – Українська національна партія

УНС – Українська народна самооборона

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНРА - Українська Народно-Революційна Армія

УНР – Українська Національна Рада

ВСТУП

У сучасній Україні триває різноманітний і всеохоплюючий процес переосмислення української історії, зокрема періоду Другої світової війни. Підтвердженням цьому є відтворення історії Організації українських націоналістів (ОУН) в цей період і Української повстанської армії (УПА). ОУН перебуває в центрі полеміки між різними політичними силами сучасної України, її діяльність викликає значний суспільний та науковий інтерес.

Актуальність теми.

Причиною виникнення у ХХ ст. організації українських націоналістів було територіальне розчленування українських земель, що викликало появу націоналістичного руху за відновлення Української самостійної соборної держави. Важливе місце в контексті історичного аналізу Другої світової війни займає рух опору українських національно-патріотичних сил на окупованій території України. Не отримало всебічної наукової оцінки таке явище української історії періоду Другої світової війни, як УПА. Під керівництвом ОУН діяло створене нею підпілля та збройні формування, які стали основою формування УПА. Тому без дослідження руху українських націоналістів, їх боротьби за свої стратегічні цілі, неможливе усвідомлення особливостей політичної і воєнної історії України ХХ ст. Досягти історичної об'єктивності неможливо без всебічного наукового висвітлення проблеми діяльності українських націоналістів на окупованій території України в роки Другої світової війни як передумови виникнення УПА. Такі дослідження необхідні для того, щоб усунути політично та ідеологічно полярні оцінки ОУН та її місця в історії України середини ХХ століття і тим самим посприяти консолідації українського суспільства.

Радянська історіографія тривалий час формувала думку про обмеженість діяльності ОУН виключно західноукраїнськими землями, підкреслювала суто радянський характер руху опору окупантам. Практично не згадувалось про

існування та діяльність оунівського підпілля на території України в окупаційний період, його бойову роботу, замовчувалися і похідні групи ОУН.

Дослідження сучасних вітчизняних українознавців свідчать про діяльність ОУН в період німецької окупації на всій території України. У цьому контексті актуальною є необхідність вивчення, яким чином ОУН готувалася до розгортання своєї діяльності на території окупованої України, які плани створення соборної держави та військового будівництва розроблялися оунівцями, яким чином Організація втілювала їх у життя. Важливу роль у цьому відіграли похідні групи ОУН – мобільні загони, які організаційно склалися з вишколених членів і створені для розгортання військово-політичної діяльності ОУН на окупованій території України, в першу чергу, де осередки організації були відсутні. Наукові дискусії з цієї проблеми вказують на необхідність накопичення історіографічного матеріалу, його оцінки і винесення об'єктивних висновків.

Актуальним є дослідження місця і ролі похідних груп ОУН у розгортанні українського національно-визвольного руху опору на окупованій території України. На сьогодні питання його масштабності, впливовості і результативності серед науковців залишається дискусійним. З одного боку, стверджується, що він існував, але не набув масовості [156, 352, 376], з іншого – націоналістичний рух опору не поступався за своїми масштабами радянському [179, 217, 390, 396.]. Справжній стан національно-визвольного руху неможливо з'ясувати без дослідження масштабності опанування похідними групами теренів України створеною на місцях мережею осередків ОУН та їх військово-політичної діяльності.

Незважаючи на те, що з'явилося багато наукових праць і публікацій стосовно історії ОУН в роки Другої світової війни, в яких піднімалось питання діяльності похідних груп, воно в цілому залишається недостатньо висвітленим. Наявні дослідження історії ОУН у своїй більшості військово-політичну діяльність похідних груп ОУН розглядають через призму

створеного ними підпілля на окупованій території України [236, 158, 347, 245, 307], без ґрунтового аналізу на її сутності і винятковій ролі похідних груп у цьому процесі. Тільки окремі автори побіжно торкаються питання складання передумов та військово-політичної діяльності ОУН по формуванню похідних груп, їх організаційного оформлення [217, 249, 276, 290, 298, 390]. Не знайшло наукового вирішення питання відтворення напрямів, форм та методів військово-політичної діяльності похідних груп ОУН по створенню мережі осередків та їх бойової роботи на окремих територіях окупованої України, адже в різних регіонах вона мала свою специфіку. Це й визначало складність умов діяльності похідних груп ОУН. Потребує вивчення питання ролі похідних груп і створеного ними підпілля в переході ОУН на антинімецькі позиції. Це не повний перелік наукових недоліків історичного характеру, які потребують подальшого дослідження. Такий стан справ актуалізує пропоноване дослідження і стане ще одним кроком для подальшого вивчення боротьби українських націоналістів за національну державність періоду Другої світової війни.

Таким чином, актуальність теми визначається :

по-перше, необхідністю вивчення досвіду військово-політичної діяльності похідних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни, що надасть можливість встановити зв'язок між військово-політичною діяльністю ОУН та створенням підґрунтя формування і розгортання збройної боротьби Української повстанської армії (УПА);

по-друге, дослідження військового аспекту діяльності похідних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни дозволить визначити та розкрити складові бойової роботи створених похідними групами осередків, особливості розгортання ОУН збройного опору окупантам, що стали надалі основою тактики бойових дій УПА;

по-третє, аналіз військово-політичної діяльності похідних груп дозволить виявити особливості, позитивний і негативний досвід здійснення бойової роботи та агітаційно-пропагандистського впливу як основи

проведення психологічних операцій, розгорнутих ОУН в роки Другої світової війни.

Науковий інтерес становить практика використання підпільно-партизанських методів ведення збройної боротьби формуваннями ОУН, що складають основу сучасних збройних конфліктів малої інтенсивності, так званих „малих війн" із застосуванням повстансько-партизанських формувань проти регулярних військ. Повстанці ОУН активно застосовували і надавали перевагу саме таким видам бойових дій своїх підрозділів.

В нових реаліях розвитку сучасних Збройних Сил військово-політична діяльність похідних груп представляє інтерес як фактор проведення психологічних операцій, розгорнутих ОУН на окупованій українській території. Актуальним є дослідження форм і методів здійснення впливу на місцеве населення, використання інформаційно-поліграфічної інфраструктури. Також людський фактор у діяльності похідних груп ОУН, у різних його проявах має достатній виховний потенціал.

Отже, станом наукового висвітлення військово-політичної діяльності похідних груп ОУН у роки Другої світової війни на території України обумовлюється актуальність сформульованого дисертантом **наукового завдання** – встановити передумови формування похідних груп ОУН і розкрити напрями їх військово-політичної діяльності на окупованій території України в 1941–1943 рр., визначити складові бойової роботи, особливості організації і тактики бойових дій збройних формувань створеного похідними групами підпілля.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової і науково-технічної роботи Національній академії оборони України, Головного управління з гуманітарних питань та соціального захисту ЗС України, кафедри інформаційно-пропагандистського забезпечення та військової журналістики, кафедри історії Національній академії оборони України. Це знайшло своє відображення в участі дисертанта у науково-дослідній роботі, що виконана в

Національній академії оборони України за темою: “Організація інформаційно-пропагандистського забезпечення повсякденної діяльності військ (сил)” (шифр НДР “Пропаганда”), в якій автором виконано розділ “Інформаційно-пропагандистське забезпечення у Другій світовій війні“, де розроблено положення щодо напрямів проведення психологічних операцій ОУН у роки Другої світовій війні. Особиста роль автора також полягає в участі у підготовці заключного звіту та виступах на науково-практичних конференціях за темою науково-дослідної роботи.

Мета і завдання дослідження.

Метою дисертаційної роботи є: розкриття військово-політичної діяльності похідних груп ОУН по розгортанню збройного опору німецьким окупантам створеного ними підпілля на окупованій території України в 1941–1943 рр. Досягнення мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- з’ясувати стан наукової розробки теми та проаналізувати джерельну базу дослідження;
- розкрити військово-політичну діяльність ОУН по формуванню похідних груп, програмні рішення щодо стратегії і тактики їх діяльності у військовій сфері під час війни;
- проаналізувати заходи похідних груп ОУН по створенню мережі осередків організації на окупованій території України та розкрити складові їх військової діяльності;
- визначити напрями, форми і методи діяльності осередків організації по формуванню збройних загонів, розкрити особливості розгортання збройного опору німецьким окупантам та тактики бойових дій;
- на основі узагальнення досвіду діяльності похідних груп ОУН у військовій сфері в роки Другої світової війни надати рекомендації щодо напрямів його використання в системі морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил).

Об'єктом дослідження є діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) у роки Другої світової війни.

Предметом дослідження є створення та військово-політична діяльність похідних груп ОУН на окупованій території України в 1941–1943 рр.

Методи дослідження. Автором використано методи історичних досліджень, які дозволили здійснити дослідження процесу формування, військово-політичної діяльності похідних груп як окремого напрямку діяльності ОУН в роки Другої світової війни.

Проблемно-хронологічний метод сприяв розгляду предмета дослідження у зв'язку з конкретними історичними умовами, виявленню комплексу причин, що призвели до появи періоду діяльності оунівців на території України похідними групами, дослідженню еволюцію форм і методів їх військово-політичної роботи.

Порівняльно-історичний метод дав можливість встановити особливості військово-політичної діяльності ОУН, що реалізувалася у формі похідних груп у співставленні з іншими періодами історії ОУН, виявити загальні та особливі риси діяльності ОУН у військовій сфері через дослідження військово-політичної діяльності похідних груп.

Логічний метод сприяв формулюванню теоретичних узагальнень стосовно предмета дослідження, аналізу похідних груп як продукту історичного розвитку національно-визвольного руху. За допомогою цього методу досліджено військово-політичну діяльність похідних груп ОУН як сукупності елементів тактики виконання ними свого призначення у їх логічній послідовності і взаємозв'язку в контексті впливу на цей процес об'єктивних факторів та суспільно-історичних умов.

Використано також загальнонаукові методи дослідження: *індуктивний* сприяв виявленню загальних закономірностей військово-політичної діяльності похідних груп на основі розгляду конкретних засобів, форм і методів; *аналіз і синтез* дав змогу дослідити функціонування похідних груп як сукупність певних напрямків організаційно-політичної та військової

діяльності. *Принцип об'єктивності* знайшов вияв у неупередженому розгляді фактів і явищ, що набули неоднозначну оцінку представників різних напрямів історіографії проблеми, прагненні автора дати наукову оцінку розглянутих історичних фактів, перевірки матеріалів існуючих наукових праць даними першоджерел.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з квітня 1941 року по серпень 1943 року. Визначення таких меж дослідження зумовлено діяльністю ОУН у формі похідних груп та переходом створеного ними підпілля до збройного опору німецькому окупаційному режиму на території України. В цей період визрівають умови для створення Української повстанської армії, вибудовуються основи тактики її бойових дій.

Вибір нижньої межі (квітень 1941 р.) обумовлено прийнятими рішеннями на Другому великому зборі ОУН(Б) та Проводом ОУН(М) на підготовку похідних груп ОУН до діяльності в умовах німецької окупації України. Верхня межа (серпень 1943 року) обрана з урахуванням того, що після проведення Третього надзвичайного великого збору ОУН(Б) розгортається збройний опір створеного похідними групами ОУН підпілля і відбувається об'єднання українських збройних формувань в Українську повстанську армію під керівництвом ОУН(Б).

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Української РСР станом на 1941 рік.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні наукового завдання, яке не отримало всебічного та об'єктивного висвітлення в історичній літературі:

- *вперше:*
 - розкрита військово-політична діяльність похідних груп на території України в роки Другої світової війни;
 - з'ясовано програмні рішення ОУН, що визначили необхідність формування похідних груп, їх цілі, завдання і тактику діяльності у військовій сфері;
 - розкрито складові військової діяльності похідних груп ОУН і створених ними осередків;

- визначені напрями діяльності осередків ОУН по формуванню збройних загонів та розкриті особливості тактики їх збройного опору окупантам;
- визначено етапи воєнної історії ОУН пов'язані з періодом діяльності організації у формі похідних груп;

- *обґрунтовано* роль похідних груп у створенні на окупованій території України націоналістичного підпілля і розгортанні ним збройного опору німецькій окупаційній владі; встановлено зв'язок між військово-політичною діяльністю похідних груп на окупованій Україні та розгортанням руху опору і збройної боротьби Української повстанської армії. В дослідженні встановлено особливості бойової роботи створеного похідними групами підпілля, що і в сучасних умовах складають основу тактики в локальних війнах і збройних конфліктах, а саме: підпільно-партизанські методи створення “боївки” - військових відділів підпілля, їх військового вишколу; проведення диверсійних операцій; дії малими бойовими групами з поєднанням раптовості, вогневого ураження та кількох видів маневру;

- в дисертації *набуло подальшого розвитку* положення щодо ролі похідних груп у розгортанні національно-визвольного руху на сході і півдні окупованій території України в роки Другої світової війни. На відміну від попередників, дисертант дослідив процес створення мережі ОУН на території окупованої України та особливості військово-політичної діяльності похідних груп по розгортанню їх бойової діяльності;

- результати дослідження *поглиблюють* наукові знання про діяльність ОУН та масштаби її поширення на сході і півдні окупованої України в роки Другої світової війни.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в ній матеріали, теоретичні висновки та узагальнення доповнюють наукові знання про діяльність громадсько-суспільних організацій у військовій сфері в роки Другої світової війни та можуть бути використані:

при проведенні подальших воєнно-історичних наукових досліджень з військової історії національно-визвольних рухів Східної Європи в роки

Другої світової війни, виявленні закономірностей, особливостей і тенденцій збройної боротьби рухів опору окупаційним режимам;

при написанні воєнно-історичних праць, підручників і навчальних посібників з військової історії України та для підготовки курсів лекцій;

у навчальному процесі вищих навчальних закладів Міністерства оборони України, для підвищення рівня самосвідомості і патріотизму при підготовці офіцерських кадрів під час вивчення ними вітчизняної воєнної історії;

при підготовці інформаційно-історичного матеріалу органам військового управління для проведення інформування особового складу підрозділів Збройних сил України, що входять до складу міжнародних миротворчих контингентів;

у процесі військово-патріотичного виховання молоді, особового складу Збройних Сил України, правоохоронних органів та інших військових формувань;

у системі гуманітарної підготовки особового складу Збройних Сил України.

Фактичний матеріал, узагальнення і висновки дисертаційного дослідження використовуються в ході вивчення зі слухачами Національної академії оборони України навчальних дисциплін “Історія української державності” та “Історія військових формувань України”.

Особистий внесок здобувача полягає в тому, що усі наукові результати дослідження викладені у публікаціях у наукових фахових виданнях за його особистим авторством.

Апробацію основних положень дослідження здійснено у формі доповідей і виступів на науково-практичних конференціях:

– *міжнародні*: XIII щорічна міжнародна науково-практична конференція “Соціально-економічні, політичні та етнонаціональні чинники буття народу в системі українознавства” (Київ, 21–22 жовтня 2004 р.), міжнародна наукова конференція “Україна і Польща в горнилі Другої світової війни”

(м. Київ, 5 травня 2005 р.), Міжнародна науково-теоретична конференція “Національні рухи опору у Східній Європі кінця 30-х – середини 50-х років” (м. Київ, 12–13 травня 2005 р.), друга Міжнародна наукова конференція “Соборність України: Історична спадщина і виклики часу” (м. Переяслав-Хмельницький, 19–20 травня 2005 р.); Міжнародна конференція Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини “Умансько-Ботошанська операція 1944 року. До 60-річчя Перемоги” (Умань, 23–25 вересня 2004 р.);

– науково-практична конференція гуманітарного факультету Національної академії оборони України “Система морально-психологічного забезпечення в умовах реалізації Концепції гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України (Київ, 2 квітня 2004 р.),

Результати досліджень автор доповідав на засіданнях кафедри історії та науково-практичному семінарі ад’юнктів факультету підготовки фахівців з гуманітарних питань Національної академії оборони України.

Публікації. Основні положення дисертації висвітлені в 10-ти опублікованих працях: 5-х авторських статтях у наукових фахових виданнях, 2-х статтях у збірниках наукових праць та 3-х матеріалах і тезах наукових конференцій.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження автором опрацьовано широкий спектр різнопланового науково-історичного доробку з тематики українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни. З'ясування стану наукового висвітлення розробки діяльності похідних груп ОУН вимагає звернення до всієї історіографічної та джерельної бази з питань політичної та військової діяльності ОУН напередодні і під час Другої світової війни.

За наявною бібліографією в Україні та за її межами було написано більше чотирьох тисяч праць з історії ОУН та УПА [117, 125]. В багатьох працях їх автори торкаються проблеми діяльності похідних груп ОУН. Проте, окреме дослідження з військово-політичної діяльності похідних груп ОУН у роки Другої світової війни дотепер відсутнє.

Дослідження, які складають історіографію питання, можна поділити на декілька груп.

До першої групи слід віднести праці, написані науковцями з антинаціоналістичних позицій. У радянській історіографії історія Організації українських націоналістів подавалася тенденційно, у звинувачувальному плані. Складний і суперечливий період діяльності українських націоналістів у роки Другої світової війни викладався з метою показати антинародний характер ОУН. Ті праці, що торкалися питань діяльності Організації українських націоналістів, як правило, були позбавлені серйозного аналізу проблеми, носили суто пропагандистський характер і відіграли дезінформуючу роль. Вони мали за мету формування негативного бачення у читача діяльності ОУН [149, 150]. Критикувалися ідеологічні основи українського націоналізму, викривався його “буржуазно-націоналістичний реакційний зміст [186, 187, 250, 275, 319, 320, 366]”.

Оцінки діяльності ОУН у роки війни (зокрема діяльності націоналістичного підпілля) не змінювалися впродовж всієї радянської доби. Вони стали однією з аксіом радянської історичної науки [186, 275, 366]. Завдання та цілі ОУН трактувалися з позиції колабораціонізму, співпраці з Німеччиною. На цьому наголошується в працях В. Замлинського [201], К. Дмитрука [187], Д. Мануїльського [273] В. Чередниченка [382, 383], С. Даниленка [186] та інші.

Тільки в деяких працях відзначалось, що на схід рушили “похідні” групи як мельниківців, так і бандерівців [186-188]. Так, у книзі К. Дмитрука “Безбатченки”, написаній з використанням архівних фондів, тільки згадується про похідні групи ОУН, доводиться “прислужництво” націоналістів німецьким окупантам [187, с. 60].

В період радянської історіографії (1985-1991 рр.), що розпочався одночасно з політикою перебудови радянського суспільства, відсутність ідеологічної та партійної цензури разом із зростаючими публікаційними можливостями та доступом до документальних матеріалів і архівних джерел створили умови для нового рівня досліджень щодо руху Опору на окупованій території України.

Провідними фахівцями, які розпочали комплексне висвітлення історії війни, були відомі українські дослідники В. С. Коваль, В. І. Кучер, А. С. Чайковський, В. М. Нем’ятий та ін. В працях цих авторів з’являється наполегливий наголос на існуванні українського національно-визвольного руху в роки війни. Однак в цей період було зроблено перші спроби в його визначенні і ґрунтовному дослідженні. Тема похідних груп ОУН також не отримала наукового висвітлення.

Отже, радянська історіографія за своєю методологією та ідеологічною місією не змогла об’єктивно розкрити діяльність українських націоналістів на окупованій території України в роки Другої світової війни. Характерним для цього пласту історичних досліджень є цілком негативна оцінка дослідниками ОУН.

Разом з тим вітчизняна історіографія радянського періоду дає певне уявлення про діяльність ОУН на території окупованої України, а значить і окреслює орієнтири в дослідженні похідних груп. Незважаючи на її тенденційність, заідеологізованість і переважно описовий характер праць, відкидати історичні здобутки вітчизняних дослідників цього періоду є недоцільним і науково некоректним.

Другу групу наукової літератури складають праці, які вийшли в Україні після 1991 року. З проголошенням незалежності України почався активний процес дослідження українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни.

Завіса таємності і міфічності поступово зникала під натиском перших паростків об'єктивності. Можливості доступу до раніше закритих архівів посприяли появі нових досліджень та тематичних зразків депонованої літератури.

Характерними рисами праць авторів, що продовжували писати свої твори з антиоунівських позицій радянської історіографічної школи, є упереджений підхід до розгляду проблеми, пропаганда, суб'єктивізм [165, 166, 199, 383]. Прикладом сучасного наслідування негативного ставлення до ОУН і УПА є книга Віктора Поліщука “Політична і юридична оцінка ОУН і УПА” [318, с. 61].

Науково обґрунтованим поглядом на роль і місце українців в історії Другої світової війни, на рух опору на окупованій території України є фундаментальна праця “Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945” [147]. У заключному томі цього видання міститься науковий доробок з діяльності ОУН на окупованій території України.

В умовах розпочатого переосмислення української історії вітчизняні вчені стали більш об'єктивно підходити до вивчення історії національно-патріотичного руху під час Другої світової війни, поступово відходячи від емоційних оцінок та заідеологованих поглядів.

З'явився цілий ряд публікацій сучасних українських дослідників, в яких вони дають загальну оцінку діяльності ОУН під час війни, визначають концептуальні засади подальшого вивчення українського визвольного руху Опору. Ця тенденція втілилася в монографіях і статтях М. В. Ковалю [235], В. І. Клокова [227], В. І. Кучера [257], П. М. Чернеги [257], С. В. Кульчицького [255] та інших, де автори намагаються поглянути на проблему з нових позицій, роблять спроби узагальнити окремі її аспекти. Їх зміст зводиться до того, що подальше вивчення проблеми повинно ґрунтуватися на об'єктивному підході до фактів співпраці керівництва ОУН з гітлерівською Німеччиною, але разом з тим і на визнанні ОУН як учасниці антифашистського руху Опору.

Українська історіографія в перші роки після проголошення незалежності стосовно проблем національно-визвольного руху, на думку автора, мала початковий дослідницький стан. Однак, на думку автора, в цей період дискусій з історії ОУН здебільшого відбувалися не в науковій, а в політико-ідеологічній площині. Тема похідних груп отримала певного відображення в працях, але їх діяльність цілеспрямовано та ґрунтовно не розглядалася.

В працях О. Багана [142], Ю. Киричука [221-224], В. Іванишина [206], А. Дуди і В. Старика [192] порушені важливі питання, пов'язані з українським національно-визвольним рухом в роки Другої світової війни. Викласти історію українського націоналізму, пов'язуючи розвиток події з трансформацією ідейно-політичних засад, намагається у своїй монографії О. Баган, що в певною мірою дозволяє простежити тенденції зміни цілей та змісту діяльності ОУН в роки війни [142].

В праці М. В. Ковалю розглядаються деякі аспекти, пов'язані зі співробітництвом між ОУН(Б) та вермахтом у 1941-1942 рр., в якій, на думку автора, дається загальна оцінка подій без виявлення причин та наслідків співробітництва з Німеччиною [236].

Ю. А. Киричук, одним із перших вітчизняних науковців намагався неупереджено висвітлити історію ОУН і УПА [221]. Автор висвітлює

діяльність підпілля ОУН та формування УПА і одночасно вказує на роль похідних груп в цьому процесі. Однак поза увагою залишилися заходи похідних груп по створенню підпілля на українських землях, взаємозв'язок їх військової діяльності з утворенням УПА. Окремі згадки про військову діяльність ОУН(Б) напередодні та в перші роки війни Німеччини та СРСР подані в праці П. Брицького [157].

Вагомий внесок у розвиток досліджень історії України 40–50-х рр. зробили сучасні науковці-історики: О. Лисенко [263-264], В. Сергійчик [344–347], І. Білас [114, 115], К. Бондаренко [156], І. Муковський [295], Ю. Шаповал, І. Ільюшин, В. Дзьобак, Г. Касьянов і ряд інших. На думку автора, проблемою вітчизняної історіографії залишалось те, що дослідники висвітлювали історію ОУН здебільшого з моменту створення УПА, увага зосереджена переважно на розкритті різних аспектів політичної історії ОУН, а також на створенні та збройній боротьбі УПА

З 1997 р. існує при Кабінеті Міністрів України урядова комісія з вивчення діяльності ОУН і УПА. Комісія організувала при Інституті історії України НАН України робочу групу для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН і УПА, яку очолив С. В. Кульчицький.

Результатом напрацювань цієї групи стало опублікування наукових 29 наукових праць, цілої низки газетних статей, текстів архівних документів, підготовлено попередній звіт та фаховий висновок про діяльність ОУН і УПА [326]. Продуктом спільної творчості робочої групи істориків стала колективна монографія “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси”, в якій висвітлено такі важливі теми як, стратегія і тактика українських націоналістів на початковому етапі Другої світової війни, причини та процес переходу ОУН(Б) на антинімецькі позиції. Однак, діяльність похідних груп ОУН не отримала ґрунтовного висвітлення.

А. Кентій опублікував низку монографій з історії ОУН і УПА. Їх характеризує намагання автора неупереджено підійти до об'єкта дослідження, показати етапи розвитку націоналістичного руху на Україні.

При його дослідженні в роки німецької окупації, А. Кентій приділив увагу і похідним групам. Однак, на думку автора, розгляд цього феномену носить констатуючий характер.

При висвітленні діяльності похідних груп ОУН на окупованій Україні автор доводить, що своє головне завдання організація вбачала в тому, щоб шляхом співпраці або демонстрації свого збройного потенціалу домогтися від німців визнання у будь-якій формі української державності [216-220]. Висновки, про різні масштаби націоналістичного руху на Сході і на Заході України і менші його масштаби на східних теренах України, А. Кентій пояснює успіхами ідеологічного впливу радянської влади на масову свідомість людей. Однак, на думку автора, не враховано вплив на моральний стан частини українського населення діяльності радянської влади у довоєнний період, репресій проти національно свідомого прошарку українців, що створювало соціальну базу для сприйняття націоналістичних ідей.

На рубежі зміни тисячоліть українські науковці продовжили дослідження національно-визвольного руху 40-50-х рр. ХХ ст. Вони виконані із намаганням досягти об'єктивності. Однак, дослідження не подають детальну характеристику його політично-організаційної практики, до якої можна віднести формування та діяльність похідних груп.

Одним з сучасних досліджень національно-визвольного руху періоду 40-х і першої половини 50-х рр. ХХ ст. є монографія Анатолія Русначенка "Народ збурений..." [336]. Автором опрацьовано документи з українських, польських, білоруських, країн Балтії архівів. Монографія аналізує і враховує результати багатьох опублікованих сучасних досліджень.

Формуванню та діяльності похідних груп на окупованій Україні присвячено окремий розділ роботи. Автор систематизував різнопланові джерела з метою відтворення об'єктивної картини розвитку та стану націоналістичного руху, на підставі опрацьованих документів. За наявності в роботі широкого фактологічного матеріалу хронологія його викладення не

завжди дає можливість цілісно простежити розвиток подій по окремих регіонах України. Діяльність кожної похідної групи і створеного ними підпілля подаються окремими, часто непов'язаними хронологічно фактами, що дає можливість скласти чітке уявлення про її масштабність та дієвість тільки після їх систематизації та зіставлення.

Видання науково-популярного характеру розширюють можливості для висновків про масштаби поширення націоналістичного руху в окремих регіонах окупованої України в роки Другої світової війни. В виданні “Брати грому” М. Андрусика, автор подає багато незафіксованих в архівах фактів [140]. До сучасних досліджень регіонального характеру відносяться праці Нестора Мизака [280-282].

Декілька праць і публікацій з історії ОУН в Донбасі, де автори використали в своїх публікаціях раніше невідомі архівні документи, значно доповнили спогади Є. Стахіва щодо діяльності ОУН у регіоні [291-292, 350, 352]. Дослідженням діяльності українських націоналістів у Донбасі, виконаним на основі архівів, є книга В. М. Нікольського [300]. Вивчаючи діяльність похідних груп, осередків ОУН в регіоні, автор наголошує на багатьох напрямках діяльності: вербування місцевого населення; тиражування та розповсюдження пропагандистських матеріалів і листівок; організація місцевих осередків “Просвіти”; використання окупаційної преси.

Автор на документальній основі подає картину діяльності ОУН на терені Донбасу. Слід відзначити широку джерельну базу роботи, використані автором документи Державного архіву Служби безпеки України та архівів СБУ Донецької і Луганської областей. Архівні документи автор порівняв з фактами про місцеві осередки ОУН(Б), наведені у мемуарах провідника ОУН(Б) у ті роки в Донбасі Є. Стахіва “Крізь тюрми, підпілля й кордони” [355]. В роботі присутні деякі неточності у прізвищах та належності членів осередків до того чи іншого крила ОУН.

Деяких аспектів діяльності ОУН у Донбасі торкається луганський дослідник В. Семистяга [342]. Автор також звертається до історії преси в східній Україні окупаційного періоду, її ролі та місця в роботі українських націоналістів.

На основі архівних матеріалів розкрито різні аспекти діяльності оунівських осередків на Донбасі у монографіях А. М. Міхненка [291-292].

Про складні взаємовідносини похідних груп і місцевих громадських організацій Харкова в опануванні місцевих органів влади у своїх спогадах розповідає учасник цього процесу О. Семененко [341], а також сучасний дослідник А. Скоробагатів [316-318].

Деякі аспекти діяльності похідних груп ОУН побіжно піднімаються в низці сучасних дисертаційних досліджень при дослідженні інших наукових проблем з історії ОУН і УПА [280, 303, 312]. І це невипадково. Обійти питання діяльності похідних груп у різних її формах і проявах неможливо при дослідженні будь-якої проблеми, пов'язаною з діяльністю ОУН в роки Другої світової війни.

Більшість досліджень тематики українського визвольного руху періоду 40-х і першої половини 50-х років ХХ ст. в основному стосуються подій у Західній Україні. Основну увагу в них приділено діяльності ОУН бандерівської орієнтації. Наприклад, праця І. К. Патриляка “Діяльність українських націоналістів (бандерівців) у 1940–42 роках (військовий аспект)” [312].

Вклад у науковий доробок з питання руху опору в Донбасі зробила дисертаційна робота В. А. Бровара [158]. В ній вперше пропонується характеристика подій тих часів у масштабах не окремої області, а всього Донбаського регіону взагалі. Автор розкриває такий недостатньо досліджений аспект, як діяльність оунівських підпільних груп та організацій, що виникли на території регіону під час окупації. Але обмежений темою дослідження, автор відображає загальні риси націоналістичного руху опору загарбникам.

Дисертація К. Бондаренка стала новою спробою об'єктивного підходу до проблеми політичного та військового аспекту діяльності ОУН. Автор наголошує на масовому перебезуванні націоналістів на східні терени України під виглядом перекладачів та допоміжного персоналу, на майже стихійне утворення похідних груп, які на Сході творять адміністрацію [156].

Досліджуючи етнонаціональну політичну діяльність ОУН і УПА в 1940–1953 роках В. Деревінський доводить, що її результативність була досягнута завдяки структурованому та ефективно діючому агітаційно-пропагандистському апарату ОУН і УПА, який проводив популяризацію етнонаціональних ідей українського визвольного руху. Висновок автора дозволяє розглядати цей вид практичної діяльності для оунівців так само важливим, як і бойові дії, а на окремих етапах їх боротьби, зокрема діяльності похідних груп, мав основне значення. Саме завдяки такій агітаційно-пропагандистській роботі збройно-політична боротьба націоналістичного підпілля знаходила підтримку серед місцевого населення [189].

В дисертації Є. Горбурова показано поширення діяльності похідних груп ОУН на території України, що дозволяє скласти загальні уявлення про сутність цього процесу. Перед націоналістичними формуваннями ставилося завдання захопити в свої руки всі керівні посади у місцевих органах самоврядування на окупованій території. На основі вивчення архівних документів автор показав, що значних обсягів набула агітаційно-пропагандистська робота [181].

Розглядаючи український націоналістичний рух опору 1941-1944 років, М. Слободянюк у своїй науковій праці досліджує діяльність ОУН(Б) у південній Україні [352]. Дисертація дає нам можливість з'ясувати, що похідні групи ОУН були орієнтовані на співробітництво з окупаційними властями, мали завдання просуватися слідом за німецькими військами і в перші дні окупації брати цивільну владу в свої руки. Лише з початком масових

німецьких репресій проти націоналістів бандерівці перейшли на нелегальний стан. В роботі окреслені основні напрями діяльності оунівського підпілля.

В дисертаційному дослідженні В. А. Гладуш запропонував картину бойової діяльності оунівського підпілля на Придніпров'ї і стверджує, що напрями їх бойової роботи в різні роки окупації змінювалися. Робота допомагає з'ясувати, що в період 1941-1942 рр. похідні групи обмежувалися пропагандою і роз'яснювальною діяльністю, збиранням зброї та бойовим навчанням підпільників. Надалі оунівці внесли корективу в тактику дій, яка полягала у створенні власних збройних формувань [173].

Висвітлюючи в дослідженні і наукових статтях діяльність спеціальних підрозділів руху українських націоналістів Д. В. Веденєєв наголошує на існуванні в мережі осередків пунктів кур'єрського зв'язку, підпільних явок, конспіративних квартир, системи псевдонімів, криптонімів, шифрів [164, 165].

Д. М. Титаренко, досліджуючи пресу східної України періоду окупації як історичне джерело, встановив, що активний пропагандистський вплив на свідомість місцевого населення оунівці здійснювали, працюючи в місцевих органах управління та друкованих виданнях, створених німецькою адміністрацією [362].

В окремих статтях Д. Титаренка розглядаються питання діяльності товариства “Просвіта” та різного роду окупаційних установ, що займалися культурно-освітніми питаннями [363]. Ці організації та установи створювалися місцевими осередками ОУН або були тісно зв'язаними з ними і виконували певні пропагандистські завдання. Саме через використання товариства “Просвіта” оунівці ефективно проводили свою вербувальну та пропагандистську роботу.

Дослідження Б. Д. Черномаза діяльності національно-патріотичного підпілля на Уманщині дали змогу зробити висновки, що в цьому регіоні, як і в деяких інших регіонах центральної та східної України активно діяв авангард ОУН у формі похідних груп [386]. Наукова праця містить багато

цінного різноманітного фактологічного матеріалу, який дає змогу дослідити сутність та дієвість діяльності націоналістів в окупаційній Україні. На наш погляд, недоліком роботи є твердження автора про безумовну ідеологічну готовність населення окупованої України до боротьби за незалежну українську державу.

Загалом, вадою вітчизняної історіографії, особливо в перші роки незалежності, було те, що дослідники висвітлювали історію ОУН здебільшого з моменту створення УПА, а попереднім рокам її військово-політичної діяльності менше приділяли уваги. В багатьох працях тема похідних груп отримала певного відображення, але їх діяльність цілеспрямовано та ґрунтовно не розглядалася.

До групи праць, що містять інформацію про діяльність ОУН, спрямовану на розгортання державотворчих процесів на окупованій території України, створення мережі осередків організації у 1941-1942 рр., є праці дослідників української діаспори, які до 1991 р. видавалися за кордоном, а з проголошенням незалежності почали з'являтися і в Україні. Це монографії, мемуари та спогади людей, які свого часу мали відношення до діяльності оунівського підпілля.

Слід назвати найвагоміші праці з цієї тематики Л. Шанковського, П. Мірчука, В. Косика, С. Мечника, Т. Гунчака, П. Потічного П. Дужого та ін., що відносяться до історіографії “бандерівського” напрямку.

Представники мельниківського напрямку історіографії ОУН – В. Верига [161], З. Городиський [179], Я. Шумелда [395], З. Книш [233] писали праці у виваженому тоні, хоча перебільшували авторитет ОУН(М) в українському національно-патріотичному русі.

Прихильниками ОУН(Б) написано чимало літератури мемуарного характеру. Майже всі ці спогади відзначаються підкресленням виняткової ролі бандерівців. У багатьох випадках присутнє приписування виключно бандерівцям заслуг у боротьбі з окупантами.

Засновником бандерівської історіографії можна вважати П. Мірчука, автора близько десяти монографій та брошур з історії ОУН і УПА. У своїх творах П. Мірчук викладає власне бачення історії ОУН. Значне місце приділяється організаційній структурі ОУН, проблемі антифашистської діяльності ОУН [285-290]. У деяких з них епізодично висвітлюються окремі аспекти діяльності похідних груп ОУН.

У книзі “Українська повстанська армія 1942-1952 рр. Документи і матеріали” П. Мірчук стверджує, що основу повстанських відділів УПА склали похідні групи ОУН без обґрунтування свого висновку і наводить думку, що німці знищили значну кількість членів похідних груп ОУН на початку війни. Діяльність ОУН в Центральній Україні в цій ґрунтовній праці є, на наш погляд, недостатньо висвітленою.

Дослідник використовує значний фактичний матеріал, однак його праці написані з викладенням симпатій щодо С. Бандери та його соратників. Загалом праці П. Мірчука при багатьох позитивних моментах, відзначаються певною тенденційністю. Вадодою праць П. Мірчука є намагання обґрунтувати будь-які дії лідерів ОУН(Б) і негативно характеризувати діяльність ОУН(М), недостатнє висвітлення фактів щодо співробітництва ОУН(Б) з вермахтом в початковий період війни, що зменшує можливість використання матеріалу в дослідженні питання формування похідних груп.

Значна частина монографії Л. Шанковського “Похідні групи ОУН” присвячена діяльності ОУН(Б) в південній Україні. Вона є однією з основних при дослідженні діяльності похідних груп ОУН(Б). Л. Шанковський вважає Дніпропетровську область центром бандерівського підпілля на Східній Україні. Щодо впливовості різних складових руху опору то, він стверджує, що на середину 1943 р. оунівське підпілля за чисельністю втричі перевищувало радянське.

Автор розглядає діяльність ОУН у романтичному ореолі, вважає її вплив на наддніпрянських українців сильнішим за вплив радянських партизанів і підпільників, доводячи, що українське робітництво виявило значну

національну свідомість і було особливо активним у націоналістичному підпіллі. Він вважає діяльність ОУН(Б) на окупованій території України загалом успішною. В роботі дослідник зупиняється на визначенні завдань, чисельності похідних груп, їх структури у поході і маршрутів руху, заходів безпеки і конспірації щодо запобігання розкриття їх існування на теренах України.

Однією з важливих причин, яка гальмувала діяльність українських націоналістів у Східній Україні, був, на думку Л. Шанковського, розкол в ОУН. Саме цей фактор, як вважає автор, суттєво вплинув на результативність діяльності похідних груп [390].

Щодо соціальної бази націоналістів, то Л. Шанковський називає найбільш прихильною до націоналістичних ідей середньовікову групу населення. Щодо стосунків між бандерівцями і радянським підпіллям, то Л. Шанковський пише про окремі випадки співпраці підпільників обох течій на місцевому рівні.

У загальному плані ця робота перебільшує, на нашу думку, розмах і місце оунівського підпілля в русі опору на сході України. Автор змушений також визнати, що члени похідних груп мали труднощі у проведенні роботи на східних теренах України, які пояснювались їх недостатньою підготовкою для роботи з населенням цих регіонів.

У книзі “Історія українського війська” Л. Шанковський наголошує, що похідні групи були своєрідною політичною армією ОУН [391].

А. Бедрій у своїх роботах звертався до діяльності ОУН на окупованій території України і намагався відтворити події 40-50-х років ХХ ст. у західному регіоні України. В його працях висвітлюються взаємовідносини ОУН з німецьким урядом у довоєнний період, в момент окупації фашистами українських земель, показано причини розриву з німцями та переходу до підпільної діяльності, що є корисним для пропонованого дослідження [145, 146]. Але автором не акцентовано увагу на ролі похідних груп в процесі переходу ОУН від співробітництва з німцями до антиокупаційного опору.

Серед діаспорних дослідників науковим підходом до теми визначається В. Косик. У його праці "Україна і Німеччина у Другій світовій війні", що написана на основі опрацювання німецьких архівних матеріалів, відображено намагання похідних груп створювати місцеві органи управління, впливати на ці процеси там, де їх очолювали місцеві громади [247]. Досліджено поширення мережі організації в різних регіонах України.

Однак В. Косик за політичними переконаннями є прихильником ОУН(Б), тому його дослідження не позбавлене пробандерівських політичних впливів. У роботі знаходимо дані про чисельний склад похідних груп. Важливим для пропонованого дослідження є те, що автор розглядає діяльність українського підпілля в різних регіонах, відношення до діяльності похідних груп німецької влади та репресії з її боку.

Розглянуто питання можливої співпраці з радянським підпіллям. Вказується про підготовку до проведення диверсійних та терористичних актів [248]. В. Косик, наводячи витяги з інструкцій для оунівського підпілля, виданої Проводом у травні 1941 р., не вказує пункти, щодо встановлення монопартійного політичного устрою майбутньої держави.

Бандерівське спрямування мали вперше віддруковані в Україні дослідження С. Мечника. Він висвітлив збройний опір оунівського підпілля радянському режиму на західноукраїнських землях, діяльність Служби безпеки ОУН(Б), її боротьбу проти агентури НКДБ-МДБ-КДБ, хоча він також перебільшував масштаби впливу бандерівського руху.

С. Мечник у своїй праці „У вирі воєнного лихоліття...” розповідає про розгортання діяльності ОУН(Б) перед війною і боротьбу ОУН і УПА проти німецьких окупантів у 1941–1944 рр. [278]. Він стверджує про те, що наприкінці 1940 року у Кракові Провід ОУН(Б) висунув ідею походу націоналістичних груп на українські землі. Підготовкою похідних груп з членів ОУН, які проживали на Підляшші, Холмщині та Лемківщині, керував окремий штаб. С. Мечник подає організаційну структуру похідних груп, торкається окремих напрямів практичної їх діяльності на теренах України. І

все ж у цій праці дуже мало конкретики щодо складу і чисельності груп, змісту діяльності штабу їх підготовки та його складу, використано чимало документів, які містяться у збірках В. Косика.

В ґрунтовній праці Зенон Городиський, з історичної точки зору описав діяльність Української Народної Ради в Києві, що надає можливість отримати уявлення про цей орган українського державотворення і участі українських націоналістів у його роботі [179].

Проаналізовані наукові здобутки істориків української діаспори не залежали від радянської ідеології і мали можливості для об'єктивного висвітлення українського націоналістичного руху 40-х років ХХ ст. Українські історики в діаспорі наполегливо доводили антинацизм ОУН.

Але незважаючи на певні досягнення, українська діаспорна історіографія, на думку автора, загалом некритично оцінює діяльність ОУН і УПА [167, 168, 179-183]. У своїх працях автори хоча і приділяють увагу військовим і політичним моментам у діяльності ОУН(Б), загалом намагаються обходити “незручні” питання, які не вписуються у загальну концепцію автора. Публікації представників української історичної науки за кордоном відображають існуючі суперечності між політичними течіями діаспори - бандерівцями, мельниківцями, “двійкарями” та ін.

Для літератури діаспорного походження характерні декілька важливих вад. Перша - це майже обов'язкове відображення у дослідженнях корпоративних партійних поглядів автора, що є наслідком організаційного розколу ОУН у 1940 році. Друга - це, як правило, вузька джерельна база і недостатнє використання архівних документів. Такий підхід не міг не позначитися на аналізі явищ і фактів, трактуванні діяльності окремих діячів оунівського підпілля, на зроблених оцінках і висновках.

Специфікою цих робіт є наявність непідтверджених документально оцінок авторів, окремих фактів. Окрім того, цим працям притаманні емоційні забарвлення, особисті враження, описовий характер, бракує узагальнюючого теоретичного підходу до висвітлення проблеми.

Загалом історіографія української діаспори зібрала багатий фактичний матеріал стосовно українського національно-визвольного руху 40–50-х рр. XX ст.

Діяльність ОУН розглядається у працях закордонних вчених не українців. Цікавими є роботи американського дослідника Дж. Бердза, який широко використовував у дослідженні ОУН матеріали українських та російських архівів.

Найвідоміша праця про український націоналізм іноземного автора є монографія Д. Армстронга “Український націоналізм” [396]. Твір вважається одним з об’єктивніших англомовних досліджень. Дж. Армстронг стверджує про існування відмінностей у ступені поширення націоналізму і сприйняття ідей ОУН у Західній та в ряді районів Центральної України, з одного боку, і в Східній Україні, з іншого. Він пише про несприйняття націоналізму більшістю населення Східної України, а також про те, що кожна з оунівських груп у великих містах цього регіону на початку 1942 р. нараховувала майже десятків членів, а загальна кількість активних учасників оунівського підпілля тут не перевищувала кількох сотень. Серед факторів, що спричинили таке становище, історик називає постійний тиск окупаційної адміністрації і небезпеку відкрито проявляти націоналістичні настрої.

Дж. Армстронг вважає, що негативну реакцію населення Східної України викликала сама націоналістична доктрина, в якій недостатньо уваги приділялося громадянським правам, економічним і соціальним питанням. В монографії помилково стверджується, що похідні групи припинили своє існування в серпні–вересні 1941 р.

Активно вивчалася проблематика ОУН і УПА часів Другої світової війни в польській, білоруській та сучасній російській історіографії [397, 400, 402, 407, 408]. У польській історіографії слід відзначити праці Р. Тожецького, Г. Мотики, Ч. Партача. Прихильник україно-польського національного примирення Р. Тожецький у своїх роботах приділив чимало уваги діяльності мельниківської фракції ОУН [400].

У білоруській історіографії українського націоналістичного руху заслуговує на увагу праця Ю. Туронка в якій розглядається взаємодія національних рухів України та Білорусії. Вийшла монографія С. Ткаченка, що аналізує сутність психологічної війни ОУН і УПА та тактику збройної боротьби УПА [333]. Проблема колабораціонізму досліджується в праці російського автора М. Семиряги [407].

На думку автора, загальною рисою цих праць, є підхід до розгляду проблеми українського національно-визвольного руху через призму національно-державницького світогляду кожного з дослідників. Військово-політична діяльність похідних груп у цих роботах практично не досліджується. Але окремі висновки доповнюють уявлення про діяльність ОУН на території України.

Значною для дослідження обраної теми, незважаючи на переважно підпільний характер діяльності ОУН у роки війни є *джерельна база*. Не оминати при дослідженні вивчення матеріалів зборів, конференцій, документів керівних органів ОУН, виданих переважно окремими збірками [131]; документів (накази керівництва, інструкції, звіти тощо), що стосуються діяльності ОУН; періодичних видань ОУН, листівок, бюлетенів, іншої підпільної літератури, окремих публікацій в українській окупаційній пресі та агітаційної продукції.

Основою для висвітлення проблеми дослідження стали джерела і матеріали, які виявлені автором у державних архівах. Архівні матеріали можна поділити за ознакою походження. Документи радянського походження містять відомості про гітлерівську окупаційну політику, настрої мирного населення окупованих територій, антифашистську боротьбу підпільників і партизан. Це звіти розвідувальних органів, доповідні записки, огляди НКВС УРСР, інформаційні повідомлення, листи і звернення, що характеризують події в Україні під час окупації, звіти підпільних організацій та партизанських загонів України.

Друга група використаних архівних документів – це матеріали німецького походження, а також документи окупаційних установ. Вони містять інформаційні повідомлення окупаційних органів про політичне та економічне становище в Україні, оголошення і звернення окупаційних властей до населення, повідомлення та звіти німецьких спецслужб про стан націоналістичного руху тощо.

З джерел оунівського походження – це документи щодо підготовки та діяльності оунівців у східних областях України, звіти, огляди суспільно-політичного й економічного життя окупованої України.

У Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України) опрацьовано фонд 3833 (Крайовий провід ОУН на українських землях); фонд 3834 (Львівський обласний провід (керівництво) Організації українських націоналістів на західноукраїнських землях); фонд 3836 (З'єднання західних груп Української повстанської армії “УПА-Захід”); фонд 3837 (З'єднання південних груп Української повстанської армії “УПА - Південь” 1942–1945 рр.); фонд 3838 (З'єднання північних груп Української повстанської армії (“УПА - Північ”); фонд 3967 (Фонд командування військового району “Іскра” Української повстанської армії. 1943–1944), фонд КМФ-8 (Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистських адміністративних установ, армійських груп і їх тилових охоронних підрозділів); фонд 4628 (Колекція трофейних документів про співробітництво українських націоналістів та керівництва УПА з німецько-фашистськими окупантами).

Матеріали цих фондів повністю складаються з оригінальних документів різного роду. Це документи вищих керівних органів, документи провідів ОУН різного рівня і окремих провідників, звіти керівників похідних груп і навіть окремих їх членів.

Найбільш інформативним для пропонованого дослідження є фонд 3833 “Крайовий Провід Організації Українських Націоналістів” де зберігаються

важливі свідчення про різні аспекти розгортання націоналістичного руху і діяльність у цьому напрямі похідних груп ОУН.

У фонді зберігаються організаційні звіти про створення адміністративних установ у західних і деяких східних областях України [оп. 1, спр. 15]; списки уповноважених членів Українського державного правління, які часто були керівниками похідних груп [оп. 1, спр. 10]; відозви та звернення ОУН, інформація та повідомлення з території східних областей [оп. 1, спр. 63, 110, 113, 114]; постанови Другого великого збору ОУН(Б) [оп. 1, спр. 61]. У цьому ж фонді знаходимо багато інструкцій, вказівок, наказів і розпоряджень, звітів і інших документів про діяльність ОУН [оп. 1, спр. 13, 23, 75, 81, 97, 98, 99, 126, 143, 149, 158], звіти про діяльність обласних і повітових осередків ОУН, політичні звіти районних проводів ОУН [оп. 1, спр. 13, 82]; копії наказів організаційної референтури Крайового проводу ОУН на західноукраїнських і південноукраїнських землях [оп. 1, спр. 43]; а також велика кількість різноманітних за формою друкованих видань ОУН [оп. 1, спр. 1-29, 68, 69, 76, 77, 86, 93, 109, 110, 111, 144, 173, 175-184, 186, 187, 200-205, 20-212], наказів, постанов, звітів про пропагандистську роботу [оп. 2, спр. 1-22, 33, 54, 83, 85, 86, 88, 93, 95, 97, 102, 119, 121], документи до оунівських журналів, газет, статей [оп. 3, спр. 1-3, 7, 8, 28-29, 170-174], які дають можливість з'ясувати основні напрями впливу похідних груп та створених ними осередків на місцеве населення окупованої України.

Дуже цінною за наявними документами є справа 14 опису 1 цього фонду, де містяться звіти про діяльність похідних груп і списки націоналістів, відправлених у східні області УРСР, списки роїв окремих груп, маршрути походу, міста постоїв, накази, повідомлення керівників груп та інша важлива інформація [оп. 1, спр. 14]. Інформативними в цій справі є звіти провідника південної похідної групи ОУН(Б) Тиміша Семчишина ("Річка"), в яких детально викладається питання з вирушенням оунівців на схід, наводиться поіменний реєстр кожного рою з вказівкою на те місто

східної чи південної України, де мали в майбутньому діяти, а також перші інформаційні повідомлення з походу.

У фондах цього архіву зберігається надзвичайно цінний аналітичний документ - звіт "ОУН на СУЗ під 1941 до 1943 р.", видрукований машинописним способом на дев'яти аркушах. Автори невідомі, але вони, на думку автора, підійшли не лише критично до висвітлення окремих сторін того періоду в житті України, але й до критичного погляду на діяльність обох фракцій ОУН на східноукраїнських територіях. Зміст звіту показує, що його складала безпосередні учасники похідних груп, які зібрали багатий матеріал і узагальнили його, подавши своє бачення подій. У документі є немало фразеологічних, стилістичних неточностей, але це не знижує його змістовного навантаження. Звіт надає характеристику обставин та умов, за яких формувалися і вирушали на схід похідні групи, в яких умовах їм доводилося виконувати свою місію [оп. 1, спр. 210. арк. 2-10].

Політика переслідування та репресії щодо похідних груп практично з початком їх діяльності з боку німецької влади знайшла своє відображення в документах багатьох справ [оп. 22, спр. 75].

У справах фонду 3837 „З'єднання південних груп УПА „УПА – Південь" використано періодичні видання та листівки [спр. 8], що дозволяють з'ясувати ідеї і гасла агітаційної роботи по залученню місцевого елемента до осередків організації.

У фонді 3967 „Комендант військового району „Іскра" УПА" знайдено свідчення про розуміння керівництва ОУН не сприйняття більшістю українського народу ідей інтегрального націоналізму. Вони викладені у праці члена проводу ОУН Д. Маївського (псевдонім Петро Дума) за 1942 р., під назвою "Лицем до народу. Вказівки для пропагандистської роботи серед українців Осередніх і Східних Українських земель" [оп. 1, спр. 46].

Автор опрацював документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ України), а саме: фонд 1 (Центральний Комітет Комуністичної партії України); фонд 7 (Центральний

Комітет Ленінської Комуністичної спілки молоді України); фонд 57 (Колекція документів з історії Комуністичної партії України); фонд 62 (Український штаб партизанського руху); фонд 166 (Комісія з історії Великої Вітчизняної війни при Академії Наук УРСР).

Це матеріали про партизанську боротьбу українського народу, в тому числі й ОУН і УПА проти німецьких окупантів, стенограми і спогади учасників війни, статистичні дані про Україну воєнної доби, копії актів про злочини нацистського режиму на українських землях, директиви, циркулярні вказівки ЦК КП(б) України, щодо боротьби з військовими формуваннями ОУН і УПА й оунівським підпіллям, націоналістичні журнали і газети, нацистська і колабораціоністська преса.

У фондах ЦДАГОУ документальні матеріали німецького походження зустрічаються серед документів Особливого сектору ЦК КПУ [Ф. 1, оп. 23]. Вони містять інформаційні повідомлення окупаційних органів про політичне та економічне становище в Україні, оголошення і звернення окупаційних властей до населення тощо. Матеріали справ фонду 1, що використані в дослідженні, надають можливість за допомогою як німецьких, так і радянських документів з'ясувати стратегічні і тактичні плани ОУН з початком війни, завдання похідних груп по розгортанню державотворчих процесів та національно-визвольної боротьби на території України [оп. 23, спр. 931, 530].

Звіти німецьких спецслужб про діяльність ОУН у східних областях України, що характеризують стан українського руху опору, містять справи фонду 62. Копії та переклади німецьких документів наявні також серед матеріалів фонду 57 цього архіву. Це директиви, накази та додатки до них командування сухопутних військ Німеччини, рейхсміністра А. Розенберга та інших нацистських посадовців, які стосуються економічної експлуатації окупованої частини СРСР, соціальної політики; телеграми, листування, розпорядження, інструкції та копії директив рейхскомісара України Е. Коха, донесення поліції та СД про становище на окупованих територіях, звіти

начальників поліції, німецькі документи, які стосуються боротьби з партизанами, накази, об'яви і постанови комендантів, місцевих управ.

У фонді 57 знаходяться матеріали, листівки, які характеризують ставлення ОУН до партизанського руху в Україні [оп. 4, спр. 348]. В матеріалах цього фонду знаходимо підтвердження використання легальної місцевої та підпільної преси для ведення пропаганди.

Матеріали центральних державних архівів доповнені документами з державних архівів Дніпропетровської (ДАДО), Запорізької (ДАЗО), Миколаївської (ДАМО) областей. Це постанови, накази і розпорядження окупаційних органів влади, донесення постів жандармерії про становище на окупованій території, колекція документів УМВС УРСР "Партизанський рух на Дніпропетровщині" (ДАДО, Ф. 268), фонд "Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни" (ДАМО, Ф. 10), а також матеріали Дніпропетровського (ДАДО, Ф. 19), Запорізького (ДАЗО, Ф. 102) обкомів КПУ, де містяться документи, що стосуються підпільної та партизанської боротьби, накази, об'яви, постанови комендантів і місцевих управ тощо. Документи цих фондів дозволяють автору дослідження відтворити характер німецько-фашистського окупаційного режиму, в умовах якого визрів опір населення окупаційній німецькій владі.

Велику групу джерел, які суб'єктивно висвітлювали та характеризували побачене і пережите складають спогади і щоденники безпосередніх учасників українського націоналістичного руху. Мемуари можна також поділити на бандерівські, мельниківські, інших політичних спрямувань. До пробандерівського спрямування належить публіцистика М. Лебеда, Я Стецька, спогади З. Матли, Є. Стахіва, В. Кука, М. Климишина та інших.

Мельниківській напрям в українській мемуаристиці подано насамперед спогадами З. Книша, Є. Онацького, М. Скорупського [228-233, 307, 351].

Загалом, мемуари, як джерело з історії ОУН в роки Другої світової війни, надзвичайно цінні з огляду на емоційність та безпосередність сприйняття учасника та свідка подій усіх деталей минулого. Важливе

питання при їх використанні в науковому дослідженні – наскільки вони викривляють реальність і можливість це виправити шляхом зіставлення з іншими джерелами.

Спогади Зеновія Матли торкаються південної похідної групи ОУН(Б). В своїх мемуарах автор всебічно, подекуди в романтичному ореолі, розглядає долю похідної групи від її створення до переходу на підпільну роботу [276, 277]. Спогади надають можливість почерпнути багато цінної багатопланової інформації про загальну сутність діяльності створених ОУН похідних груп. Однак, ця інформація потребує вивчення, зіставлення з іншими джерелами та підтвердження. Сам автор наголошує, що всіх проблем розкрити неможливо, та й на момент написання спогадів „... про багато речей ще не можна говорити, що багато імен не можна подавати...”. Тому опис подій автором подано скорочено, фрагментарно.

Один з безпосередніх учасників подій у східноукраїнських землях Євген Стахів - тогочасний представник центрального проводу ОУН – видав значну кількість робіт, присвячених зазначеній темі. У книзі “Крізь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя” третій розділ (“Земля, яку відкрив душею”) має 14 окремих частин, з яких 12 присвячено діяльності похідних груп ОУН в Сталінській та Ворошиловоградській областях з осені 1941 р. по осінь 1943 р. [357]. Проведений порівняльний аналіз фактів, подій та осіб, що фігурують у спогадах Є. Стахіва з архівними матеріалами, підтверджує достовірність багатьох спогадів автора, що дозволяє їх використати у дослідженні похідних груп ОУН.

Провідне місце у мельниківській історіографії посідає творчість Зиновія Книша. У своїй книзі він подає картину процесу створення організації, сутність ідеології, стратегії та тактики організації та надає можливість у контексті нашого дослідження з’ясувати основну мету, завдання та напрями військово-політичної діяльності похідних груп [233]. З. Книш писав, що “бандерівський табір зв’язався обіцянками з німецькими військовими чинниками та ціною розвідки й саботажних акцій у більшовицькому заплілі

здобув прихильність фронтових і прифронтових німецьких розвідочних органів” [233, с. 180]. Автор звернув увагу на аспекти формування ОУН як організації, збудованої на військовий лад. Зразком одностороннього бачення проблеми розколу ОУН є його книга “Розбрат” [230].

Загальною характерною рисою мемуарних праць у висвітленні історії похідних груп є зосередження уваги на розумінні фракціями ОУН неминучості війни Німеччини з СРСР і констатації факту того, що обидві націоналістичні організації важливе місце у своїй роботі відводили похідним групам [351].

Провідний діяч ОУН(Б) М. Климишин писав: “Дія ОУН була найширше розгорнена на західних землях України й там найглибше прийнялися кличі й ідея ОУН. Найменше впливу мала ОУН на середніх і східних землях України. Тому ОУН під проводом С. Бандери, пригтовляючись до німецько-совецької війни, зорганізувала похідні групи членів ОУН, які мали робити те, чого не могла зробити ОУН у часі між 1929 і 1939 роками [226, с. 35]”.

Суттєве місце в спогадах відводиться доведенню цілей і завдань похідних груп, що вказує на те, яка відповідальна місія покладалася на похідні групи і яке значення для успіху національно-визвольного руху керівництво ОУН відводила “своєрідній політичній армії ОУН [350, с. 76]”.

Аналіз мемуарної спадщини, на думку автора, показує стан обізнаності провідних діячів ОУН з німецькими намірами щодо України і дає право стверджувати, що їх уявлення про ці наміри включно до липня 1941 р. були переважно суперечливими. Але мемуари вказують на те, що напередодні війни було багато підстав робити висновки про негативне ставлення гітлерівської Німеччини до питання створення незалежної української держави. Це, на думку авторів мемуарів, і спонукало керівництво ОУН до пошуку нової тактики діяльності організації в умовах окупації України німецькими військами, що обумовило необхідність створення похідних груп.

Як згадували учасники похідних груп, вони мали визначені місця свого призначення і заздалегідь розроблений план дій. Але мало хто з них

підкріплював це конкретним фактологічним матеріалом, який міг би дати повне уявлення про сутність цих планів, де і ким вони відпрацьовувалися та приймалися.

Щодо загальної кількості учасників груп, то в працях і мемуарах існують розбіжності. Мемуари дають можливість сформулювати уявлення про встановлені атрибутику та правила конспірації при просуванні похідних груп ОУН(Б) на схід України за визначеними маршрутами [226].

Мемуарні праці сповнені романтизму. Автори намагаються передати дух патріотичного піднесення, який панував серед членів похідних груп [276, 329]. Важливою рисою спогадів є те, що вони вказують на основні напрями діяльності по відродженню українського життя на окупованій території України і дають можливість окреслити широкий спектр форм і методів роботи, який використовувався похідними групами [141].

В спогадах спостерігається різне бачення у висвітленні ставлення місцевого населення окупованої країни до членів похідних груп і цілей їх приходу від ворожого до прихильного. Як пише у своїх спогадах відомий діяч мельниківської ОУН Я. Гайвас, “співробітництво” між німецькою та українською сторонами не дало тих наслідків, які очікувались. Ворожість населення до загарбників була досить виразною. До того ж, діяльність похідних груп ОУН не змогла у короткий час подолати радянську ідеологію, довести до свідомості більшої місцевого населення національну ідею, виправдати співпрацю з нацистами [143, 167, 262].

Мемуарна література є неоднозначною для використання в дослідженнях, якщо вони претендують на об'єктивний підхід до висвітлення конкретних явищ і діяльності окремих діячів націоналістичного руху. Ця група джерел є об'єктивною лише за умови зіставлення відповідних публікацій з іншими архівними документами. В споминах учасників у багатьох статтях та працях є розбіжності у прізвищах керівників проводів, у назвах похідних груп, у датах проведення арештів, у поіменній належності до груп.

Радянську мемуаристику складають переважно спогади керівників та учасників українського партизанського руху в Україні - С. Ковпака, Д. Медведєва, О. Сабурова, П. Вершигори, Т. Новака, О. Федорова, Т. Строкача, В. Бегми, Л. Кузі, М. Наумова, С. Руднева, П. Судоплатова [409]. Всі вони містять елемент замовчування об'єктивної дійсності.

Достатньо інформативними є збірки спогадів та статей “На зов Києва” та “В боротьбі за Українську Державу”, які є добірками ретроспективних нарисів про діяльність як окремих підпільників так і підпільних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни. В першій книзі містяться спогади членів ОУН(М), а в другій – ОУН(Б). Ці збірки загалом висвітлюють відносини ОУН з Німеччиною, адже більшість їх авторів безпосередньо брали участь в формуванні політики та організації діяльності оунівських структур. Збірник статей “На зов Києва” містить велику кількість спогадів, доволі заангажованих патріотичним пафосом про підготовку ОУН(М) до війни, мету та цілі похідних груп, про державотворчі процеси на окупованій території України та участь в них активістів ОУН [297].

Інший блок складають документи архівів керівних установ нацистської Німеччини та окупаційних органів на території Радянського Союзу, Польщі, які активно використовуються у працях В. Косика, Т. Гунчака, В. Сергійчука [122-124, 133]. Чимало інформації є в матеріалах Нюрнберзького процесу, у післявоєнних звітах керівників радянського підпілля [128].

Загальну характеристику багатьох з цих типів матеріалів та документів, а також перелік установ в Україні, що їх зберігають, подає у збірнику Петро Кагуй [120].

Майже кожен з документів має свою історичну цінність, проте лише в разі уважного вивчення сукупності наявних джерел, зіставлення з іншими, орієнтування в цілому масиві наявних матеріалів дослідник зможе відновити реальну картину діяльності похідних груп на території окупованої України.

Багатий матеріал міститься у добірці документів розсекречених архівів спецслужб Німеччини, впорядкованих В. Косиком [122–124]. В ній

опубліковано як документи українського підпілля, свого часу перехоплені німецькою розвідкою, так і звіти німецьких розвідувальних служб про діяльність оунівського підпілля на території України. Також є значна кількість інших документів, що стосуються боротьби українських націоналістів (тексти листівок, відозв, наказів).

Дослідження В. Косика, на погляд автора, дозволяють осмислити події, які відбувалися на окупованій фашистами Україні, проаналізувати цілі, завдання, деякі форми та методи роботи похідних груп та створеного ними підпілля на території України. Збірник містить документи, датовані 1941-1943 рр. і є цінними для дослідження стану українського визвольного руху напередодні та в роки Другої світової війни. Документи, на думку автора, демонструють перехід оунівців від союзу з німцями до збройного опору нацистам. Численні матеріали засвідчують переслідування націоналістів гітлерівцями. Проте підбір документів, мабуть, здійснювався вибірково.

Серед опублікованих в Україні джерел цінну інформацію про діяльність ОУН, яка, на погляд автора, надає можливість дослідити зміст діяльності похідних груп ОУН на окупованій території України, містять збірки документів В. І. Сергійчука [133]. Вони подібні між собою за структурою укладення з добірками В. Косика, але архівний матеріал використаний тільки з архівів, що знаходяться на території України.

Автор окремо згрупував документи німецьких розвідорганів, що потрапили до рук радянських спецслужб, окремо розглянуто документи оунівського підпілля і документи радянської розвідки та інших інституцій радянської влади. Наведені в праці документи дають можливість окреслити основні етапи організаційного закріплення осередків ОУН, визначити основні форми і методи діяльності в нових реаліях регіонів України, на документальній основі з'ясувати такі аспекти діяльності похідних груп, як їх формування і опанування теренів України, ставлення місцевого населення, ставлення німців до діяльності осередків ОУН.

Серед документальних видань досить цінним для аналізу і висновків є збірник матеріалів, опрацьованих І. Біласом. Складні і трагічні сторінки діяльності українських націоналістів під німецькою окупацією та в протистоянні з радянською владою розкриваються на широкій фактологічній основі. У збірнику, крім документів з українських архівів, подаються тексти документів з архівів Російської федерації [114-115]. Автор детально охарактеризував радянську карально-репресивну систему в Україні впродовж 1917-1953 рр. Однак, на нашу думку, автор не зосередив достатню увагу на проблемах, пов'язаних з національно-визвольним рухом 40–50-х років ХХ ст., з огляду на обрані великі хронологічні межі.

Важливу інформацію для дослідження містять збірники документів та довідники, видані на основі документів з архівів ОУН, що зберігалися за кордоном. Це довідник П. Содоля: “Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник” [135]. П. Содол у довіднику подає інформацію про головні події життя багатьох керівників ОУН.

Над публікацією документів про український національно-визвольний рух 40–50-х років ХХ ст. активно працювали дослідники з української діаспори. Їх видання багаті на інформацію, містять чимало цікавих фактів. Водночас, для них характерні партійна заангажованість, що вимагає від автора критичного аналізу.

В багатотомному виданні “Літопис УПА” за редакцією Петра Потічного та Євгена Штендери висвітлюються найрізноманітніші питання з історії українського повстанського руху 40-50-х років ХХ ст. Значне місце у виданні відведено характеристиці діяльності ОУН і УПА в різних територіальних регіонах України. Наукова вартість цих матеріалів у тому, що вони на фактах висвітлювали окупаційну політику Німеччини в Україні та зростання опору українського народу, спрямованого проти цієї політики. Збірник не позбавлений недоліків, простежується партійне спрямування упорядників видання. Кожен том укладений із цінних документів з історії боротьби ОУН у підпіллі, діяльності загонів УПА, окремі томи складаються з передруків

підпільних журналів, наказів та інструкцій керівництва УПА, звітів про бойові акції [266, 267].

У томі № 6 зібрані німецькі документи за період з 1942 по червень 1944 року, документи різних установ, що діяли в Україні, штабів діючих армій, корпусів та інших підрозділів. Перші документи шостого тому подають засади й резолюції Другого збору ОУН, що відбувся у Кракові 1941 року. Всього в цьому томі вміщено 70 документів. Документи № 13-14 ідуть під заголовком “Рух спротиву на Україні” або “Український рух спротиву”. Дані документи є звітами, базуються на фактах і тому вони більше відповідають дійсності.

Документи, які зібрані й висвітлені в томі 21, показують, як ставилось німецьке командування до Акту 30 червня 1941 року, до прагнення націоналістів відбудувати свою державу. Висвітлюється негативне ставлення німецьких окупантів до діяльності ОУН і до українського організованого життя взагалі. Все вирішувалося поліцейськими методами в більшості випадків за допомогою насильства і терору. Документи свідчать, що осередки ОУН поряд з радянським підпіллям стали для німецької окупації першорядним ворогом і її члени також підлягали переслідуванню, арештам та ліквідації.

З 1995 р. розпочалось видання “Літопису УПА. Нова серія”, де публікуються матеріали із вітчизняних архівів [270]. Документальні матеріали збірки є важливим джерелом для дослідження форм і методів діяльності підпілля ОУН на території окупованої України. Найбільш цікаві матеріали з огляду на проблему нашого дослідження містяться у четвертому томі. Значна частина документів цього тому доводить, що ОУН поширила свою діяльність на значну частину окупованої територію України. Вони засвідчують, що оунівці після невизнання німцями Акту 30 червня 1941 р., поступово перейшли до опору гітлерівцям і прагнули залучити до руху опору населення східних регіонів України. Це видання стало важливим кроком сучасних науковців на шляху відновлення об’єктивності в історії ОУН і

УПА. Документи і матеріали у новій серії подаються на основі сучасних вимог публікації історичних документів, їх видано з дотриманням джерельної точності.

До наукового аналізу залучені матеріали науково-практичних конференцій, наукова періодика, преса. У текстах доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях про діяльність оунівського підпілля автори завжди оприлюднюють багато нових матеріалів та висловлюють свої оцінки і трактування подій [191, 298, 369, 370]. В основному інформативна якість статей дуже висока, бо автори здебільшого використовують нововідкриті архівні матеріали. Доцільно виділити фахові вузівські історичні наукові видання, в яких історики-науковці публікують свої повідомлення, статті чи фрагменти тематичних досліджень і які рецензуються.

Важливу групу джерел становлять матеріали періодичної преси, передусім україномовні газети і журнали, що виходили під час гітлерівської окупації [176, 301, 302, 323, 371].

Отже, підсумовуючи стан наукової розробки теми військово-політичної діяльності похідних груп ОУН в роки німецької окупації України, варто зазначити, що незважаючи на значну кількість наукових праць і публікацій стосовно історії ОУН у роки Другої світової війни, в яких піднімалось питання діяльності похідних груп, вона в цілому залишається недостатньо висвітленою.

Слід зазначити, що в більшості наукових розробок з історії ОУН акцентувалася увага на створенні похідних груп напередодні війни, їх цілях і завданнях, подавалися загальні відомості про їх діяльність, які розмивалися в загальному дослідженні національно-визвольного руху. В своїй більшості попередні дослідники ОУН діяльність похідних груп розглядали через призму створеного ними підпілля на окупованій території України, без ґрунтового аналізу її сутності і ролі похідних груп у цьому процесі.

Не зосереджено увагу на тих політичних передумовах розгортання військово-політичної діяльності похідних груп, які у подальшому визначили

умови і кардинально вплинули на результати виконання ними своїх завдань. Тільки окремі автори побіжно торкаються проблеми формування похідних груп, їх організаційного оформлення.

Не отримала всебічного наукового висвітлення проведена протягом 1941–1942 рр. похідними групами ОУН робота, спрямована на ініціювання процесів створення органів місцевого управління як основи майбутнього державотворення, організацію легальної та підпільної роботи на окупованій території України, підготовці її матеріально-технічної та кадрової бази, створенню осередків організації майже на всій території України.

Не знайшло наукового вирішення питання відтворення напрямів, форм та методів військово-політичної діяльності похідних груп ОУН по створенню мережі осередків та їх бойової роботи на окремих територіях окупованої України, адже в різних регіонах вона мала свою специфіку. Це й визначало складність умов діяльності похідних груп ОУН.

Потребує вивчення питання ролі похідних груп і створеного ними підпілля в переході ОУН на антинімецькі позиції. Не зосереджено увагу на викреслені хронологічних рамок, в межах яких похідні групи виконали свою історичну місію. Не отримало всебічного відображення питання дієвості, масштабності та результативності національно-визвольного руху. Багато дослідників у своїх роботах наголошують на змінах ідейно-політичних і програмових засад ОУН в ході війни, але мало хто з них зробив акцент на ролі похідних груп у створенні передумов для цього процесу.

Після проголошення незалежності Української держави став можливим обмін документальними матеріалами між науковими установами й окремими вченими України та українознавчими центрами діаспори. Це спричинило до появи збірників документальних матеріалів.

Аналізуючи архівні джерела та документальні збірки, потрібно відзначити, що найбільше інформації міститься у щотижневих зведеннях німецьких охоронних дивізій, німецьких поліційних звітах, донесеннях органів НКВС, спогадах та звітах керівників та учасників оунівського

підпілля. Характерною рисою отримання архівних фактів з теми дослідження, є їх надзвичайна розпорошеність по документах різного гатунку і несистематизованість. Численні групи архівних джерел (радянські, німецькі, оунівські) відзначаються суб'єктивністю як у доборі фактів, так і в їх оцінках. Проте порівняльний та критичний аналіз цих джерел дає можливість правдиво, різнобічно розглядати окремі історичні факти і явища та відтворити об'єктивну картину подій.

РОЗДІЛ 2

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН ПО ФОРМУВАННЮ ПОХІДНИХ ГРУП

Наукове висвітлення військово-політичної діяльності похідних груп ОУН періоду німецької окупації України неможливе без розгляду передумов, які активізували український національно-патріотичний рух напередодні Другої світової війни. Необхідність такого підходу обумовлена процесом накопичення знань про природу виникнення національно-визвольного руху у Центральній і Східній Україні, про чинники, які передували розгортанню діяльності похідних груп і створеного ними місцевого підпілля.

Відстоюючи тезу, що націоналістичне підпілля в регіонах окупованої України було складовою частиною загальноукраїнського руху опору періоду Другої світової війни, розгляд його розгортання та діяльності необхідно почати із з'ясування напрямів військово-політичної діяльності ОУН на початку Другої світової війни, як передумови формування похідних груп. У більшості сучасних досліджень, які стосуються теми українського визвольного руху, в основному висвітлюються події, що відбувалися в регіонах Західної України [298, 309, 334, 352]. Разом з тим тема діяльності українських націоналістів на інших теренах окупованої України досі залишається недостатньо досліджена.

Розглянемо передумови, на фоні яких розгортався національно-визвольний рух напередодні і з початком Другої світової війни з огляду на те, що ці передумови і політична активність ОУН на початку 40-х років ХХ ст. були в прямій залежності.

Активізація військово-політичної діяльності ОУН на початку Другої світової війни обумовлена очікуванням нового світового військового конфлікту в кінці 30-х років ХХ століття. В процес приготування до війни включилися більшість держав світу, які мали політичну вагу на міжнародній

арені [367, с. 75]. Визрівала небезпека протистояння Німеччини і СРСР. Однак, ці держави дійшли взаєморозуміння і пішли на співпрацю, що ще більше ускладнило міжнародну ситуацію в Європі [367, с. 76, 77]. Укладений у 1939 році між ними урядовий договір був логічним кроком двох держав, об'єднаних метою мати сфери впливу у Європі.

На такому міжнародно-політичному фоні в Європі розвивається військово-політичний аспект підготовки українських національно-патріотичних організацій до активної участі в цих процесах. В результаті прогнозування майбутнього розвитку світових подій керівництво ОУН перед початком війни шукало свій оптимальний варіант охоплення впливом всієї території України і в результаті обрала тактику діяльності похідними групами.

На початку 30-х років політика нацистів стосовно України була спрямована на створення ілюзії можливості побудови української держави [248, с. 89-94; 404, с.43]. Не розкриваючи офіційно своїх колоніальних планів, щодо східноєвропейських територій, Гітлер разом з тим активно їх вибудовував з найближчими соратниками по партії [131, с. 31; 403, с. 445].

Головний ідеолог Третього Рейху з питань східної політики Альфред Розенберг опрацювання ідеологічних питань політики на майбутніх окупованих територіях Східної Європи, зокрема України, почав за дорученням А. Гітлера у квітні 1941 року і розглядав вирішення українського питання у комплексі інших східноєвропейських проблем. Керівництво Німеччини на чолі з А. Гітлером з недовірою ставились до самостійницьких прагнень українських громадсько-політичних організацій, що існували в країнах Європи. Тактичні наміри А. Розенберга, який вважав за можливе утворити деякі державницькі інституції в Україні під керівництвом українського елемента не мали підтримки [323, с. 1; 154, с. 349].

У переважній більшості країн та регіонів Європи, окупованих нацистською Німеччиною в роки Другої світової війни, суспільно-громадське життя існувало в умовах протистояння окупаційної адміністрації та підпілля і збройних формувань, які підтримувало місцеве населення. Основні напрями і

тенденції німецької окупаційної політики на території України визначались верхівкою керівництва Німеччини і втілювались у життя на окупованих територіях створеною для цього окупаційною адміністрацією. (Додаток А). З метою полегшення опанування територій України планувалося встановити більш „м'яке ставлення до населення України”.

За задумом А. Розенберга припускалося надання можливості українцям розвивати їх історичну свідомість, мати університет у Києві, дозволити розвиток літератури, а згодом „створити” Українську державу. Найважливішим чинником німецької політики в Україні А. Розенберг вважав співробітництво з місцевим населенням: “...було б краще домогтися співпраці з 40 млн. українців, ніж приставити до кожного українського селянина по солдатіві [88, арк. 14; 248, с. 95]”. Щодо питань, пов'язаних з організацією адміністративної влади в Україні, то німецька окупаційна адміністрація розраховувала, що її “людяна” політика, яка полягала в ліберальному ставленні до населення, допоможе завоювати симпатії українців [182, с. 223; 404, с. 362].

У документі від 30 березня 1941 року відзначалось: „Планове господарство в Україні повинно бути збережено на майбутнє. Ця економічна форма з деякими змінами з метою їх пристосування до потреб Німеччини і політичної необхідності дозволить керувати народом і виробництвом так, як того вимагають інтереси Німеччини [88, арк. 66]”. Тобто головним лейтмотивом політики Німеччини щодо України, були „потреби” рейху і нацистська верхівка не збиралася вводити нові форми і методи господарювання та управління українською економікою.

Під час підготовки до війни керівництво Німеччини використовувало бажання ОУН політично і державно опанувати терени України. Тому, весь підготовчий період Німеччина тільки заgravала, давала обіцянки українським політичним формаціям. “Але ці поборники національної незалежності не знали, що Гітлер не поділяв поглядів Розенберга і уготував їм долю рабів у нацистській імперії [182, с. 223; 396, с.154]”. Також слід розуміти, що

відносини Німецького керівництва і українського політичного руху в еміграції були нерівноправними. З одного боку, велика держава, яка прагнула світового панування, з іншого, – еміграційні кола української нації, яка не мала своєї державності впродовж останніх трьох століть. Українська еміграція намагалася довести, що вона зможе мобілізувати навколо себе український народ.

Напередодні Другої світової війни українські націоналістичні об'єднання мали звернути увагу на малоперспективності сподівань на підтримку своїх планів з боку Німеччини. Про це свідчила доля Карпатської України у березні 1939 р., яку Гітлер передав під урядування Угорщині. На марність сподівань в німецьку підтримку українських національних інтересів вказувало укладення Німеччиною і Радянським Союзом пакту Молотова-Ріббентропа, встановлення радянської влади в Західній Україні та офіційну співпрацю Третього рейху з СРСР.

З огляду на ці події керівники ОУН на початку Другої світової війни шукали співробітництва не тільки виключно з однією Німеччиною, а сподівались на підтримку ідеї створення незалежної української держави під гаслом боротьби з більшовизмом з боку й інших воюючих країн. Про це свідчить виданий на початку 1940 р. програмний документ ОУН(Б) під заголовком „За що борються українські націоналісти, проти чого і якими засобами”, де вказувалося: „Україна повинна шукати точок збіжностей з обома воюючими блоками: з одної сторони з Англією, а з другої, – Німеччиною, зокрема з Італією, щоби не бути зняряддям одної з воюючих з сил [107 арк. 42-44]”.

Українські націоналісти намагалися отримати підтримку від Німецького уряду в досягненні своїх програмних цілей створення української самостійної соборної держави. Проти такої підтримки виступив шеф IV управління Головного управління безпеки рейху Генріх Мюллер. У квітні 1941 р. він заявив, що „українські націоналістичні лідери безконтрольно прямують до своїх цілей [151, с. 350]”.

Зовні позитивно налаштовану політику щодо українських справ проводив абвер (військова розвідка і контррозвідка) на чолі з адміралом Канарісом, міністр іноземних справ Й. Ріббентроп. Абвер мав контакт з ОУН ще за часів Веймарської республіки, а у 1938 р. вони активізувалися.

В серпні 1939 р. Канаріс погодився сформувати у Словаччині загін приблизно з 200 вояків, який за задумом німецької розвідки призначався для розгортання антипольського повстання в Західній Україні перед вторгненням вермахту в Польщу. Загін отримав назву Бергбауернхільде (Допомога гірським селянам). Командував загоном член ОУН полковник Роман Сушко. Це породжувало у лідерів ОУН надію-ілюзію, що при сприянні Німеччини врешті-решт українська проблема розв'яжеться успішно. Однак, після підписання урядового договору між СРСР і Німеччиною можливість і необхідність використання цього загону була відхилена, а на початку війни з Польщею прийшов наказ перетворити його у робочу службу. Остаточо цей відділ розформовано в другій половині вересня 1939 р. [250, с. 173].

Таким чином, напередодні війни з Радянським Союзом щодо України вище керівництво Німеччини зайняло ортодоксальну позицію А. Гітлера і верхівки нацистської партії. З метою можливого використання українського фактора у війні відбувався політичний діалог з керівництвом українських сил в еміграції та обіцянки допомоги у створення незалежної держави.

Серйозним фактором, який ослабив сили українського визвольного руху напередодні війни Німеччини з СРСР, став розкол в ОУН. Після створення у лютому 1940 р. керівниками крайової екзекутиви “революційного проводу” на чолі з С. Бандерою і остаточним закріпленням розколу навесні 1941 р., коли утворилися дві окремі фракції ОУН - Степана Бандери (ОУН-Б) і Андрія Мельника (ОУН-М), служба А. Розенберга попередила керівництво рейху про небезпечні тенденції в ОУН. Було надіслано відповідні листи до канцелярії Гітлера, Канаріса і Гейдріха (СД, гестапо). У листі до шефа СД Гейдріха штабслайтер А. Шікенданц радив заборонити цю організацію як таку, що “ставить під загрозу безпеку держави [250, с. 171]”. Обидва проводи

ОУН не знаходили між собою спільної мови. Боротьба, взаємна компрометація мали негативні наслідки для українського самостійницького руху [217, с. 47].

В майбутньому співробітництво між німецькою та українською сторонами не дало тих наслідків, які очікувались. Ворожість населення до загарбників була досить виразною. Це підтверджує у спогадах відомий діяч мельниківської ОУН Я. Гайвас, який наголошує, що “мешканці Києва, так як і мешканці наддніпрянської України взагалі не сподівалися від німців нічого доброго. Німці залишили за собою злу пам'ять з часів визвольних змагань [217, с. 51].” Після дезавування гітлерівцями Акту 30 червня 1941 р., ОУН(М), сподіваючись на поступки Берліна в „українському питанні”, продовжувала покладати надії на співпрацю з нацистським режимом. В той же час ОУН(Б) поступово перейшла на радикально налаштовані, а згодом, на антинімецькі позиції.

У квітні–травні 1941 р. керівництво закордонного управління німецької військової розвідки (абверу) при ОКВ у Берліні доручило керівникові підвідділу військової розвідки Ернстові цу Айкерну провести переговори про співпрацю з представниками ОУН(Б). С. Бандера особисто не прибув на зустріч, уповноваживши для переговорів свого заступника Миколу Лебеда, який при розмові з Айкерном заявив, що на українських землях є від двадцяти до тридцяти тисяч учасників бандерівської течії ОУН [15, арк. 26–27]. Керівники ОУН(Б) не планували в широких масштабах тісно пов'язувати свою діяльність з багатьма німецькими установами, щоб не опинитись в тотальній залежності від них. Разом з тим лідери ОУН(Б) розраховували використати німецькі військові інстанції як ту силу, на яку в разі потреби можна було опертися для реалізації своїх намірів.

Маючи за мету відновлення української державності, українські національно-патріотичні організації на території рейху були готові до співробітництва з Німеччиною за умови підтримки їх планів [12, арк. 121]. Влітку 1940 р. за дозволом німців у Генеральному губернаторстві

організовано лояльний до окупаційного режиму Український Центральний Комітет (УЦК) на чолі з колишнім професором Краківського університету В. Кубійовичем [157, с. 121]. Найбільш послідовну позицію серед українських національно-патріотичних об'єднань займала Організація українських націоналістів (ОУН).

Необхідно наголосити, що українські громадсько-політичні кола намагалися напередодні війни вплинути на німецький уряд на користь утворення незалежної Української держави. Українські громадсько-політичні організації в еміграції намагалися за допомогою меморандумів сформувавши в німецьких урядових колах позитивне ставлення до ідеї незалежності України. Напередодні війни Німеччини та СРСР таких меморандумів було підготовлено і надіслано керівництву Третього рейху чотири.

14 квітня 1941 р. було підготовлено меморандум ОУН(М). У меморандумі сформульована поміркована позиція керівництва щодо можливості майбутнього створення незалежної української держави. В документі проголошено, що метою ОУН(М) “є відновлення незалежної, суверенної української держави на заселеній українським народом території між Дунаєм, Карпатами і Каспійським морем”. Політичний устрій майбутньої української держави на думку лідерів ОУН(М) мав бути такий самий, як і в Німеччині. Вказується, що ОУН “вважає бажаною тісну співпрацю з Німеччиною”, але з іншого боку “дуже важливо і бажано глибше ознайомитися із справжніми намірами Німеччини стосовно Східної Європи”. З метою досягнення етнічної однорідності в українській державі мельниківцями декларувалася необхідність здійснити переселення українців з Сибіру і Далекого Сходу. Меморандум містить бачення питання кордонів України і твердження, що “вихід Української Республіки із Советського Союзу держав стане останнім вирішальним кроком на шляху поділу східноєвропейського простору на расовому, національному і історичному ґрунті [137, с. 17–28]”.

Другий меморандум від 3 червня 1941 р. був підготовлений від Української народної обнови (УНО) у Берліні на чолі з Т. Омельченком. Зміст меморандуму показує те, що проголошувалась необхідність політичної співпраці з Німеччиною, а також її допомога в створенні з українців військових формувань. В цьому сенсі вважалося за можливе створити за допомогою німецького керівництва Український легіон, який міг би стати основою української армії [137, с. 33-36].

11 червня 1941 року підготовлено спільний меморандум за авторством В. Кубійовича, керівника Українського Центрального Комітету у Кракові і Т. Омельченка, голови УНО. Меморандум містить історичний екскурс, описує боротьбу українців проти царської Росії і СРСР. Цей документ витримано у ракурсі основних положень меморандуму ОУН(М). Автори викладали меморандум у відповідності до нацистської ідеології створення держави з метою отримати розуміння німецького керівництва в своїх намаганнях створити незалежну державу. Про це свідчать такі рядки у меморандумі: “Трунтуючись на традиціях української гетьманської держави, майбутня українська держава буде мати авторитарну форму (конституцію). Основна (вирішна) влада буде зосереджена в руках вождя”. Меморандум наголошує, що вождем у державі повинен бути керівник ОУН А. Мельник. [137, с. 29-32]. Цей меморандум, як і меморандум ОУН А. Мельника передбачав розширення території Української держави до Волги і Каспійського моря.

Четвертий меморандум підготовлено ОУН(Б) 15 червня 1941 р., але меморандум був вручений канцелярії рейху 23 червня, тобто через день після нападу Німеччини на СРСР. Він суттєво відрізняється від усіх попередніх меморандумів наполегливістю своїх декларацій: “Неправильно заведена політика в Україні може привести до небажаних наслідків для стосунків обох народів, які пізніше буде тяжко подолати”; “навіть, якщо німецькі війська при вступі в Україну, звичайно, спочатку будуть вітати як визволителів, то незабаром ця ситуація може змінитися, якщо Німеччина прийде в Україну не

з метою відновлення української держави і відповідними гаслами [137, с. 58-70]”. Вони свідчать про те, що керівництво ОУН(Б) підходить до питання співпраці з Німеччиною більш радикальніше і наголошує, що це співробітництво відбудеться і буде позитивно сприйматися українцями тільки з метою побудови незалежної держави. Меморандум застерігає, що в Україні “найменший примус викличе протилежні наслідки [137, с. 65]” “Не можна панувати довго в Східній Європі за допомогою технічних, державних і управлінських засобів, які спираються на сильну окупаційну армію [137, с. 67]”.

В меморандумі простежується мета показати, що створення Української самостійної держави позитивно вплине на стабільність у Східній Європі і застерегти німецькі інституції перед застосуванням таких методів управління, які не будуть сприйняті населенням в Україні [275, с. 3]. Зі змісту цього документа можна зробити припущення про намагання керівництва ОУН(Б) довести, що без співробітництва Німеччини з ОУН як політичною організацією в досягненні сприятливого середовища в Україні не обійтися. Але це співробітництво можливе за умови створення української держави.

В розділах меморандуму обґрунтовувалися політичні, економічні і військові аспекти створення української держави. Зміст меморандуму був послідовніше у наполяганні на створенні незалежної держави, у переконанні, що вирішення українського питання повинно відповідати українським інтересам і що тільки в цьому разі воно принесе користь і Німеччині. Відзначалося, що українські збройні сили стануть гарантом німецько-українського союзу і зможуть послабити тиск Радянського Союзу на Європу. Українська держава повинна бути незалежною і суверенною, а це означає, що “українське питання не може бути розв'язане як з Словаччиною чи Хорватією [137, с. 33-36].”

Отже, ОУН(Б) ставила суверенність України на рівень суверенності Німеччини. [250, с. 171]. До меморандуму залучено постанови Другого великого збору ОУН(Б), де стверджується: “Організація Українських

Націоналістів бореться за Українську Суверенну Соборну Державу, за визволення поневолених Москвою народів Східньої Європи й Азії, за новий справедливий лад на руїнах московської імперії СРСР. Організація Українських Націоналістів продовжуватиме всіма силами революційну боротьбу за Визволення Українського Народу без огляду на всі територіяльно-політичні зміни, які зайшли б на терен Східньої Європи [49, арк. 31-48]”. Ці положення характеризують різницю в змісті між меморандумам ОУН(М) і меморандумом ОУН(Б).

Меморандуми показали розбіжності українських політичних організацій у поглядах на шляхи співпраці з Німеччиною від дотримання зверхності німецької позиції в політичних стосунках і загравання до рівноправного партнерства.

Найбільш радикальну позицію в цих документах відстоювала ОУН(Б). Тому вже напередодні війни це викликало занепокоєння і більш пильне ставлення до її дій з боку керівництва рейху.

Таким чином, у початковий період Другої світової війни українські політичні кола намагалися задекларувати своє прагнення до створення української самостійної держави за підтримки Німеччини.

Проаналізуємо програми двох організацій ОУН. Вже на початку треба ствердити, що хоча в них мета була одна – створення Української Соборної Суверенної Держави (УССД), задекларовані програмні наміри, як це впливає з меморандумів, відрізняються. Однак меморандум – це не план дій, а лише декларація намірів. З меморандумів неможливо встановити справжню прихильність лідерів українських націоналістів до “нового порядку в Європі”, чи це був тактичний хід з використання реалій міжнародної обстановки в Європі. Для з’ясування дійсних планів, необхідно проаналізувати офіційно прийняті і записані рішення головних проводів організацій.

Збережені в архівах документи ОУН(Б) свідчать про те, що ця організація планувала свою діяльність і боротьбу напередодні розв'язання Німеччиною війни з СРСР.

У квітні 1941 р. відбувся Другий великий збір ОУН(Б), який визначив стратегічну і тактичну лінію програми дій організації під час війни. На підставі рішень збору у травні відпрацьовані інструкції під загальною назвою “Боротьба й діяльність ОУН під час війни” [67, арк. 27-32], де викладені політичні та військові плани ОУН(Б). Окремий розділ містить військові інструкції.

Другий великий збір підтвердив засади революційної національно-визвольної боротьби, що спирається на “власні сили українського народу, відкинувши загалом орієнтацію на чужі сили”. В постановах сказано, що “на звільнених від московсько-большевицької окупації частинах української землі, не ждучи на ніщо, ОУН проголошує відбудову Української Держави, встановлює владу, яка має організувати державне життя в усіх ділянках та керувати ним...[131, с. 52]”.

В часі підготовки і роботи збору 2 квітня 1941 р. А. Розенберг видає меморандум № 1, у якому йдеться про майбутнє утвердження в Україні “власного національного життя” [310, с. 128; 248, с. 495-496]. Не виключено, що цей меморандум вплинув на позицію керівників ОУН від несприйняття будь-якої союзницької допомоги інших держав до визнання можливих союзницьких відносин у майбутньому.

У постановах Другого Великого Збору ОУН(Б) стверджувала, що “вважає союзниками України всі держави, політичні угруповання і сили, зацікавлені в розвалі СРСР та в створенні незалежної ні від кого Української Самостійної Соборної Держави (УССД). Ставлення ОУН до держав і політичних рухів визначається їхнім протимосковським спрямуванням, а не більшою чи меншою політичною співзвучністю з українським національним рухом [131, с. 31; 49, арк. 1-29].” Тобто підходи до вибору союзника в ОУН носили цілком прагматичний характер. В травневих військових інструкціях

(ч. I, ч. III) оунівці ведуть мову про організовану співпрацю із союзниками і навіть про те, що широкомасштабне антирадянське повстання націоналістичні активісти можуть підняти лише після поразки Червоної Армії на фронті [67, арк. 25–33].

Спираючись на плани ОУН(Б), викладені у військових інструкціях Іван Климів (Легенда) - Крайовий провідник організації на окупованій українській території, у липні 1941 року наказав всім бойовим групам ОУН "...нав'язати контакти з Начальною командою Української національної армії та негайно й на все підпорядкуватися їй в усіх своїх діях [45, арк. 5]". Цей наказ № 1 відповідав вимогам військових інструкцій (ч. V) [67, арк. 27–30].

Вивчення військових настанов Другого великого збору ОУН(Б) та інструкцій травня 1941 р. дозволяє встановити паралелі між принципами комплектування і структурою підпільно-партизанських загонів, передбаченими військовими інструкціями, та принципами комплектування і структурою загонів Української повстанської армії. Очевидно, що повстанські частини в 1943 р. формувалися значною мірою за планами, складеними ще у травні 1941 р. Навіть таке специфічне явища як загони з представників інших національностей, не було випадковим, а передбачалося військовими інструкціями, які планували з "поневолених народів творити окремі відділи" (ч. IV) [67, арк. 26,27].

Аналіз військових інструкцій показує, що вони були складені з переоцінкою власних можливостей ОУН(Б) і недооцінкою морально-психологічного стану населення окупованої України південно-східних територій та сили радянського карально-репресивного апарату. До початку війни неможливо було втілити в життя плани оунівського керівництва, особливо створити організаційну мережу ОУН на центральних та східних територіях України, що передбачалося інструкціями. Реалізувати ці наміри націоналістам вдалося в більшій мірі лише на Західній Україні, де ще з польських часів існувала мережа підпільних осередків [182, с. 225].

Зміст інструкцій також показує, що керівництво ОУН передбачало, що з початком війни між Німеччиною та Радянським Союзом боєздатність Червоної Армії буде підірвана дезертирством серед особового складу. Це призведе до дезорганізації в її управлінні, а також дезорганізації всієї системи державного управління СРСР (ч. III) [67, арк. 25]. Інструкції відображають плани ОУН(Б) стосовно розгортання повстанської боротьби після нападу Німеччини на Радянський Союз, демонструє, на наш погляд, оптимістичний і в деякій мірі ідеалістичний підхід до розробки напрямів, за якими мали діяти підпільники у разі війни третіх держав з СРСР та за якими мало відбутися формування української держави та української національної армії. Для цього, як і для підпільної боротьби, поставлено завдання вишколу у військовому відношенні членів організації, що було головною метою бойової роботи похідних груп.

На відміну від схильного до широкої співпраці з німецькими інстанціями проводу ОУН(М), лідери ОУН(Б) брали курс на негайне відновлення української державності, розраховуючи, що керівництво Німеччини швидше погодиться з цим фактом, чим піде на конфронтацію з українськими націоналістами. Разом з тим, вони передбачали можливість негативного сприйняття їх політичного кроку представниками окупаційного управління і дали завдання членам похідних груп встановлювати українське самоврядування у містах та селах України незалежно від реакції німецьких окупаційних інстанцій.

Таким чином, Другий Великий Збір своїми рішеннями здійснив окреслення мети, цілей і завдань похідних груп, підтвердив необхідність їх формування для розгортання національно-визвольного руху на українських землях.

У політичних вказівках Другого великого збору ОУН(Б) стверджувалося, що “ОУН використає війну з СРСР для розгортання боротьби за УССД, прискорення її добуття. ОУН бореться за суверенну неподільну повну владу українського народу на УЗ [72, арк. 16]”.

Передумовою та гарантом досягнення своєї мети, ОУН вважала розбудову мережі осередків організації на всіх українських територіях та створення власної військової сили. Основну роль в цьому повинні відіграти похідні групи ОУН – мобільні загони, які створені для розгортання військово-політичної діяльності ОУН на окупованій території України, в першу чергу де осередки організації були відсутні.

Війна Німеччини і Радянського Союзу поставила перед ОУН завдання, силами похідних груп налагодити зв'язки з підпільною мережею ОУН на західноукраїнських землях (ЗУЗ), установлювати українську владу у вигляді створених на місцях органів самоуправління на території звільненої від радянських інституцій [72, арк. 16,18]. На інших теренах України члени похідних груп ОУН повинні опановувати керівні посади в органах місцевого управління і залучати фахівців з місцевого населення. При цьому, похідні групи повинні зайнятися вихованням цих фахівців, тобто охопити своїм впливом. Для цього передбачався розвиток мережі ОУН на Сході. Також передбачалося, що коли б під час війни на Східній Україні виникла незалежна українська влада, то ОУН мала б їй сприяти. Першою повноправною владою буде той уряд, що утвориться в Україні як ініціатор і керівник у відбудові держави. Його природно повинні визнати всі українці [72, арк. 20].

Пропаганду сильної влади, яку намічалось відродити, засвідчує твердження: “Наша влада має бути страшна для її противників. Терор для чужинців-ворогів і своїх зрадників [54, арк. 37].” Остання фраза у радянській історіографії часто цитувалась за змістом тільки частини першого речення.

Програмні положення визначали національну політику ОУН щодо національного питання в Україні, де ворожими до українства визначалися москалі, поляки, жиди у разі їх протидії встановленню української державності, з якими слід було боротись і яких треба знищувати, переселяти на їх землі. “Винищувати в боротьбі зокрема тих, що боронитимуть режиму, переселяти в їх землі, винищувати головно інтелігенцію, яку не вільно

допускати до ніяких урядів, і взагалі унеможливіємо продукування інтелігенції, себто доступ до шкіл і т.д. ... польських селян асимілювати... Жидів ізолювати... Асиміляція жидів виключається [54, арк. 37].” Постанови, щодо національних меншин на травень 1941 р. пояснюються колишніми керівниками ОУН реакцією українських націоналістів на те ганебне становище українців, в якому вони перебували в Галичині за польського панування та й у радянській Україні.

Щодо тактики співробітництва з німецькою окупаційною владою, то у політичних вказівках вказувалось: „У випадку, коли б німці поставилися негативно до створеної української влади ОУН, не визнавали її та визначували своїх людей заявляти на місцях, що назначені ОУН не можуть передати влади, бо лише провід ОУН може їх звільнити від обов'язків. Перед фізичною силою уступити, але у правному розумінні влади не передавати (значить – завісити себе в урядуванні) [66, арк. 23]”. Для здійснення планів ОУН(Б) до червня 1941 р. на території Генеральної губернії, створеної нацистами на польських й українських етнічних землях, були сформовані похідні групи ОУН(Б) [37, арк. 20].

Оунівці намагались використати вермахт (збройні сухопутні сили Німеччини - ОКВ) і абвер (армійська розвідка, очолювана В. Канарісом). Ще в лютому 1941 р., на переговорах С. Бандери з командувачем сухопутними військами генералом В. Браухічем і адміралом В. Канарісом було досягнуто домовленості про підготовку 800 військовиків з українців. Переговори довіреної особи С. Бандери, Ріко Ярого, з керівними офіцерами ОКВ призвели до формування у квітні 1941 року батальйонів “Нахтігаль” і “Роланд”. ОУН(Б) розраховувало використати їх як основу для формування власних збройних сил [238, с. 100].

На початку війни ОУН(М) також відпрацювала “Напрямки до мобілізаційних і оперативних планів у зв'язку з наближенням німецько-російської війни”. Вся організаційна робота повинна була зосереджуватися на розширення мережі осередків, започаткуванні конспірації і проведенні

широкої націоналістичної агітації, спрямованої, перш за все, на місцеве населення [317, арк. 55]. В документі містилося застереження про уникнення протистояння активістів своєї організації з членами ОУН(Б), що було наслідком розколу організації.

Провід ОУН(М) ставив завдання опановувати терени і розбудовувати там різноманітні сфери життя, створювати військові загони, які б стали майбутньою військовою силою організації, не допускаючи їхніх сутичок з німцями [317, арк. 56]. “Багато хлопців залишило роботу й виїхало до генерал-губернаторства, звідки їх висилали до краю, – розповідав мельниківець М. Скорупський. – В повітрі зависла хмара майбутньої війни з советами. Німці перекидали військо, готувалися. Про те, що буде війна, знав кожний смертельник... На початку травня 1941 р. відчувалася тиша перед бурею. Українці готувалися до війни. Організації УН - і Мельника, і Бандери - у великій тайні перед німцями транспортували людей на землі і масово перекидали своїх членів на терен т.зв. Г.Г. [351, с. 57]”. Багато членів ОУН(М) йшло з Чехії, Словаччини, Франції [305, с. 109].

В очікуванні війни Проводи ОУН готували групи своїх членів для походу в Україну, зосереджуючи їх в генерал-губернаторстві на кордоні з Радянським Союзом.

Представництво Проводу ОУН(Б) знаходилося у Кракові. В Генерал-губернаторстві було багато членів організації, що полегшувало організаційну роботу по формуванню похідних груп. На етнічній українській території в зоні німецької окупації існувала сітка військових курсів і вишколів членів ОУН, на яких вивчалися елементи військової справи і проводилася ідеологічна підготовки, відбір найбільш здібних. У Кракові на початку 1941 р. проводився спеціальний підготовчий тримісячний курс із політичної та бойової підготовки відібраних з інших вишкільних курсів найбільш здатних для роботи в Україні членів ОУН [72, арк. 19; 278, с. 69-71]. Проведення військової роботи силами організації визначалось військовими

інструкціями Другого Великого збору, що передбачали вироблення власної військової доктрини й утворення військового штабу ОУН [216, с. 148–150].

Напередодні війни здійснювались кроки щодо консолідації українських національно-патріотичних організацій на еміграції. 22 червня 1941 року у Кракові з ініціативи ОУН(Б) проведено Український національний з'їзд. В ньому взяли участь більшість українських організацій: Державний центр УНР, ОУН(Б), УНДО, фронт національної єдності (ФНЄ) Д. Паліїва та інші. Відсутні були представники ОУН(М). З'їзд створив Український Національний комітет (УНК) до складу якого увійшли Ярослав Старух, Богдан Кравців, Мирон Богун, Володимир Стахів, проф. Микола Чижевський (всього 35 осіб). З'їзд звернувся до українського народу з декларацією із закликом до відновлення власної державної незалежності [30, арк. 1–3] і висловив упевненість щодо майбутнього утвердження українського уряду в Києві [51, арк. 6]. Про Німеччину в документі не згадувалося. Головою УНК обрали генерал-хорунжого В. Петріва, а секретарем – В. Горбового (представник бандерівців). Але через суперечки між політичними угрупованнями УНК так і не став реально діючим представницьким органом українства в еміграції.

29 червня 1941 р., у Кракові, за ініціативи мельниківців відбувається з'їзд українських комбатантних організацій в еміграції, що сформував Українську генеральну раду комбатантів (УГРК) на чолі з генерал-поручиком М. Омеляновичем-Павленком. До складу Ради увійшло 2 члени ПУН [70, арк. 35]. Але плани утворити за допомогою УГРК українські військові формувань не здійснилися. Причина в амбіціях представників ОУН(М) до зверхності в Раді.

Отже, сили українського руху на еміграції були роз'єднані. Об'єднати їх перед війною Німеччини й СРСР не вдалось. До того ж мережа ОУН зазнала чималих втрат у Західній Україні від радянського НКВС.

Перші тижні війни виявили активність похідних груп на західноукраїнських землях, а також перше застереження щодо подальшої

співпраці з Німеччиною. 30 червня до Львова прибула група керівних членів ОУН(Б). Представники ОУН(Б) провели зібрання громадськості міста, на яких виступив Ярослав Стецько, заступник С. Бандери і від імені ОУН виголосив “Акт відновлення Української держави”, де зазначалось, що “на західних землях України твориться Українська влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України Києві з волі українського народу”. В Акті стверджувалося, що “Українська Національна Революційна Армія, що творитиметься на українській землі, боротиметься далі спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську Державу і новий справедливий лад у цілому світі [31, арк. 3; 248, с. 504-505]” і вказувалося, що відновлена держава буде тісно співпрацювати з націонал-соціалістичною Германією. Представник німецького керівництва Г. Кох на зборах виказав, що політикою зараз не слід займатися, бо йде війна, і що найпершим завданням українців є збереження спокою і порядку. Збори надіслали вітання С. Бандері, А. Гітлеру, митрополиту А. Шептицькому [122, с. 141; 31, арк. 3-5].

Рішенням зборів було створено Українське Державне Правління (УДП) на чолі з Я. Стецьком, яке проголошено урядом України. До складу уряду входило 25 чоловік: 13 - члени ОУН(Б), 2 - від УНДО, 1 - український есер і 9 безпартійних. [34, арк. 1-4]. Текст “Акта відновлення Української держави” був двічі переданий по радіо Львова.

За звітами ОУН(Б) бойові групи організовані західноукраїнськими осередками ОУН, напередодні брали участь у боях з невеликими підрозділами Червоної Армії. Здійснювались напади на тюрми НКВС у Бережанах, Золочеві, Крем’янці, Львові та інших містах.

6 липня, у Львові, відбулись збори за участю громадськості краю з метою підтримки “Акта 30 червня 1941 р.”. Збори привітали утворення УНК у Кракові і УДП у Львові [30, арк. 1]. В багатьох містечках і селах західної України за участю осередків ОУН проводилися збори і виголошувалася підтримка УДП у Львові [38, арк. 15, 45–46; 42, арк. 12–28]. Цими акціями

ОУН(Б) прагнула задекларувати широку підтримку своїх дій українським населенням.

Німецькі власті дали різко негативну оцінку створенню УДП. 3 липня, у Кракові, відбулась зустріч членів УНК і Степана Бандери з представниками німецького керівництва, що представляли державний підсекретар Кундт, полковник Бізанц. У ході розмови С. Бандера підкреслив, що, віддаючи наказ на формування українського уряду, він не посилається на жодну німецьку інстанцію, “лише на мандат, який я отримав від українців” [122, с. 113]. На це Кундт зауважив: “Право мають німецький вермахт і фюрер, який завоював цю країну. Він має право призначати український уряд”. С. Бандера наполягав, що: “Це був би уряд, який створювався б наказом німецького уряду. А він створювався там самостійно і також з метою співпрацювати з німцями” [122, с. 111]. Зміст цього діалогу чітко з'ясовує позиції сторін, щодо українського урядування на окупованих територіях. З метою приборкання подальшої політичної активності оунівців 3 липня з Берліна було віддано наказ посадити під домашній арешт деяких українських діячів, у т. ч. С. Бандеру, і заборонити їм займатися політикою [122, с. 115]. Не маючи наміру на цьому етапі конфронтації з ОУН(Б), німці обмежились тільки “почесним” арештом С. Бандери.

Німецькі власті схилили керівників ОУН(Б) на ряд політичних поступок і вимагали: по-перше, ОУН не буде вести партійної пропаганди, зосереджуючись на загальнонаціональній українській пропаганді, що прийнятна всім українцям; по-друге, ОУН не буде пропагувати діяльність керівників організації; по-третє, розпустить Український уряд, створений у Львові 30 червня 1941 р. [43, арк. 1]. Архівний документ “Передумови співпраці” показує, що керівництво ОУН погоджувалося на дві перші вимоги, але не бажала виконувати останню. Така реакція та офіційне ставлення Німеччини щодо створення УДП насторожує оунівців. Вони чи не вперше відкрито пишуть про “окупацію”, але і далі виступають за співпрацю з Німеччиною [43, арк. 1–9]. З іншого боку, документ засвідчує, що

керівники ОУН(Б) ще сподівались на порозуміння, не хотіли іти в підпілля чи закликати до розгортання антинімецьких акцій своїх членів. Заява Крайового Проводу ОУН (на ЗУЗ) того часу це підтверджує і вважає шкідливими і провокаційними вістки про боротьбу проти Німеччини [51, арк. 8].

Проголошення Акту 30 червня 1941 р. та активність похідних груп на західноукраїнських землях спонукало німецьке керівництво до обмеження цієї діяльності. В “Особливих розпорядженнях щодо українського питання” від 11 липня 1941 р. командування німецьких сухопутних сил наказувалося політичну діяльність українців припиняти і спрямовувати її тільки на соціальну роботу серед населення. В документі відзначено, що “українську територію слід розглядати як життєвий простір дружнього народу. Від поведінки військ залежатиме, завоює чи втратить німецька нація довіру в цій країні [122, с. 166]”. Водночас усілякі політичні акції з проголошення незалежності не допускались. Ці розпорядження цілком відповідали директивам А. Розенберга (з 17 липня – рейхсміністр з питань східних окупованих територій) від 10 липня 1941 р. арміям групи “Південь” щодо використання населення в місцевому урядуванні, в яких допускалося утворення з представників місцевого населення довірчі ради, але вони не повинні мати ні самостійності в діях, ні виконавчих органів. Мета їх діяльності – це посередництво між німецькою владою і населенням.

Провід ОУН на ЗУЗ на початку вересня 1941 р. видав “Зарядження” до крайового активу націоналістів, в якому вказувалося: “Всі друзі і члени ОУН, що мають організаційні функції від найвищих до найнижчих, всі друзі, що брали участь у проголошенні української державності, творенні її, всі бувші підпільники мають бути завжди напоготові і на острожі, бо можуть бути масові арешти”. В документі заборонялося будь-яке співробітництво з гестапо, котре розглядатиметься як зрада і беззастережно каратиметься: “Вся праця з окупантами – це злочин, національна зрада. Не сміє бути співпраці там, де є заперечення України”. Провід ОУН на ЗУЗ ще не закликав своїх

членів до відкритої боротьби з окупантами і ставив перед крайовим активом завдання “скріпити працю в терені”, розгорнути роботу так, щоб не було “ані одного села, ні одного міста, ані одного більшого скупчення людей, ні одного підприємства, ні одного суспільного угруповання, де не було б нашого організаційного ядра [12, арк. 149; 129, с. 91]”.

Події після 30 червня 1941 р. та обговорення можливості співпраці ОУН(М) і ОУН(Б) в роботі УДП дали шанс для порозуміння обох фракцій ОУН. Таку пропозицію подав Андрій Мельник Степану Бандері в листі від 30 липня 1941 року, де йшлося про співпрацю в УДП. Я. Стецько в листі до С. Бандери погоджувався надати членам ОУН(М) пости в уряді, “але коли вони визнають все те, чого жадаю [40, арк. 11] “.

Таким чином, існуючі розбіжності в кінцевих цілях, які декларували і переслідували керівники нацистської Німеччини і українські націоналісти, заздалегідь заклали гостре протиріччя у подальше розгортання німецько-українських стосунків, що позначилось на результативності діяльності похідних груп у виконанні поставленої перед ними мети. У реальній політиці А. Гітлер планував використати ОУН для прикриття своїх загарбницьких колоніальних планів спочатку Польщі, Чехословаччини, а потім - СРСР.

Війна Німеччини проти Радянського Союзу поклала початок новому періоду в діяльності ОУН. Керівники ОУН війну між двома тоталітарними системами сподівались використати у реалізації своїх планів національної української державності і зосередили увагу на ту частину України, яка перебувала у складі Радянського Союзу.

Провід ОУН(Б) у Кракові висунув ідею походу націоналістичних груп на українські землі [276, с. 3]. Похідні групи повинні були діяти з початком війни Німеччини проти Радянського Союзу в ході просування німецьких військ у глибину радянської території [175, арк. 13]. Активна реалізація ідеї організації похідних груп ОУН(Б) відбувалася відразу після проведення Другого великого збору у квітні 1941 року. Основними завданнями були: державотворча діяльність на “звільнених від московсько-більшовицької

окупації частинах української землі, утримання державної влади на Західній Україні та інфільтрація своїх людей у державний апарат, розбудова організаційної мережі на сході України в такій мірі, як і на заході. Основне - встигнути сформувати державну владу, випередивши війська іншої держави [67, арк. 27].” Фактично в цьому полягали політичні і практичні інструкції для діяльності похідних груп і створення ними мережі осередків організації на теренах України.

Важливе місце у своїй роботі обидві націоналістичні організації відводили формуванню похідних груп. Пояснюючи причини цього, провідний діяч ОУН(Б) М. Климишин писав: “Дія ОУН була найширше розгорнена на західних землях України й там найглибше прийнялися кличі й ідея ОУН. Найменше впливу мала ОУН на середніх і східних землях України. Тому ОУН під проводом С. Бандери, пригтовляючись до німецько-радянської війни, зорганізувала похідні групи членів ОУН, які мали робити те, чого не могла зробити ОУН у часі між 1929 і 1939 роками [226, с. 54]”. Є документальні свідчення, що на західноукраїнських землях на допомогу похідним групам ОУН організувалися допоміжні акції. Так, у Чортківській окрузі ОУН створювалися “Національні українські комітети помочі для східної акції”, які збирали пропагандистські матеріали, продукти, вербували людей для праці на сході [37, арк. 15].

Перед війною Німеччини і СРСР на етнічній українській території в зоні німецької окупації була розгорнута мережа військових курсів і вишколів членів ОУН, на яких вивчалися елементи військової справи і проводилася ідеологічна підготовки, відбір найбільш здібних [226, с. 249]. Оунівці проходили військову підготовку: стройовий вишкіл, вивчення зброї, вивчення підривної справи, орієнтування на місцевості, топографія, ведення розвідки, методики проведення допитів, поліційної служби, фотографування. Ідеологічна підготовка включала: ідеологію націоналізму, геополітику, організацію підпільної діяльності, проведення пропаганди, вивчення системи державного управління в СРСР і структури радянських органів

безпеки та Радянської Армії [129, с. 26; 248, с. 149, 150]. Оскільки керівництво ОУН розраховувало на створення української армії переважно з колишніх червоноармійців то при підготовці похідних груп використовувалося вивчення радянської військової літератури [67, арк. 31]. Підготовка також велася шляхом участі оунівців в охоронних фабричних загонах, воєнізованих робітничих командах, школах поліції в Холмі та Перемишлі тощо. С. Бандера так характеризував цей шлях підготовки: „ОУН використовувала нагоди заповняти своїми членами військові, озброєні відділи за таких умов, з яких не випливали жодні політичні чи військові зобов'язання, а які давали змогу провадити повновартісні військові вишколи [67, арк. 43]”.

Організацією підготовки членів майбутніх похідних груп займався штаб, який знаходився у Кракові (вул. Зелена 3) і “мав різні відділи: організаційний, пропагандистський, виховний, військовий, служби безпеки і т.п. Відбулися різні курси і вишколи” [276, с. 4].

Штабом було розроблено план підготовки та маршу членів похідних груп, визначені відповідні маршрути і терени їх діяльності. (Додаток Б). Цей план був викладений на нараді штабу та запрошеними керівниками організації. На членів похідних груп покладалося завдання втілювати в життя основні положення інструкцій та настанов, розроблених організацією. Відповідальність за організацію цієї роботи покладалась на теренові проводи (екзекутиви). На нараді С. Бандера визначив, що подальше ведення справи перебирає Головний провід і що представлений план вимагає уточнень і доповнень щодо особового складу похідних груп, їх керівників та складу проводів окремих регіонів та областей України [329, с. 89].

Активно працював по підготовці похідних груп пропагандистський відділ, друкарня якого знаходився у Кракові по вулиці Дітла. Готувалися пропагандистсько-вишкільні матеріали, інструкції, брошури, відозви, політичні карикатури, листівки тощо. Для друку пропагандистського

матеріалу конспіративно використовувалася друкарня газети “Краківські вісті” [276. с. 5-6].

ОУН(Б) створила три похідні групи: Північну (М. Климишин, Д. Мирон) на Холмщині, Середню (очолював М. Лемик) на Перемишльщині й Ярославщині, і Південну (Т. Семчишин, З. Матла)

[37, арк. 20–32; 217 с. 46]. Окремою була група, що в джерелах має назву “львівська” (до 20 чоловік) – члени якої 30 червня 1941 р. на Національних зборах прийняли „Акт про відновлення Української Держави” [248; с. 113]. Цей документ став основою для подальшої діяльності ОУН(Б), надавши їй певної легітимності на території окупованої України.

Львівська група складалась із членів Проводу організації (Ярослав Стецько, Микола Лебедь, Іван Равлик, Іван Ребет, Ярослав Старух, Іван Равлик, Василь Кук та ін.). На неї покладалося завдання акумуляції усіх можливостей організації справ, пов'язаних з відновленням української державності. Група таємно від німців виїхала з м. Кракова, мала свій маршрут пересування до Львову. 23 червня 1941 р. члени цієї групи у м. Ярославі переправились на східний берег ріки Сян. Подальший шлях групи проходив через села: Ветлин - Висоцько - Лази - Заліська Воля - Бучина - Млин - Краковець (25.06–26.06) - Наконечне - Яворів (27.06) - Шкло - Янів - Левандівка - Львів. Увечері 30 червня 1941 р. користуючись присутністю в місті батальону „Нахтігаль” члени цієї групи проголосили Акт відновлення Української держави, текст якого було оголошено по місцевому радіо [31, арк. 3; 248; с. 112].

Перша група (Група “Північ”) зі свого табору на Бузі, поблизу м. Холм повинна була досягти м. Києва і працювати на Правобережжі [248; с. 112]. Групу очолював Микола Климишин [37; арк. 11]. До її складу входили представник Проводу Дмитро Мирон (“Орлик”), вишколені оунівці Дмитро Маївський (Косар), Ярослав Хомів-Лімницький, Микола Кравс, Петро Львович, Дмитро Корінець, Люба Шевчик, Лев Дівик, Тарас Онишкевич, Назаркевич та інші [357; с. 147]. Вони мали досвід організаційної,

пропагандистської та культурно-освітньої праці на теренах Холмщини і Сяннічини. Ця група досягла Києва за маршрутом: Львів (8.07.41) - Броди - Здолбунів - Дубно – Рівне (9.07.41) – Житомир 10.07.41) - села Калинівка, Фасова, Пашківка, Бишки, Мала Снітинка - Фастів. У Фастові затримались на декілька днів, щоб налагодити роботу місцевої адміністрації і організувати міліцію. В подальшому через села Велику Снітинку, Фастовець, Митницю дійшли до м. Василькова, де група затрималась до окупації німцями Києва. У м. Василькові до неї приєдналася ще група провідних діячів організації, серед них Василь Кук (Леміш), Іван Мітринга, Василь Ревак, Борис Левицький, Михайло Турчманович, Роман Паладійчук, всього близько 15 осіб. Після арешту М. Климишина в Житомирі керівництво перейняв Д. Мирон (Орлик) [357, с. 147].

Друга група «Центр» була згурпована поблизу м. Перемишля з членів ОУН, які мешкали на лівому березі Сяну, в Перемишлянщині і Ярославщині і мала розгорнути діяльність в місті Харків і Харківській області [248; с. 112]. “Середньою” її називає в своїй праці В. Кентій [217; с. 47]. “Треття похідна група “Схід” мала дістатися Харкова й працювати в робітничих районах України”, — пише Є. Стахів. Керівництво групою перейняв Микола Сенишин-Лемик [37; арк. 34–36]. До складу групи входили Осип Мащак, П. Олійник (“Батько”), Володимир Лобай, Микола Кравчук та інші. На шляху до місця свого призначення гітлерівці цю групу організаційно знищили, і свого завдання вона не виконала [37, арк. 11; 357; с. 147].

30 червня 1941 р. вона з’явилась у Львові [360; с. 448]. Група була поділена на підгрупи по 4–5 чол., кожна з яких мала свою підводу. “Ми їхали на віддалі 1–2 км, стараючись оминати німців..., – згадував В. Артимів. – Звичайно, в кожному селі чи місті про наш нічліг і підводи дбала місцева сітка. По селах і містах, по нашій маршовій осі Львів – Підволочиськ, всюди майоріли національні прапори. Майже скрізь працювали управи міст і сіл з рамен львівського державного Акту; також діяли міліційні команди, сформовані з наших людей або прихильників нашого руху [141; с. 24]”.

У повідомленні від цієї групи (без авторства) стверджується, що 13 липня 1941 р. “друга група на Схід з призначенням на місто Харків вирушила зі Львова”. Проїшовши за маршрутом Підволочиськ (14.07) – Проскурів – Староконстантинів (15.07) – Бердичів (16.07) група дісталася 17 липня 1941 р. до Житомира. З 24 липня 1941 р. члени похідної групи вирушили на Київ. Але в м. Ставище були затримані німецькою службою СД та, отримавши посвідки, були повернуті до Львова. Дійшовши до Житомира, основна частина групи залишилася працювати в політичному відділі місцевої міліції під наглядом гестапо. Членів групи змусили підписати зобов'язання на німецькій мові, що вони не працюватимуть на С. Бандеру і залишали у місцевій міліції або ж відправляли на Галичину [37, арк. 11]. З середини серпня (з 11. 08. 1941р.), коли почалися переслідування і арешти, члени похідних груп були вимушені повернутися до Львова. Я. Старух, що входив до складу цієї групи, був схоплений аж під Києвом та зумів утекти і добратися до Львова (згодом став провідником ОУН у Рівненській області). Пробитися до Харкова групі не вдалося, оскільки в жовтні 1941 р. у Миргороді гестапо розстріляло значну її частину. Решта групи дійшли до Сум, де створили осередок організації.

Група “Південь” (III група - так вона іменується в звітах; Є. Стахів у своїх споминах називає її “друга група”), яку очолював Тиміш Семчишин (представник Проводу – Зиновій Матла) [355, с. 147], мала завдання розгорнути роботу на Дніпропетровщині і півдні України (дістатися до Одеси і Криму) [248, с. 112]. Підготовкою цієї групи займався Василь Коваль (Кук) (з 1950 р. буде призначений ГК УПА), а допомагали йому Роман Малащук та Зиновій Матла [390, с. 30]. Група була сконцентрована в м. Сянок на Лемківщині. До складу групи входили: помічник провідника – А. Павлишин, заступник керівника та господарчий референт – Петро Рожко (“Уманець”), референтом зв'язку а пізніше провідником Дніпропетровського обласного проводу – Василь Регей, організаційний референт – Антін Осович, друкарка – Ольга Крамар (“Уляна”), секретар – Тетяна Петроник [30, с. 22]. Початкові

звіти цієї групи збереглися. Вони дають можливість точно назвати багатьох її членів і напрями руху, заходи щодо переформування групи у поході. За звітом провідника групи Т. Семчишина з м. Добряни (за період до 9.07.41) відомо, що в групі всього було 286 членів [37, арк. 20-21]. Найбільше було людей із Кракова і Сянока - відповідно 111 і 106 осіб (з Балигорода - 10, Кросно - 58, Горлиці - 11, Криниці - 10). Початково група була зорганізована в 29 похідних роїв. До групи пристали 4 політв'язні, які вийшли з тюрми в м. Самборі. До складу групи входив М. Лебедь – крайовий провідник ОУН(Б) [37, арк. 26].

В подальшому зі складу групи відійшло близько 95 членів за новими місцями призначення [37, арк. 22-23] і група була переформована в 23 рої (загальна кількість членів - 197 чол.). Кожний рій мав свій розпізнавальний знак (Г1 – 9 чол., К1 – 8, С1 – 8, С2 – 9, Г1 – 10, А1 – 8, Г4 – 8, Г7 – 12, Л2 – 11, Л1 – 11, К2 – 6, Л3 – 7, Г9 – 9, Г10 – 7, Г11 – 8, Г13 – 7, К4 – 7, Г12 – 8, К3 – 6, Г8 – 10), який малювали на всіх видних місцях (будинках, мостах, перехрестях) разом з терміном постою в даному місці й напрямом подальшого руху (рій провідника мав знак Г1) [37, арк. 25-29, 390, с. 30–31]. В період 17-19 липня 1941 року із Похідної групи виділилося 10 роїв (загальною кількістю членів - 65 чол.), члени яких відійшли за визначеними місцями діяльності не у складі своїх роїв, а по декілька членів з різних роїв в одному напрямку (до одного міста). Так, 17 липня з 4 роїв (Рої І. Гивеля, І. Стриганича, Шахрая, Вітика) у напрямі Полтави було направлено 8 членів цих роїв, на Сталіно – 6, до Проскурова - 2, на Харків - 5, на Запоріжжя -1, на Умань - 1, до Києва - 2, до Миколаєва – 1. У цих напрямках рушили члени й інших роїв 18-19 липня [37, арк. 42]. На Дніпропетровськ вийшли члени рою Левицького (5 чол.), Осип Ресіл та Іван Лозицький з рою Васька, рій Федора Кожана (4 чол.) та ще кілька членів з роїв Осипа Шандри і Гобера [37, арк. 43-44].

До цієї групи також входили провідні члени організації Іван Клим, Ярослав Дзиндра, Степан Тесля, Дем'ян Мацілінський, Цица (Конрад),

Роман Олійник, Євген Стахів, Ярослав Потічний, Михайло Дрань, Іван Янчишин, Уляна Дида, Богдан Яворський, Дмитро Горбачів, Володимир Шалько, Василь Пасічняк, Петро Олійник (Еней) та інші. Ройовими Південної похідної групи були: Федір Кальба – провідник Запорізької підгрупи, Дем'ян Мацілінський – провідник Миколаївської підгрупи, Богдан Яворський-Мирон – провідник Одеської групи, Мартин Мар'ян – провідник Кіровоградської підгрупи, Ярослав Дикий – провідник Кримської підгрупи. Вони стали керівниками проводів різних рівнів на півдні України [300, с. 22].

В с. Ведмеже Ушко, на Вінниччині, Південну групу було переоформлено на дрібніші частини і видано інструкції. Підгрупи та рої вирушили у напрямках Одеси, Миколаєва, Кіровограда, Кривого Рогу. Підгрупа (20-30 чоловік) прибула до Дніпропетровська. В Дніпропетровську члени Похідної групи “Південь” з’явилися наприкінці серпня 1941 р., коли ще тривали бої на правому березі Дніпра. Серед них: Т. Семчишин, З. Матла, референт зв'язку В. Регей, лікарка А. Регей, зв'язкові О. Венгринович і П. Стадник, ройова Т. Плаксій (“Змійка”), Г. Бійовська, П. Ріжко, К. Німець [317, с. 10; 421, с. 12]. Спочатку група розмістилась у західному передмісті Дніпропетровська серед італійських військ.

Похідною групою було утворено крайову екзекутиву - провід південноукраїнських земель (ПвУЗ), який відразу ж почав відшукувати людей, до якої група мала довірчі листи або паролі. Одним з них був проф. А. Рябишенко. Провід ПвУЗ налагоджує зв'язкові лінії до Головного проводу ОУН, з окремими частин Південної похідної групи, похідних груп “Північ”, “Центр”. Зв'язкові лінії обслуговувала на початку група велосипедистів. Провід ПвУЗ організував Службу безпеки (СБ), що мала боротись з радянською агентурою. Створено також охоронний відділ для ПвУЗ. Безпосередньо крайовому проводу підлягали проводи Криворізького, Дніпродзержинського (Кам'янського) та Нікопольського окружних проводів.

Проаналізувавши ряд документів, спогадів учасників підпілля, можна визначити організаційний склад Крайового проводу у Дніпропетровській

області. Першим крайовим провідником був З. Матла - Святослав Вовк, організаційним референтом— Т. Семчишин, референт у жіночих справах - Г. Бійовська. До складу Крайового проводу входили Тучанський і Галамай, працювали при проводі члени “Просвіти” К. Мешко і В. Худенко. Обласними провідниками були по черзі В. Регей - Кіт, Т. Онишкевич - Галайда, П. Олійник - Морозенко, В. Гадада - Юра, К. Федорук - Лешко. Весь час у структурі Організації тривали перестановки через арешти, розконспірування членів. Як бачимо, всі підпільники мали псевдо, через нелегальний характер праці. Адже ще з вересня 1941 р. за наказом М. Лебеда (став Крайовим провідником ОУН після арешту С. Бандери) ОУН переходить на конспіративні форми роботи.

Найпомітніша зміна складу Проводу ПвУЗ відбулася в травні - червні 1942 р., коли його очолив Василь Кук - Юрій Леміш (Коваль). У Дніпропетровську діяв міський провід, який в різні періоди очолювали П. Олійник - Морозенко, І. Лисенко.

Є свідчення про намагання сформувати четверту (південну) групу із студентів Праги та Відня, які використовувалися німецьким командуванням як перекладачі у військових частинах і виходили з Румунії у складі легіону “Роланд”. Але її практична діяльність, як структурної одиниці у зв’язку з розформуванням легіону в середині вересня 1941 р. унеможлилювалася [300, арк. 20-21].

Для праці на окупованій території України було створено також похідні групи ОУН(М). Частина її членів вирушила у похід як перекладачі при військових частинах, більшість у складі похідних груп. ОУН(М) сформувала три похідні групи. Для кожної з груп було визначено окремі маршрути.

Північна група вирушила у напрямку Дубно – Шепетівка – Житомир – Київ – Полтава – Харків. До складу групи входили Омелян Сенік, Орест Чемеринський, Микола Сціборський, Олег Ольжич-Кандиба, Іван Рогач, Ярослав Гайвас, Теофіль Бак-Бойчук, Яків Шумелда, Олена Теліга,

Петро Олійник, Іван Ірлявський, Микола Кузьмик та інші. З Буковини під проводом Петра Войновського йшла група буковинців, яка при досягненні Києва взяла на себе функції поліції [192, 357, с. 148].

Центральна група йшла через Проскурів - Вінницю – Умань – Кіровоград до Дніпропетровська і далі мала перейти та розгорнути діяльність на Донбасі [317, с. 74].

Південна група на чолі з доктором Богданом Сірецьким, відомим громадським діячем в м. Чернівці, складалося головно з буковинців і з Вінниці мала йти на Балту – Одесу – Миколаїв. Тут вона об'єдналась з чисельно меншою (близько 40 членів) групою (під назвою ПУМА) під проводом Ореста Масікевича та Івана Пулюя, й мала посуватися далі до Кубані. Ще у квітні 1941 р. до Румунії прибув з Німеччини Іван Пулюй, колишній сотник Української Галицької армії (УГА), який разом з О. Масікевичем підбирав і готував групу свідомих українців до походу на східні терени окупованої України. В Ясах групу О. Масікевича та І. Пулюя було названо групою ПУМА (ПУлюй-МАСікевич), одягнуто в німецьку уніформу і звідси відправлено на Східну Україну. Група ПУМА отримала подвійне завдання. Його офіційна сторона полягала в забезпеченні німецького війська перекладачами, а оскільки членами групи були освічені люди, то і в кадровому забезпеченні органів місцевого управління. Нелегальний бік справи полягав у поширенні організаційної мережі ОУН на південні області України, максимальне проникнення в адміністративні органи і впровадження в життя за їх допомогою національно-державницьких засад ОУН. Місто Миколаїв стало основною ареною діяльності членів групи ПУМА в перші місяці війни [192, с. 48; 370, с. 191–194].

Крайова ексекютивна на ЗУЗ у Львові створила референтуру для східноукраїнських земель, яка формувала для роботи на цих теренах групи по 3-9 осіб. З липня по грудень 1941 р. було відправлено на східні терени 850 чоловік [336, с. 74]. Всім членам груп видавалися посвідки “Української Допомогової Акції зі Львова”, які стверджували, що їх пред’явники є

біженцями, що повертаються додому. Це слугувало їм перепустками. В такий спосіб отримали можливість повернутися в рідні місця чимало вихідців зі Східної України, які опинилися в Галичині в 1931-1934 роках [297, с. 104]. Організацією діяльності похідних груп ОУН(М) на Східній Україні керував Олег Ольжич (Кандиба), призначений ПУН в 1942 р. на керівництво всією роботою організації на Наддніпрянщині.

В серпні 1941р. Житомир став базою для ОУН(М), де вони очолили місцеву адміністрацію. 30 серпня 1941 р. на одній з вулиць обласного центру загинули провідні члени ОУН(М) О. Сенік та М. Сціборський, які були поховані на території Житомирського Кафедрального собору. Це вбивство призвело до загострення стосунків між фракціями ОУН [222, с. 83, 396, с. 95]. Мельниківці звинуватили у вбивстві Провід ОУН(Б), аргументуючи це тим, що існувала секретна бандерівська інструкція, згідно з якою лідери ОУН(М) не мали бути допущені до Києва. Бандерівці в свою чергу заперечували ці закиди. Вони стверджували, що це справа рук радянських або німецьких агентів, які прагнули поглибити конфлікт між двома течіями ОУН. Безпосереднім наслідком того вбивства став арешт німцями бандерівців у Житомирі, частину з них було страчено [396, с. 95].

Як і ОУН(Б), мельниківці прагнули розгорнути діяльність в Києві. Перша північна група прибула до міста з Василькова в кількості 8 осіб. В напрямку Києва просувався і Буковинський курінь (до півтори тисячі бійців), який співпрацював з похідною групою ОУН(М). Ідучи до Києва, члени куреня залишалися у селах і містечках для організації місцевого управління. Наприклад, на шляху з Городенки до Жмеринки для цієї роботи залишилося близько сотні чоловік. На південь України було спрямовано Дністрянську і Бессарабську сотні Буковинського куреня [192, с. 77-79]. З метою уникнення переслідувань з боку німецької влади у Кам'янці-Подільському Буковинський курінь розділювався на дві групи, які мали з'єднатися у Вінниці. У Вінниці частина буковинців залишилася для підпільної роботи в навколишній окрузі [192, с. 84].

Щодо загальної кількості учасників похідних груп ОУН, то в працях і мемуарах існують розбіжності, які не дають можливості точно визначити загальну кількість членів похідних груп ОУН, тим більше встановити окремо кількісний склад похідних груп обох фракцій. У складі груп було, за різними оцінками, від 5 до 7 тис., а за деякими близько 10 тис. осіб [232, с. 47]. Більше інформації існує щодо кількісного складу похідних груп ОУН(Б), на відміну від ОУН(М). Я. Стецько, наприклад, подає цифру 5000, М. Климишин - 7000, М. Лебедь - 700 чол. [226, с. 54; 317, с. 150]. Обласний провідник ОУН(Б) на Буковині на допитах у НКВС сказала, що обидва проводи ОУН послали на схід до 10 тис. членів [27, арк. 46]. Л. Шанковський подає такі цифри: Північна група (найчисленніша) – 2500 членів, Центральна – 1500 членів, Південна – 850 членів. Пізніше до Південної групи прибуло біля 100 членів з інших груп [390, с. 63]. За свідченням заарештованого органами держбезпеки у 1944 р. Мефодія Павлишина (“Лисовський Віктор Семенович”, помічник провідника третьої похідної групи) до першої групи входили 20-21 рій, до другої - 17-18, та до третьої - 12 -14 роїв, по 7-12 членів у кожному [253, с. 21].

Збережені в архівах списки роїв не дають можливості підтвердити дані, які наведені в мемуарних джерелах. Наприклад, з моменту створення Південна група ОУН(Б) мала 286 осіб, хоча в подальшому відбувалося перегрупування групи, зменшення та збільшення її чисельності на різних етапах походу [37, арк. 20, 25–27]. Якщо припустити, що у двох інших групах було більше людей, то й тоді загальне число їх не перевищувало б трьох тис. осіб. Виходячи з наявної інформації про обсяги діяльності ОУН(М) на Сході, можна припустити, що в похідних групах вони мали не більше людей ніж бандерівці.

Перед похідними групами ставилися такі завдання: розпочати активну націоналістичну пропаганду серед населення [217, с.155-156; 297, с. 127]; очолити керівні посади у місцевих органах управління на окупованій німцями території та залучити до їх діяльності осіб, які були національно

орієнтовані, а також тих, хто вороже ставився до радянської влади і завдяки цьому створити міцні оунівські осередки [128; 390, с. 59-60]. Завдання похідних груп мельниківець З. Книш окреслив так: “Найважливіше – цілий тягар нашої праці і весь провідний, до тої цілі призначений актив - відразу перекинути в Наддніпрянську Україну. В нас є люди, що куди скоріше зловлять з нею духовний контакт, знають її, і вона знає їх. Де як де, але тут за всяку ціну випередити бандерівців, і вже самій факт прихвності в Києві, Полтаві, Одесі чи Харкові десятків людей типу Сціборського, Ольжича, Теліги, Капустянського та інших наддніпрянців, що там народилися і повністю чи частинно провели своє життя, буде величезною перевагою на нашій стороні [233, с. 180-181]”.

На погляд оунівського керівництва, такі дії неминуче доведуть німецькій владі, що населення окупованих областей України підтримує ОУН [390, с. 17-18; 217, с. 69]. ОУН сформувала похідні групи з метою впровадження політики “доконаних фактів”. Сутність цієї політики сформулював мельниківець О. Жданович: “Було ясно, що вибух німецько-совецької війни вимагав від нас швидкої і рішучої дії, щоб у момент замішання, в момент, коли новий наїзник ще не буде закріплений, зайняти й розбудувати позиції для подальшої боротьби”. Тобто оунівці передбачали можливий варіант розвитку подій і ставлення щодо України з боку Німеччини і в тому випадку, коли німецький уряд негативно поставиться до українського державного будівництва, передбачався єдиний вихід - “творити доконані факти, явочним чином засвідчити перед німцями свою готовність до управління країною і вимусити гітлерівську владу визнати українську державу [181, арк. 80; 297, с. 204]”. Разом з підготовкою похідних груп йшла ідеологічна підготовка перекладачів, яких набирала німецька армія. Передбачалось, що ці перекладачі будуть безпосередньо допомагати в роботі похідних груп, маючи легальне становище в частинах вермахту [329, с. 90].

Похідні групи мали свою структуру. (Додаток В). До їх керівництва входили провідник і штаб групи у складі 4–5 осіб: помічника провідника

групи – “трасового”; кадрового референта, що відповідав за розстановку кадрів і призначав ройових; референта зв’язку; господарчого референта і секретаря-друкарки.

При штабі знаходився представник головного проводу ОУН [300, с. 21]. Похідні групи склалися з роїв по 5–12 членів. На чолі рою стояли роєвий та його заступник. Похідні групи в своєму складі мали людей різного віку від 18 до 45 років. Кожна похідна група ОУН(Б) мала свій розпізнавальний знак – стрічку. Північна група червоного кольору, Центральна – синього, Південна – чорного [276, с. 7].

Кожний рій похідних груп мав свої підводи, велосипеди і необхідний запас літератури, яку він поширював у містах і селах. Групи рухалися по-різному: пішки, на автомобілях, поїздами, але найчастіше кінськими підводами. Обходячи великі міста, вони поступово просувалися за своїми маршрутами. Члени похідних груп разом із німецькими військами, часто в таких самих мундирах, входили в окуповані міста й райони, легалізуючись, осідали в поліції, окупаційних органах [89, арк. 275]. Похідні групи ОУН(Б) мали загальний пароль: “Куди Бог провадить?”, з відповіддю: “Там, де стовпи небо підпирають”. Після обміну паролем називався контрольний числовий пароль, який для кожної групи був свій [226, с. 320].

За твердженням одного німецького документа, ”похідні групи ОУН і під прикриттям виконання завдань з підтримання порядку, як-то: призначення бургомістрів, створення міліції, боротьби з євреями й комуністами” проводили свою політичну роботу [12, арк. 163].

Як повідомлялось у тогочасних звітах керівництва проводу ОУН, за короткий час похідні групи “осягнули всі українські етнографічні границі і почали роботу” [105, арк. 19]. Після прибуття на завчасно передбачені місця з проводів похідних груп було створено крайові, а з роїв - обласні, окружні та районні виконавчі органи ОУН (виконавчі органи) [276, с. 15].

Отже, обидві фракції ОУН серйозну увагу приділили підготовчій роботі по розгортанню своєї діяльності з початком німецької окупації у всіх регіонах

України. Для досягнення цієї мети навесні 1941 року були створені похідні групи, з діяльністю яких пов'язувалось розгортання українського націоналістичного руху в роки Другої світової війни.

Ідея формування похідних груп ОУН для діяльності в умовах окупації України була на той час новаторською тактикою в системі підготовчих заходів до побудови самостійної соборної держави. Формування похідних груп носило організований, спланований характер. Похідні групи мали окреслені терени діяльності та маршрути їх опанування. Завдання, визначенні керівництвом обох організацій, свідчать про те, що головна мета похідних груп полягала в розгортанні державотворчих процесів, формуванні мережі осередків організації по всій Україні та розгортанні її військової та бойової роботи.

Важливим фактором обрання з початком війни тактики діяльності організації на теренах окупованої України похідними групами, стали ряд політичних передумов та військово-політична діяльність ОУН на початку Другої світової війни. Українські національно-патріотичні організації на території рейху та окупованих ним країнах були готові до співробітництва з Німеччиною, через створення легітимних органів та громадських об'єднань, за умови підтримки їх планів створення незалежної української держави. Українські громадсько-політичні кола намагалися напередодні війни за допомогою меморандумів задекларувати своє прагнення до створення української самостійної держави за підтримки і у співпраці з Німеччиною та сформувати в німецьких урядових колах позитивне ставлення до ідеї незалежності України.

Активну позицію займала Організація українських націоналістів (ОУН), особливо ОУН(Б). Напередодні війни керівництво Німеччини в своїй політиці активно використовувало прагнення ОУН до побудови української держави, культивуючи серед керівництва організації свою підтримку цієї ідеї. Принципові розбіжності в кінцевих цілях, які напередодні війни декларувало і переслідувало керівництво нацистської Німеччини і ОУН щодо

України, заклали гостре протиріччя у подальші німецько-українські відносини, що кардинально вплинуло на результати виконання похідними групами своїх завдань.

Українські націоналісти очікували на підтримку від німецького уряду в досягненні своїх програмних цілей створення української самостійної соборної держави. Більш радикальна ОУН(Б) намагалася задекларувати незалежну позицію. Разом з тим ОУН(Б) розраховувала використати німецькі військові інстанції як силу, на яку в разі потреби можна було опертися для реалізації своїх планів.

Меморандум ОУН(Б) червня 1941 р. засвідчив більш рішучі підходи керівництва ОУН(Б), порівняно з ОУН(М), в постановці питання співпраці з Німеччиною заради побудови незалежної держави.

Прийняті у квітні-травні 1941 р. документи ОУН свідчать про те, що ця організація планувала свою діяльність напередодні війни Німеччини і Радянського Союзу. Другий великий збір ОУН(Б) і травневі інструкції визначили мету, цілі і завдання похідних груп та підтвердили необхідність їх формування, як єдиної можливої форми діяльності на українських землях. ОУН(М) теж створила свої похідні групи і визначила їх завдання.

Розкол ОУН і взаємне протиборство двох проводів став негативним чинником, який перешкоджав розгортанню націоналістичного руху на окупованій Україні, та й компрометував його. Намагання обох фракцій ОУН об'єднати сили українства перед зіткненням Німеччини й СРСР через утворення спільних об'єднань з іншими організаціями (Українського Національного комітету (УНК), Української генеральної ради комбатантів (УГРК) через суперечки за лідерство не вдалося. Українській націоналістичний рух на еміграції був роз'єднаний. Цей фактор негативно вплинув в подальшому на успіх похідних груп. Протистояння двох структур призвело до дезорганізації, послаблення ефективності діяльності похідних груп та підпілля.

Вивчені наявні джерела дозволяють визначити період в діяльності ОУН (квітень–червень 1941 р.), сутність якого полягає в обранні тактики діяльності похідними групами на території окупованої України та військово-політичній роботі по їх формуванню.

РОЗДІЛ 3

СТВОРЕННЯ ПОХІДНИМИ ГРУПАМИ МЕРЕЖІ ОСЕРЕДКІВ ОУН ТА ЇХ ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Основне завдання похідних груп ОУН полягало у створенні мережі своїх осередків на території України, окупованій німецькими військами, та

розгортанні їх бойової роботи. Керівництво ОУН усвідомлювало, що без створення організаційно та ідеологічно стійкої мережі на окупованій території неможливо сподіватись на реалізацію державотворчих планів. Ці процеси взаємопов'язані, успіх в одному обумовлює результат у другому, і навпаки.

Виконуючи рішення Другого великого збору 1941 р. та втілюючи в життя травневі інструкції, оперативно діяла ОУН(Б). За червень-липень 1941 року в західних областях України легалізували свою діяльність або були засновані нові місцеві осередки ОУН(Б) [35, арк. 1-2]. На протязі місяця ОУН майже відновила свою структуру в західноукраїнських землях (ЗУЗ) до районів включно [248, с. 519].

Крайова ексекютива (КЕ) ОУН на ЗУЗ зосередила свою роботу переважно в пропагандистському, суспільному та військовому (накопичення зброї) напрямках. Роботу по кожному з них очолював окремий референт. Збори КЕ проводились 2 рази на місяць [44, арк. 1]. Основні напрями роботи ОУН на ЗУЗ визначались необхідністю залучення до організації свідомих українців та розповсюдження листівок про події 30 червня 1941 року. Йшла активна робота по влаштуванню оунівців як перекладачів на німецьку службу [136, с. 265]. В документі “Організаційна схема й координація праці КЕ” за 31 липня 1941 р. зазначені пріоритетні напрями роботи ОУН (громадський - робота з людиною, культурно-освітній, організаційний, господарчий) та констатувалося негативне ставлення керівництва КЕ до антинімецьких акцій: “З огляду на війну, не виступаємо проти, не організуємо протинімецької боротьби [44, арк. 1]”.

КЕ ОУН(Б) досягла суттєвих результатів у відновленні і розширенні своєї мережі у перші місяці війни на ЗУЗ. До початку вересня 1941 р. з 200 районів на ЗУЗ ОУН(Б) відновила свою організаційну структуру у 187. По областях результати цієї роботи виглядали так: Волинська – 450 станиць і 2000 членів, Рівненська – 700 станиць і до 5000 членів, Тернопільська – 690 станиць і 6000 членів, Станіславська – 400 станиць і 1000 членів, Чернівецька

– 80 станиць і 500 членів, Дрогобицька – 400 станиць і до 1000 членів. Всього нараховується до 16 тисяч членів ОУН(Б) і близько 3000 станиць ОУН. У звіті ОУН вказується соціальний стан населення, що були членами ОУН. Це робітники, студенти і навіть учні середніх шкіл. Робітники створювали структури ОУН у Львові, Ковелі, Рівному, Тернополі, Івановій Долині. Учнівські осередки ОУН(Б) створено у 85 містечках, зокрема до 14-ти їх було у Львові. Студенти були членами організації у Станіславі та Чернівцях. У м. Львові соціальний портрет членства ОУН(Б) був таким: студенти – 300 осіб, робітники – 500, учні – 300, жіноча мережа – 1000 осіб [48, арк. 1–3]. У Львові в той же час проводилось збирання коштів у військовий фонд [35, арк. 23].

Складнішою виявилася діяльність похідних груп на іншій окупованій території виходячи з умов встановленого кожній з них регіону. На кінець вересня створено організаційні структури ОУН в 26 районах Правобережної України [48, арк. 1].

Північну частину України з центром у Києві опановувала похідна група „Північ”. Провідником ОУН(Б) цього краю був Дмитро Мирон (Орлик). До 19 липня 1941 р. у м. Кам'янці-Подільському похідною групою з місцевих українців створено обласний провід ОУН, який очолював Микола Козак [11, с. 89; 37, арк. 15]. Обласний провід головні зусилля зосереджував на організації роботи місцевої управи та на розбудові мережі своїх осередків. Німецька окупаційна влада була невдоволена тим, що до місцевого управління в області входили люди із західної України, а осередок ОУН(Б) з перших днів виявляв активну агітаційно-пропагандистську діяльність серед населення. Така активність призвела до заборони вести будь-яку пропаганду, друкувати націоналістичні заклики, видавати обласну газету: “Ніякої політики, тільки праця біля хлібного збору [38, арк. 54]”. Враховуючи це та передбачаючи можливість репресій, Кам'янець-Подільський обласний провід ОУН 30 липня 1941 р. прийняв рішення, що члени похідних груп мали залишити місто і продовжити роботу в районах області (Чорний Острів,

Городок, Десятин) [38, арк. 56; 37, арк. 15]. У Кам'янець-Подільській області на кінець липня 1941 р. працювало 63 члени ОУН(Б) [38, арк. 54].

У Вінницькій області наприкінці літа 1941 року було створено 100 станиць ОУН(Б) [78, арк. 2]. Організаційну роботу по створенню місцевого осередку здійснював відділ похідної групи ОУН(Б) “Південь” у складі десятиох осіб, який прибув до Вінниці 21 липня 1941 року. Провідником цього відділу був Куцик, його заступником – Олександр Луцький, секретарем – Ярослав Пащак. До складу відділу входили: Микола Муц, Йосип Москаль, Сікора, Білас, Піжицький, Михайло Гунчак, Іван Гола.

Штаб похідної групи розмістився в будинку по вул. 9-го січня, на якому була вивіска з написом „Обласний провід ОУН”. Співпрацювали з обласним проводом ОУН місцеві жителі Дмитро Корбутяк, Мерцун, Мартинюк, Приб'єга, Степовий, Вовчук та інші. Вони вступили до ОУН і разом з іншими представниками місцевої інтелігенції склали кістяк осередку.

Згодом місцева організація поповнилася ще п'ятдесятьма членами, яких прислав Провід ОУН з Кременця на Волині (тепер Тернопільська обл.). Виконуючи інструкції Проводу ОУН(Б) про створення громадських організацій з метою просвітницької та агітаційної роботи, похідна група у Вінниці створила товариства „Просвіта”, „Жіноча служба України”, „Союз українського націоналістичного студентства” (СУНС), „Січ”, якими керували члени місцевого осередку ОУН. Прифронтове гестапо, що перебувало у Вінниці, заборонило товариство „Січ”, а з часом і „Просвіту” [298, с. 87]. Намагаючись припинити активність оунівців, гестапо виявило членів похідної групи, що прибули до Вінниці, наказавши їм залишити місто та виїхати до Тернополя. У зв'язку з цим, штаб обласного проводу ОУН змінив місце свого перебування на іншу адресу (вулиця Котляревського, 12).

У першій половині серпня 1941 р. до Вінниці прибув представник крайового проводу (ПСУЗ) ОУН(Б) Дмитро Маївський (Косар). Він здійснив перебудову організації і поділив область на 6 округів: Вінницький, Жмеринський, Могилівський, Козятинський, Гайсинський і Тульчинський.

Було створено окружні проводи ОУН. Кожен округ об'єднував 7 адміністративних районів. Військовим референтом ОУН(Б) у Вінницькій області був Федір Біличенко [169, с. 210].

Як свідчать документи, за три роки в області оновлювався керівний склад ОУН(Б). Провідником обласного Проводу з серпня 1941 р. до вересня 1942 р. був Василь Яворів (Бойко) (згодом переведений для роботи в Сумську область, де його викрило і розстріляло гестапо у 1943 р.). Характерним в його діяльності було намагання перетворити оунівську організацію в масову. Таку установку виконували окружні провідники на території області. В члени ОУН приймалися цілі групи місцевих українців.

У кінці вересня 1942 року обласним провідником у Вінниці став Левко Дівик. Переслідування та репресії німецьких каральних органів протягом грудня 1941 року були враховані новим керівником обласного проводу. З метою збереження чисельності і дієздатності створеної організації запроваджуються елементи конспіративної діяльності. Л. Дівик став проводити цілком протилежну лінії В. Яворіва роботу. Було розформовано штаб обласного проводу ОУН, перестали проводитися засідання проводу, наради, збори. Члени проводу знали тільки обласного провідника та його організаційного референта, а не всіх членів проводу. З ініціативи Л. Дівика створюється підпільна мережа малих груп ОУН. Активних членів з місцевого населення зорганізовано в групи по 5 осіб, кожна зі своїм провідником. З тими, хто були прийняті до організації в період керування В. Яворіва, і не залучалися до активної роботи, було прийняте рішення припинити контактування і використовувати їх тільки в разі нагальної потреби. Такі заходи були своєчасними. Фронт просувався на схід. На зміну військовій адміністрації до Вінниці прибула німецька цивільна адміністрація. На місце фронтового гестапо прибули нові поліцейські формування: охоронна поліція, поліція безпеки, служба безпеки [312, с. 88].

Завдяки посиленним конспіративним заходам обласного провідника, в обласному центрі вдалося зберегти від провалів і арештів мережу ОУН. За

допомогою начальника кримінальної поліції Янішевського, який був членом ОУН, вдалося звільнити багатьох членів похідної групи, заарештованих гестапо (Семена Цимбалка, Василя Чіснока та Зиновія Ламацького). У березні 1942 року німецька поліція безпеки повідомляла про збільшення кількості осередків у місті Вінниці й особливо в селах [137, с. 557, 576].

У Вінниці похідною групою було створено умови для переходу до підпільної роботи. В багатьох установах, підприємствах, на відповідальних постах були місцеві вінничани, члени створеного похідними групами осередку. Такі важливі установи, як відділ праці та кримінальна поліція були під контролем членів ОУН. За наказом Крайового проводу ОУН(Б) у місті організовано підпільну друкарню, де виходила газета “За самостійну Україну”.

У кінці серпня 1941 р. до Вінниці з частиною вояків “Буковинського куреня”, які увійшли до складу міліції, прибув член ОУН(М) адвокат Смерека, який був призначений німецьким командуванням головним редактором легальної місцевої газети «Вінницькі вісті». В редакції працювали і члени ОУН(Б) – Йосип Москаль, заступник голови СУНС – викладач педагогічного інституту Зелений, а також, Олександр Луцький, Володимир Нофенко, Дмитро Корбутяк [355, с. 147; 133 с. 24]. Після репресій проти бандерівської мережі ОУН у Києві в липні 1942 року, коли загинув Дмитро Мирон, до Вінниці прибув Пантелеймон Сак (Могила) вже як крайовий провідник ОУН(Б) північно-східної України (до цього був референтом пропаганди крайового проводу), який півтора місяця керував крайовим проводом з Вінниці.

На місце Л. Дівика, розстріляного німцями на початку жовтня в Києві, у листопаді 1942 р. обласним провідником став С. Ленькавський (“Рудий”) [346, с. 12]. За керування С. Ленькавського ще більше посилилась конспіративна організація діяльності мережі ОУН на Вінничині. Надалі мережа ОУН(Б) на Вінничині зазнала ще двох хвиль арештів і репресій – у серпні 1942 р. і весною наступного року.

У Житомирі діяльність ОУН(Б) була менш успішною. З приходом цивільної німецької влади (особливо гестапо) ситуація ще більш погіршується. В березні 1942 р. німцями було перехоплено 2000 брошур і листівок. Гестапо вважало летючки ОУН(Б) за “ворожу пропаганду”. В 1942 р. діяла мережа ОУН(Б) у Житомирській області [6, с. 556–557]. Обласний провід очолював Роман Марчак. Оунівці проводили пропагандистську і роз'яснювальну роботу.

До вересня 1941 р., ще до окупації німцями Києва, північна похідна група ОУН(Б) розгорнула діяльність у Бишівському, Фастівському і Макарівському районах Київської області [35, арк. 45]. Переслідування оунівців на ЗУЗ, директиви та інструкції німецького керівництва вказували на можливі подальші репресії. Незважаючи на це, членами похідної групи ОУН(Б) було своєчасно вжито запобіжних конспіративних заходів і створено, хоч і слабку, мережу осередків по Київській області. В цей період, як свідчить звіт групи “Північ” від 23 липня 1941 р., ще не йшла мова про перехід організації у підпілля у зв'язку з можливими репресивними заходами німців, а наголошувалося, що непорозуміння членів похідних груп з німцями слід залагоджувати [42, арк. 47 зв].

Із документів, захоплених у Києві під час арештів оунівців у 1942 р., можна скласти уявлення про їх діяльність в Києві та інших районах області. Автор тогочасного звіту до керівництва організації дає оцінку перспективи боротьби і психологічного стану місцевого населення, вказує, що похідним групам бракувало літератури для пропаганди й агітації [33, арк. 2]. На організаційну слабкість мережі ОУН вказують дорікання на брак місцевих людей, які б приймали активну у роботі осередку. Автор звіту звертає увагу на необхідність посилення похідної групи людьми, які б за мовним діалектом не відрізнялися від жителів Київщини, що забезпечило б більшу довіру до агітаційної роботи [33, арк.2; 37, арк. 25 зв].

За німецькими даними, на літо 1942 р. в окрузі Києва вже було тисяча членів ОУН(Б) [137, с. 572]. У Києві в 1942–1943 рр. видавалась як орган

ОУН(Б) підпільна газета “Самостійна Україна” [266, с. 9]. Оунівці не припинили роботи й після загибелі крайового провідника Дмитра Мирона („Орлика”) в липні 1942 року. [357, с. 152]. Відомо, що в той час членами осередку ОУН(Б) були Люба Шевчик, Надія Романів, Галина Врублівська, Микола Арсенич, Василь Сидор-Шелест, Мирослав Малецький. Бандерівська група за допомогою листівок вела активну нелегальну пропаганду.

З приходом на західні землі німецької цивільної адміністрації і її просуванням на схід, режим в окупованій Україні стає жорстокішим. З вересня 1941 року відбуваються масові арешти членів ОУН(Б) [137, с. 142]. 7 вересня 1941 р. був арештований керівник Північної “похідної” групи ОУН(Б) М. Климишин. 15 вересня 1941 р. органи німецької поліції здійснили арешти керівників активістів ОУН(Б) організації та дезорганізували діяльність похідних груп. В часописі ОУН “Бойовик” за жовтень 1942 р., вказувалася, що всього було заарештовано 1500 осіб [217, с. 96]. Керівництво організації змушено переховуватися від окупаційної влади [137, с. 142, 519]. Так, наприклад, якщо у вересні 1941 року заарештований член похідної групи “Південь” В. Регей був відправлений до Галичини як “почесний в'язень”, то вже наприкінці 1941 - початку 1942 рр. місцеві осередки ОУН зазнали суттєвих втрат через арешти і розстріли.

Активність похідних груп по розгортанню діяльності організації на східних теренах окупованої України викликають не менш активну протидію німецьких каральних органів. Представники структур, утвореного у серпні 1941 року рейхскомісаріату “Україна” визнали, що пропаганда груп Бандери небезпечна для німецьких властей. Зважаючи на це, німецькі спецслужби (поліція безпеки, СД, гестапо, військова поліція, абвер) в вересні 1941 року провела масові арешти членів ОУН(Б) по всій окупованій Україні. Починаючи з цього часу, репресії проти ОУН(Б) стали систематичними [206, с. 270]. Якщо у липні–серпні 1941 р. ОУН(Б) у внутрішньому листуванні окупаційних установ визначались як „бандерівці” або „люди Бандери”, то з осені 1941 р. вони почали характеризуватись загальним

поняттям „український рух опору”. Виникнення цього поняття пов’язано з першою хвилею арештів членів похідних груп і місцевих активістів ОУН(Б). Репресії німецької влади до певної міри дезорієнтували й дезорганізували оунівців. За спогадами Є. Стахіва, арештами нацистів бандерівська ОУН “фактично була знищена”, а серед “неарештованих членів Організації була страшна депресія [217, с. 96].”

На такому фоні відбулася 29 вересня 1941 р. Перша конференція ОУН(Б) в околицях Львова, головним питанням якої було визначення тактики дій на майбутнє. Присутніми були Крайовий Провідник ОУН(Б) М. Лебідь, Д. Мирон, І. Климів, В. Кук, М. Степаняк та ін. [217, с. 93]. Конференція прийняла рішення перевести основну частину кадрів на нелегальне становище і, відповідно, перейти до нелегальної роботи; з німцями в конфлікт не вступати і не вести відкритої антинімецької пропаганди, разом з тим, використовувати можливості легальної роботи [217, с. 93; 290, с.26]. Питання організації збройного опору нацистам на конференції не розглядалося. Після Першої конференції ОУН(Б) провід ОУН(Б) видав для осередків „Інструкцію до переведення в життя цілості діяльності ОУН”, в якому вимагалось продовжувати роботу з населенням „...для справи боротьби за суверенність українського народу на українській землі”. Але проведення легальних заходів, що викликали б конфлікти з німецькою владою вважалися недоцільними [81, арк. 24; 129, с. 106].

Поступово до переслідування оунівців залучалась як військова, так і цивільна адміністрації. „Надалі вважати небажаними особами українських політичних агентів руху Бандери, за якими проводити спостереження і у випадку здійснення політичної діяльності – заарештовувати”, – наказувалось в інструкції 44-го армійського корпусу вермахту групи армій „Південь” від 9 листопада [9, арк. 87]. 19 листопада 1941 р., філіям СП і СД в Україні була направлена директива, що вимагала не допускати в органи місцевого самоуправління членів або прихильників ОУН(Б), а 25 листопада – наказ про фізичне знищення бандерівців. Під час здійснених німецькими каральними

органами репресій на середину грудня 1941 р. було заарештовано до 500 провідних діячів, керівників, прибічників та активістів ОУН(Б) [106, арк. 30].

В умовах нових вимог до тактики тривала діяльність похідних груп. У Чернігові в кінці 1941 р. вже діяв обласний провід ОУН (Г. Захвалинський, Д. Вершигора, О. Пахолук, А. Кхмета, Алексюк, Лавровський, В. Вільний), а також організації в багатьох районах області. В Чернігові налагоджено видавництво газети “Українське Полісся” (редактор Ф. Піпа). Видавались газети в районах. Під впливом мельниківців знаходилися редакції газет у Конотопі й Чернігові [396, с. 225]. У березні–квітні 1942 р. після чисельних арештів кінця 1941 р. ОУН(Б) знову відновлює роботу обласного Проводу у Чернігові [160, с. 49].

У Кіровоградській області обласний провід ОУН(Б) очолив Мар'ян Мартин (“Остап”, “Андрій”), який керував організацією Кіровоградщини безперервно протягом 1941–1943 рр. В області організовано 4 окружні та 12 районних проводів ОУН(Б). На кінець 1942 р. в 15 містах і 543 селах налічувалось 341 осередок та близько 1100 членів ОУН. Діяли 4 зв'язкові лінії, було 17 конспіративних квартир [390, с. 140]. Обласний провід друкував в області з жовтня 1942 р. часопис “За соборну Україну” за редакцією члена ОУН І. Кирика. Осередки організації були створені і в інших містах області Новоукраїнці, Чигирині, Олександрії, Аджанці, Фундукліївці, Вознесенські, Знам'янці, Бобринці, Новій Празі. Їх організовували Іван Попов, М. Борецький, Стахурський, Д. Чабан, які були розстріляні німцями в кіровоградській тюрмі весною 1943 року [133, с. 155; 390, с. 134].

Уривчастою є інформація про діяльність ОУН(Б) у Харкові. Група “Центр”, якою керував М. Лемик, мала досягти Харкова та заснувати тут оунівські осередки. Проте німці, які розпочали репресії проти бандерівців, перехопили цю групу ще у Миргороді. У результаті створити у Харкові розгалужену систему бандерівської організації не вдалося. Окремі члени похідної групи проникали у Харків та утворювали тут невеликі законспіровані осередки [22 арк. 24; 133, с. 194–195]. У листівках,

захоплених німецькою поліцією у Харкові, повідомляється, що група Бандери має “окреме відділення на Східній Україні і розширює свою пропаганду серед східноукраїнського населення”. Місцевій поліції безпеки, в ніч на 17 жовтня 1942 р. вдалося виявити підпільну типографію організації Бандери. Було захоплено важливі пропагандистські матеріали і 14 ящиків матриць [136, с. 655; 133, с. 201].

Про діяльність похідних груп ОУН та створених ними осередків у Сумській області відомо, що на 30 жовтня 1943 р. організація налічувала 280 осіб. За доповідною запискою начальника політичного відділу центрального штабу партизанського руху полковника Конкіна, до оунівської організації входило багато вчителів, ряд осіб з місцевої адміністрації [348, с. 13]. Гестапо в грудні 1942 р. повідомляло про існування на Сумщині обласного провідника Сапруна і 38 членів ОУН(Б) [137, с. 596-597].

В Кременчузі створеним осередком ОУН(Б) організовано видавництво газети “Дніпрова хвиля”, де працювали члени ОУН Михайло Щепецький - редактор та Надія Мойленко - секретар друкарні [115, с. 405; 357, с. 152].

Похідна група ОУН(Б) “Південь” охопила своїми діями південні області України з центром у Дніпропетровську. Група поділялася на шість підгруп, які мали охопити Одещину, Запоріжжя, Кривий Ріг, Миколаївщину, Херсонщину, Дніпропетровщину.

Підгрупа похідної групи “Південь” (20–30 чоловік) появилася в Дніпропетровську у кінці серпня 1941 р, коли ще тривали бої на лівому березі Дніпра. Після окупації німцями Дніпропетровська в місті розташувався провід південноукраїнських земель (ПвУЗ) як керівний орган ОУН у регіоні. Перший крайовий провід очолив З. Матла (Святослав Вовк).

3 вересня 1941 р. відбулася перша нарада проводу ПвУЗ, якою керував З. Матла, де було вирішено активізувати діяльність похідної групи у південній Україні і перейти на підпільні методи роботи створених осередків. Відповідно до стратегічної мети ОУН(Б) на нараді було визначено завдання похідної групи, які полягали у створенні мережі організації та розгортання її

військової роботи. Передбачалося розгорнути широку роз'яснювальну роботу серед населення. Для забезпечення захисту населення від терору німецьких окупантів організувати акції оборонного характеру [390, с. 59].

Проводом ПвУЗ Дніпропетровська область була поділена на округи, що мали свої керівні органи. Це – Криворізький, Кам'янський (Дніпродзержинський), Нікопольський, Новомосковський (пізніше – Павлоградський) і Синельниківський округи [336, с. 48]. Райони, на які у свою чергу поділялися округи, відповідали районам адміністративно-територіального поділу області.

Осередки ОУН у Кривому Розі і районі було організовано підгрупою південної похідної групи під проводом Петра Рішка, яка прибула до міста 14 серпня 1941 року [390, с. 144]. Інженер - гірник Сергій Шерстюк, що очолив міську управу, став окружним провідником ОУН(Б) і йому передано було керівництво підпільною роботою у Кривому Розі.

Кривий Ріг став одним із головних центрів діяльності ОУН(Б) в області. Кінотеатри, клуби міста та району були передані міською управою товариству “Просвіта”. Як свідчать документи, у Кривому Розі та с. Широке за ініціативою члена ОУН Я. Потічного утворилося спортивне товариство “Січ” [376, с. 12]. Після арештів у Кривому Розі в грудні 1941 р., підпілля очолює Михайло Кривошاپка. Він відновлює розірвані організаційні зв'язки і налагоджує агітаційну роботу серед робітництва, його дочка - серед молоді [232, с. 145]. Йому допомагали члени похідних груп “другої хвилі” – Тарас Онишкевич, Іван Клим, Євген Стахів, які після репресій кінця 1941 р. і відходу на західні землі, знову повернулися для продовження роботи на Сході України. Вони прибули до Кривого Рогу в лютому 1942 р. [390, с. 145-146]. Новий розвиток активності осередків ОУН на Криворіжжі викликав репресії нацистів проти оунівців в грудні 1942 р. [390, с. 43].

Похідна група на чолі з С. Держком, яка прибула до Дніпродзержинська, зуміла організувати тут ряд підпільних гуртків на заводах, у театрі, в міській адміністрації [352, с. 51].

Важливе місце у створеній мережі ОУН(Б) займало м. Нижньодніпровськ [352, с. 49]. До осередку ОУН входив практично весь склад поліції міста і працівники міської управи. Керівником організації в Нижньодніпровську був Степан Макуха (Роман). Конспіративні квартири розташовувалися по вул. К. Лібнехта, 13; вул. Комсомольській, 35; вул. Польовій, 14. На квартирах оунівців було організовано типографії, наприклад, по вул. Перемоги, 26 [408, с. 12]. Членами осередків активно розповсюджувались листівки і велась пропаганда серед молоді [336, с. 51]. Наприклад, у Новомосковську це здійснювалось таким чином: увечері на ринку Новомосковська, куди зв'язковий приводив до 10 чоловік молоді віком 16-25 років, призначений член оунівського осередку розповідав їм про ОУН, роздавав листівки, а вони їх розповсюджували [377, с. 86]. Треба підкреслити, що до ОУН Дніпропетровської області восени 1942 р. входило чимало молоді 1926-1928 р. н.

З перших днів діяльності похідна група “Південь” спиралася в агітаційній роботі на легальні просвітницькі і спортивні товариства, відділення товариства “Просвіта”, поки німці його не заборонили. У Дніпропетровську було створено Український клуб, що розташовувався в приміщенні колишнього будинку Червоної армії по вул. Леніна. Клуб об'єднував 7 гуртків численністю в 170 чол. і ставив за мету національне виховання населення шляхом театральних вистав, бесід, лекцій. При ньому працювали три оркестри, драматичний гурток, хорова капела і капела бандуристів, виділені приміщенні для гри в шахи, більярд, функціонувала бібліотека. Фактично Українським клубом керував член ОУН(Б) В. Худенко [91, арк. 47, 86-89].

На Дніпропетровщині розгорнулася видавнича діяльність національного спрямування. В Дніпропетровську з початку німецької окупації виходила газета “Вільна Україна”, яка незабаром була перейменована німецькою владою в “Дніпропетровську газету” (редактор Є. Островський). Починаючи з 1942 р. статті і матеріали самостійницького спрямування газета вже не

друкує. Крім легальної, ОУН використовувала свою нелегальну пресу: “Інформатор”, “Вісті”, “Український перець”. У Кривому Розі видавалась збірка “Тризуб”. Завдяки зусиллям створеної похідною групою мережі осередків ОУН почали виходити національно спрямовані газети „Дзвін” у Кривому Розі за редакцією поета Михайла Пронченка, „Промінь” у Нікополі, „Кам'янські вісті” у Дніпродзержинську. Ці друковані видання не писали відверто про ОУН, але пропагували самостійницькі ідеї [336, с. 49].

До низових організацій району доходила досить численна література, зокрема брошури „Вільна Україна”, листівка-звернення „Український народ!”, комунікати Проводу ОУН з приводу загибелі Дмитра Мирона („Орлика”) і вбивства Миколи Сеника (про кожного окремо), плакат „За самостійну соборну Українську державу”, брошура „Матеріали “На свято зброї”, листівки „Українці, селяни, робітники й інтелігенція!”, „Українська молодь!”, „Українці!”, листівка-звернення „Поліціанти, шуцмани, співробітники таємної поліції!”. Головним напрямом роботи оунівців у Дніпропетровській області була пропаганда. Відомо про листівки крайового проводу ОУН зі зверненням до робітників, молоді у квітні, листопаді 1942 р. [390, с. 146; 352, с. 53].

Репресії кінця 1941 р. в Дніпропетровську змусили провід ПвУЗ передислокуватися в передмістя, а пізніше – до Кривого Рогу. Місто стає штаб-квартирою проводу ОУН(Б) на ПвУЗ по весну 1942 р. [390, с. 146; 352, с. 58]. Переважна більшість членів похідних груп першої хвилі, в результаті фашистських репресій були розстріляні або кинуті в концтабори, інші відійшли на західні землі. З Кривого Рогу розконспірованого З. Матлу переправляють до Одеси, а провід ОУН у регіоні очолив у червні 1942 р. Василь Кук (Юрій Леміш).

Проти німців оунівці намагалися не проводити насильницьких акцій, бо це провокувало відплатні каральні дії фашистів проти мирного населення і проти й без того ослабленого арештами підпілля. Осередки ОУН(Б) на Дніпропетровщині не ставили собі за мету збройний опір окупантам, але

постійно проводили операції по знищенню агентів, що брали участь в антиукраїнських акціях: помічників СД, членів охоронних підрозділів.

Взагалі в Дніпропетровській області було 56 місцевих проводів: у містах Кривому Розі, Кам'янському (Дніпродзержинськ), Павлограді, Синельникові, П'ятихатках. Існували осередки в Широківському, Софіївському, Криничанському, П'ятихатському, Петриківському, Солонянському, Апостоловському і Божедарівському районах. У Нікополі діяв невеликий осередок на чолі з Уляною Дида [390, с. 158].

Щодо кількості членів ОУН на Дніпропетровщині, що подають дослідники, то наводяться досить різні цифри: Л. Шанковський доводить, що у Дніпропетровській області влітку 1943 р. було 5000 „членів і організованих симпатиків” ОУН. За оцінками дослідника Д. Куделі, на Дніпропетровщині діяло 1,5-2 тис. українських підпільників [390, с. 158]. Чисельність симпатиків ОУН до осені 1943 року, тобто до часу відступу німців з частини території області, становила кілька тисяч. Представник прес-центру УСБУ в Дніпропетровській області В. Ченцов вважає, що загальна чисельність учасників націоналістичного підпілля області складала понад 800 осіб [380, с. 16]. Згідно з підпільними звітами ОУН на літо 1943 року ця цифра сягає 5 тисяч разом із “організованими симпатиками” [336, арк. 51; 390, арк. 158; 361, с. 74].

Дослідники П. Хобот і Д. Куделя встановили більше 700 імен підпільників-націоналістів та їх прихильників. За матеріалами Дніпропетровського архіву до 20 травня 1944 р. було заарештовано 225 чоловік, а засуджено 162. Кандидатів в члени ВКП(б) - 1, комсомольців – 14, жінок - 23 чол. Окремі дані наведені у довідці УНКВС від 17 жовтня 1944 р: “За становищем на 17.10.1944 р. виявлено 282 члени ОУН, вилучено зброю, спеціальну літературу підпільного видання ОУН, копіювальні апарати, перепустки для направлення добровольців у повстанську армію, умовні коди для листування та інші документи і предмети, що характеризують методи і розміри підривної діяльності українських націоналістів. Виявлено і взято на

оперативний облік 1455 учасників ОУН. У II кварталі 1944 р. виявлено 711 членів ОУН, у III кварталі - 744 [91, арк. 30]”. По районах розподіл такий: 461 - Криворізький, 127 - Дніпропетровськ, 56 - Дніпропетровський, 111 - Дніпродзержинський, 77 - Нікопольський, 72 - Синельниківський, 99 - Магдалинівський, 96 - Покровський, 99 - Верхньодніпровський, 49 - Чкалівський, 78 - Широківський, 19 - Новомосковський, 25 - Васильківський, 17 - Павлоградський, 13 - Царичанський, 27 - П'ятихатський, 29 - Софіївський. Цей документ показує, що найчисельнішим націоналістичне підпілля було на Криворіжжі. [91, арк. 70; 92, арк. 71; 390, с. 158; 352 с. 58].

Діяльність ОУН(Б) на Запоріжжі почалася у вересні-жовтні 1941 р., коли туди прибув рій похідної групи „Південь”, під керівництвом Івана Кліма („Митаря”), про що вказує таємне донесення айнзацгрупи „С” з Києва начальнику поліції безпеки й СД в Берлін під підзаголовком „Бандерівський рух на Запоріжжі” [99, арк. 158; 276, с. 15; 278, с. 83]. В області існувала мережа осередків ОУН, створено міську і обласну управи і налагоджено видавництво газети “Нове Запоріжжя”. Про це свідчить той факт, що після відновлення радянської влади на Запоріжжі було встановлено 30 таких осередків, НКВС було виявлено 187 учасників ОУН [101, арк. 38; 114, арк. 367]. З приходом цивільної німецької адміністрації члени похідної групи були заарештовані і відправлені назад у Галичину. Тільки в травні 1942 р. І. Клим знову прибуває в область у складі похідних груп “другої хвилі”. Був налагоджений зв'язок з Миколаєвом і Донбасом (зв'язковим був брат І. Кліма - Федір) [99, арк. 158].

Архівні документи свідчать про успішну діяльність ОУН в Мелітополі, де окружний провід ОУН очолював Курило-Кримчак, який до війни був науковим працівником місцевого краєзнавчого музею. Керівником осередку у місті був Олександр Шевченко [103, арк. 21]. Мелітопольська група ОУН мала зброю й технічні засоби, у тому числі радіоприймач у будинку, в якому проживав Курило-Кримчак і де оунівці збиралися для нарад і прослуховування радіо. Ними розповсюджувалася велика кількість

віддрукованих друкарським способом листівок і брошур. У звіті до обкому КП(б)У невідомого автора за 1944 р. вказувалося, що зміст їх „було спрямовано проти німців і за самостійну Україну [103, арк. 20–21]”. Оцінкою ж діяльності ОУН у цьому районі Запорізької області, може бути довідка Мелітопольського комітету КП(б)У, де зазначалося, що націоналісти "мали широку розгалужену мережу найрізноманітнішої агентури і населення міста буквально було обплутано цією агентурною сіткою, не було такої сім'ї, на яку б вони не впливали [104, арк. 79]”.

У серпні 1941 р. в Миколаївській області члени рою південної похідної групи ОУН(Б) також створили мережу організації. Створювати організацію в області почали Дем'ян Мацілінський, Іван Лещишин, Юліян Войтович та інші, а після їх арештів у вересні 1941 р. провід тимчасово очолив Довбуш-Буковинець [180, с.155-156]. ОУН мало свої станиці у багатьох селах Миколаївщини. Головою обласного проводу з кінця 1941 року по 1944 рік був член ОУН, який мав псевдоніми – “Директор”, “Яворський” (розстріляний німцями у Миколаєві 9 березня 1944 р.). Миколаївський обласний провід мав розвинену структуру і складався з 4 відділів: “агітаційна сітка” – керівником був П. М. Микитенко (Петро Хвиля); “інформаційна служба”; “молодіжна сітка – керівник “Богдан” (псевдо); “Служба безпеки” (СБ) – керівник “Роман” (псевдо). Остання займалася збором зброї, вела спостереження за агентами гестапо і знешкоджувала їх. Всього було ліквідовано 18 агентів гестапо. Оунівці розповсюджували націоналістичну літературу (брошура “Шляхи народу”), листівки, збирали зброю [62, арк. 6; 137, с. 588]. На території Миколаївській області в багатьох селах діяли осередки молодіжної націоналістичної організації. Взагалі по області відомі прізвища та псевдоніми більш ніж 200 членів ОУН [137, с. 190, 539].

Організаторами підпілля в Донбасі були вже згадуваний керівник ОУН на Запоріжжі Іван Клим (“Митар”) і Євген Стахів [137, с. 547]. Перший створив обласний провід ОУН(Б) у Горлівці в лютому 1942 р., Є. Стахів став його заступником, а від червня того ж року - провідником. Велику роль у

розгортанні підпільної мережі на Донбасі відіграв уже згадуваний провідник оунівців на Криворіжжі Михайло Кривошапка. З приходом членів похідних груп другої хвилі М. Кривошапка в грудні 1942 р. був призначений заступником обласного провідника і політичного референта Донбасу. Він організував осередки в Сталіно (тепер Донецьк), в Макіївці та в Горлівці [73, арк. 85; 336, с. 31-33]. З червня 1943 року, після переходу Є. Стахіва на нове призначення, М. Кривошапка очолює підпілля в Донбасі.

Діяльність похідної групи в Донецькому регіоні протягом 1941-1942 рр. призвела до того, що у 1943 р. більші чи менші осередки діяли в Маріуполі, Волновасі, Сталіно, Макіївці, Ясинуватій, Горлівці, Костянтинівці, Краматорську, Слов'янську, Гришині. Підпільні осередки було організовано в Артемівську, Макіївці, Дебальцево, Єнакієво, Чистяково. Організовувались осередки і у Ворошиловградській (Луганській) області [22, арк. 7; 390, с.163; 62, арк. 13]. Важливу роль в створенні осередку в Маріуполі відіграв Микола Стасюк, колишній член Центральної Ради, що створив самостійницьку групу з місцевих мешканців і прийняв активну участь в видавництві “Маріупольської газети”. Тут у 1942 р. діяли товариство “Просвіта” і українські школи. Пізніше його група стала основою створеної організації членами похідної груп ОУН(Б) [336, с. 31-32, 358, с. 8].

У зоні румунської окупації України – “Трансністрії”(Одеська і південь Вінницької області) осередки ОУН(Б) формувались із членів похідних груп і осередків ОУН Дніпропетровської області та солдатів розпущеного батальйону “Роланд”. Створені осередки ОУН працювали в умовах протидії з боку румунської окупаційної влади, яка намагалася не допустити діяльність українських націоналістів.

У серпні 1941 р. рій південної похідної групи ОУН(Б) на чолі з Богданом Яворським (“Мироном”) вступила в межі Одещини. 13 вересня похідна група дісталась до м. Благоева. Там відбулася нарада крайової ексекютиви ОУН(Б). До жовтня 1941 р. на Одещині було сформовано окружні структури. 2 жовтня 1941 р. на нараді окружних провідів член одеського обласного

проводу Луценко провів інструктаж, на якому йшлося про перехід до нелегальної, конспіративної праці в умовах зміни ставлення німецької влади до оунівців. В ході просування по області члени похідної групи провела зібрання мешканців сіл Максимівці, Юрківці, Любашівка, Вербове, Семидуби, Крутеньке та Березівці [388, с.181].

Протягом окупації в самій Одесі активно працювала мережа ОУН, займаючись зокрема підпільною видавничою справою, друкуючи різноманітні пропагандистські та інформаційні матеріали. Тут видавалися листівки вірменською та грузинською мовами. В підпільній друкарні готувалася література для Дніпропетровського крайового проводу та обласного проводу Донбасу. З листопада 1942 р. провідником ОУН по Одеській області призначено Тимофія Семчишина [300, с. 94]. Створено міську організацію на чолі з Лісовським. Референтом СБ стає Богдан Яворський. Організаційним референтом і референтом пропаганди проводу стає М. Чепіга. Б. Яворський і М. Чепіга налагодили аналіз румунської та російськомовної преси і видання журналу “За державність”. Цей журнал виходив раз на місяць на 18-20 сторінках і готувався для керівних кадрів ОУН. Було випущено 7 номерів загальним тиражем 600 примірників. З травня по червень 1943 р. виходить 5-6 номерів журналу “Чорноморський вісник” також тиражем до 600 примірників, готувалися радіоінформації [336, с. 54–55]. Загалом у регіоні діяло 6 округ ОУН, одна з них - на півдні Вінницької області. Під кінець румунської окупації підпільна мережа ОУН в області нараховувала 1200 низових ланок. Сам провідник ОУН(Б) Т. Семчишин на жовтень 1943 р. називає кількість членів ОУН – 140 осіб [336, с. 55; 390, с. 262].

У листопаді 1941 року зусиллями членів похідної групи ОУН(Б) Івана Осадчука, Степана Теслі, Євгена Шведа, Степана Вонкевича, Михайла Любаса і Романа Бардахівського розгорнуто роботу по створенню організації в Криму (в Сімферополі, Джанкої) [40, арк. 26]. До праці було залучено військових перекладачів-українців із Сімферополя, в тому числі й тих, хто

служив раніше в батальйоні “Роланд”. Похідна група в Криму займалася здебільшого культурно-освітньою діяльністю. З метою продемонструвати українську присутність в Криму, була створена капела бандуристів, драматичний театр ім. Т. Шевченка, який пропагував українське мистецтво в Криму [390, с. 180, 181].

У 1942 р. у рамках створеної мережі ОУН територію східноукраїнських земель поділено на два територіальних об'єднання: Північний - з центром у Києві, до якого входили Кам'янець-Подільська, Житомирська, Вінницька, Київська, Чернігівська, Полтавська, Сумська і Харківська області. До Південного краю за організаційним територіальним розподілом увійшли Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська, Херсонська, Миколаївська, Одеська області, а також Крим, Кубань та румунська „Трансністрія”. Центром було обрано Дніпропетровськ. Провідником “Півночі” був Д. Мирон (“Орлик”), його заступником з вересня 1941 р. - М. Климишин, потім Маївський (“Косар”). До складу проводу належали Петро Сак (“Могила”), Юрко Бузат, М. Прокоп, Хомін-Лімницький. 25 липня 1942 р. у Києві, гестапо за допомогою провокатора, застрелило Д. Мирона і провідником став П. Сак, якого німці ліквідували в грудні 1942 р.

Провідником “Півдня” був З. Матла, його заступником - Т. Семчишин (“Річка”). У лютому 1942 р. його заарештувало гестапо, а З. Матла в березні виїхав у Галичину. Головний провід ОУН(Б) усвідомлював складність ситуації, в якій опинилася створена похідними групами мережа організації на окупованій території України після репресій 1941 р. – початку 1942 р. Тому навесні 1942 року на Львівщині формується Крайовий провід Південно-Східних Земель (далі - ПдСУЗ) на чолі з Василем Куком (“Леміш”), який прибуває на терен Дніпропетровської області з групою членів організації наприкінці травня того ж року. Цей період можна вважати періодом походу і діяльності членів похідних груп другої хвилі. Окремо приїздить і його заступник – організаційний референт Петро Дужий (“Арсен”). Також до складу ПдСУЗ увійшли Омелян Логуш (“Іванів”) – ідеологічний референт,

Ярослав Петречко (“Граб”) - керівник служби безпеки, Михайло Медвідь (“Карпович”) - військовий референт, провідник юнацтва Юрій Федорук (“Лемко”) [336, с. 31-33]. Таким чином, з травня 1942 р. Провід “Півдня” очолив В. Кук. З 1943 р. він став провідником підпілля на території “Райхскомісаріату Україна” [357, с. 151]. Незважаючи на репресії німецьких органів безпеки, після Другої конференції ОУН(Б) (квітень 1942 р.) і визначення подальшого антинімецького курсу організації їй вдалося зберегти свою мережу на територію центральних і східних земель України. Про факт посилення антинімецької діяльності ОУН(Б) навесні-влітку 1942 р. свідчать повідомлення вищого керівництва СС і поліції в Україні, адресовані райхсфюрерові СС Г. Гімmlеру про ситуацію від 2 лютого до 5 березня 1942 р. [27, арк. 116, 117]. З весни 1942 р. починається підпільний період діяльності ОУН(Б) на теренах України [64, арк.2-10]. Щодо створених осередків, то у 1942 р. організаційно північна і центральна частина були охоплені краще. Усі області, за винятком Сумської, мали свої обласні керівництва й досить дієву мережу осередків ОУН.

У результаті репресій кінця 1942 р. обірвався організаційний зв'язок крайового проводу з Головним проводом у Галичині. В таких умовах створене похідними групами підпілля на східних землях було змушене діяти самостійно і цілком спертися на місцеві сили [357, с. 210].

Завдання по розгортанню мережі своєї організації вирішувала і фракція ОУН(М). Організацію роботи ОУН(М) на Східній Україні за призначенням голови Проводу українських націоналістів (ПУН) очолив Олег Ольжич (Кандиба).

У м. Житомирі відбулося зосередження активістів ОУН(М), де вони розгорнули пропагандистську роботу. Вони створювали драматичні гуртки, хорові капели, капели бандуристів, випускали листівки [176, с. 5]. Ця діяльність була організована за допомогою відділу пропаганди обласної управи, яку очолював прихильник ОУН місцевий житель Антон Баранівський, а у вересні 1941 р. відділ очолив член похідної групи ОУН(М)

Маслій. 3 серпня 1941 р. у Житомирі вийшов перший номер газети “Українське слово”, редагований членом похідної групи Іваном Рогачем. Редакція газети знаходилась на вул. Лермонтова, 13, де у той час перебували Олег Кандиба-Ольжич та інші члени похідної групи ОУН(М). Всього ж було видано 18 номерів цього часопису, останній з яких - 2 жовтня 1941 р. [98, арк.2-10; 297, с. 43].

Після переїзду редакції “Українського слова” до Києва 9 жовтня 1941 р. у Житомирі вийшов один номер газети “Перемога”, а з 12 жовтня того ж року до кінця окупації видавалася газета “Голос Волині”. Крім того, на Житомирщині виходили “Нова Доба” в Бердичеві, “Звягельське слово” (Новоград-Волинський), “Коростишівські вісті”, “Олевські вісті”, “Ружинський вісник”, “Визволена Україна” (Чуднів) [98, арк. 325-328].

В умовах німецького окупаційного режиму в місті Житомирі були створені нечисленні товариства “Січ” та просвітницьке товариство Симона Петлюри [301, с. 22; 302, с. 16; 371, с. 14]. Відділом пропаганди управи, що перебувала під впливом оунівців, було організовано театр, молодіжні гуртки. Через секретаріат обласної управи в райони області доставлялася націоналістична література. Театральний сезон у Житомирі розпочався 1 серпня 1941 р. постановкою п’єси І. Котляревського “Наталка Полтавка” [301, с. 4].

На Поділлі центром активності ОУН(М) стало м. Проскурів і Вінниця. У Проскурові виходила газета “Український голос”, яка поширювалася тиражем 13 тисяч примірників. ОУН(М) у Вінниці на чолі з С. Чайкою контролювала місцеву газету. Під впливом ОУН(М) були місцева адміністрація і газети міст Київщини, таких як Васильків, Біла Церква, Тараща, Корсунь, Сміла, а також міста Черкаси й Умань. У Городищі (нинішня Черкаська обл.) колишні члени Спілки визволення України (СВУ) і члени ОУН випустили перший номер газети (1941 р.), в якому стаття про Україну закінчувалася словами “Хай живе вільна і незалежна Україна та її голова Бандера! [137, с. 536]”. 3 серпня 1941 року похідні групи розгорнули

свою діяльність по опануванню окупованої території Черкащини. У м. Умані організаційну роботу по створенню осередків ОУН проводили члени похідної групи на чолі з Володимиром Коханським (“Дмитро Гильченко”). До кінця 1941 року члени похідної групи зуміли створити низові організаційні осередки в багатьох селах на Уманщині. Було проведено роботу з відновлення діяльності товариства “Просвіта”. У містах і селах ці товариства мали читальні, через які проводили агітаційно-пропагандистську роботу з населенням, різні культурно-просвітницькі заходи з метою залучення місцевого населення до осередків ОУН. За допомогою працівників управи вдалося впровадити в редакцію україномовної окупаційної газети “Уманський голос” своїх людей [384, с. 109; 385 с.15]. Осередок організації займався пропагандою, саботажем набору молоді в Німеччину, нападали на німецькі склади. Було спалено ремонтний завод німецьких танків у м. Умань [384, с. 153].

Мельниківці, як і ОУН(Б), головним завданням вважали створення сильного осередку в столиці України. Перша група прибула до Києва в кількості 8 осіб [297, с. 96-108]. Підтримку в діяльності ОУН(М) на Сході надав Буковинський курінь. Рішенням ПУН передбачалося, що підготовлені кадри в столичній організації, надалі будуть перекинуті для роботи в інші регіони України. У грудні 1941р. організаційна референтура Центрального керівництва ОУН(М) на СУЗ визначила в Києві нові напрями для роботи. Головне завдання полягало у творенні глибоко законспірованої організаційної мережі. Члени культурно-пропагандистської референтури, очолюваної Олегом Штулем (Шуляк, Жданович), прибули до Києва у жовтні 1941 р. Їм вдалося добитися дозволу на перенесення до столиці житомирської газети “Українське Слово”, до редакції якої увійшли провідні публіцисти ОУН(М), діячі культури і вчені: Іван Рогач (редактор), Орест Чемеринський, Олена Теліга, Іван Рошко-Ірлявський, Петро Олійник, Іван Кошик, Петро Яковенко. О. Теліга з наказу ПУН почала видавати журнал „Літаври” - орган Спілки письменників України. Їй вдалося видати лише чотири номери

журналу. Після арештів грудня 1941 р. інструкціями ПУН було запроваджено тактику “відходу кадрів” з метою збереження найдосвідченіших організаційних кадрів. ОУН(М) у Києві намагалась розвивати товариство “Січ” і створити товариство “Просвіта”. Взимку 1941 р. німці припинили діяльність Українського Червоного Хреста, закрили всі школи (навчання тривало приблизно півтора місяці), через „крайній націоналізм” ліквідували газету „Українське слово”. Перший удар по київській національній інтелігенції був зроблений у середині грудня 1941 р., коли разом з іншими були заарештовані співробітники газети „Українське слово”. 7-9 лютого 1942 р. пройшли масові арешти ОУН(М) у Києві. За зв'язки з ОУН зимою 1941-1942 рр. гітлерівці заарештували в Києві 60 студентів університету [305, с. 63–66]. У повідомленні служби безпеки СП і СД в Києві від 15 вересня 1942 р. зазначалось: „Як і раніше, діяльність радикальних українських кіл пожвавилася, і в Києві прибічники Мельника не поступаються активністю групі Бандери [29, арк. 227]”. Під впливом окупаційної політики рейху до осені 1942 р. антинімецьку позицію, як і ОУН(Б), зайняла ОУН(М) в Україні під проводом Олега Ольжича, котра фактично перестала поділяти лояльні погляди щодо Німеччини свого провідника А. Мельника.

За даними НКВС, діяла ОУН і в Полтавській області. Організацію на початку 1942 р. створив Дейнека, який був тоді начальником адміністративного відділу Полтавської місцевої управи [115, с. 405]. З весни 1942 р. створюються осередки організації в районах області: Опішнянському, Диканському, Новосанжарському та інших [115, с. 406]. У Полтаві провідником Полтавської обласної езекутиви ОУН(М) був Федір Борківський (колишній старшина Армії УНР, соратник Симона Петлюри та Євгена Коновальця). До проводу ОУН належали також колишній старшина армії УНР Клименко, що прибув з похідною групою з Чехословаччини, Дигас, Бойко, Іван Самокіш та ін. У листопаді сюди прибув і З. Городиський. Створена організація активно діяла в багатьох органах місцевої влади. У Лубнах діє осередок ОУН(М), очолюваний Василем Верешем, який на

серпень 1942 р. за чисельністю складає близько 23 осіб [305, с. 75; 163, с. 106].

До Харкова похідна група ОУН(М) прибула тільки в листопаді 1941 р. у складі Б. Онуфрика-Коника, К. М. Полуведька, протоієрея Я. Кравчука, доктора Олійника [348, с. 81-89]. Керував групою Б. І. Коник. Маючи на меті утворити в Харкові осередок організації, Б. Коник за допомогою місцевих діячів заснував ініціативну групу, до якої входили М. С. Сліпченко, М. М. Кононенко, В.В. Кривенко, М. О. Ветухів, С. Ф. Черняєв, П. Длига, О. І. Попов та ін. Харківська ОУН(М) на кінець 1941 р. нараховувала до 50–60 осіб. На численних зборах, які проводив Б. Коник, відбувалося знайомство присутніх з завданнями, програмою та статутом ОУН(М), обговорювалися стан справ із харківським самоврядуванням, питання формування української поліції, розподілялися посади тощо. Збори проходили на квартирі подружжя Недужих по вул. Сумській, 62, де були присутніми до 10-20 чоловік місцевих мешканців [348, с. 82]. На зборах нових членів осередку просто включали у списки без письмових заяв, достатньо було усної згоди стати членом ОУН. Пізніше такі члени приймали присягу на вірність ОУН та отримували знак тризуба. З дозволу німців засідання перенесли до театру ім. Т. Г. Шевченка, де вони відбувалися щонеділі. В кінці січня на чергових оунівських зборах у будинку “Просвіти” була прийнята адреса на ім'я А. Мельника, в якому повідомлялося про існування в Харкові оунівської організації [387, с. 62]. Для багатьох присутніх на зборах не були повною мірою зрозумілими програма та цілі ОУН. Більшість з них раніше навіть не знали про існування оунівської організації, прізвища керівників ОУН - А. Мельника та С. Бандери - мало про що говорили.

Діяльність похідної групи спрямовувалась на розбудову організації, на пропаганду, агітацію, виховання місцевого населення, вишкіл місцевих кадрів, створення масових легальних організацій, а також на широку українізацію [348, с. 87]. З кінця січня 1942 р. німці розв'язали репресії проти харківських націоналістів та їх прибічників. З березня 1942 р. ОУН(М) у

Харкові переходить у підпілля, для легалізації роботи ширше стала використовуватися “Просвіта”. За таких умов Б. Коник та інші члени похідної групи на початку березня 1942 р. виїхали з Харкова. Організаційний зв'язок осередків з керівництвом був відсутній. Влітку 1942 р. до Харкова прибув представник керівництва ОУН(М) Юрій Костюк, який став працювати в німецькій установі “Пропаганда-штаффель” і намагався реанімувати організацію. На цей час у Харкові залишилися лише невеликі оунівські осередки. Найміцнішим з них керував завідувач відділу праці Харківської міської управи М. М. Кононенко. До осередку ОУН у місті, що залишився влітку 1942 р. при міській управі, входили Ю. Г. Блохин-Бойко, М. Ф. Стратієнко, райбургомістр М. І. Горбань, А. Любченко, керівник відділу міськуправи В. С. Світличний і С. А. Чернявський та ін. У виданні в Харкові газети “Нова Україна” активну участь брав письменник Аркадій Любченко [348, с. 81-89]. Крайову езекутиву згодом очолив професор Григорій Бойко, голова районної управи міста [305, с. 75].

В жовтні 1941 р., під час перебування в м. Гуляйполі Запорізької області Олега Ольжича, створено осередок ОУН(М) [103, арк. 81]. У кінці лютого 1942 р. гестапо проводить арешти і знищення членів ОУН у Гуляйполі.

Територію Одещини і Миколаївщини опановувала Південна похідна група ОУН(М) на чолі з доктором Богданом Сіреньким, що складалася переважно з буковинців і йшла з Вінниці на Балту–Одесу–Миколаїв. До неї приєдналась група військових перекладачів (під назвою ПУМА, близько 40 членів) під проводом Ореста Масікевича та Івана Пулюя [190, с. 89]. Редактором миколаївської газети “Українська Думка” був Василь Баранецький [192, с. 116].

У Криму діяла похідна підгрупа ОУН(М) з 15 осіб, членів яких бандерівці намагалися загітувати до роботи у своїй організації [49. арк. 26 зв.].

Похідними групами обох фракцій ОУН за період 1941-1942 рр. була розгорнута багатопланова робота по закладанню мережі осередків. Багатоплановість визначається напрямками, формами та методами, які

використовували похідні групи, виходячи з специфіки умов і можливостей в різних регіонах окупованої України. Однак, попри наявність певних відмінностей, можна виділити загальні і найхарактерніші риси цього процесу.

Принцип побудови обох фракцій ОУН, як централізованої організації з суровими вимогами до дисципліни, був схожим. Первинно за структурою ОУН складалася з наступних складових: ланка (низова одиниця з 10-15 осіб); паланка (до 5 ланок); загін; курінь; кіш; стяг; січ. На практиці вона майже не існувала, а використовувалась територіальна побудова ОУН, за якою структура організації включала: станиці (члени ОУН одного села, містечка, фабрики, школи і т. д.), що очолювали станичні та мали у складі громадські гуртки – жіночий, молоді, освітян; підрайон (охоплює до 6 станиць) у складі підрайонного, провідника молоді, зв'язкового, військового референта і пропаганди; адміністративний район (охоплював 25-35 станиць); округ (4-5 районів); область (10-15 округів); адміністративний край охоплював 7-10 областей. Кожну організаційну одиницю очолювали відповідні провідники, які підлягали вертикальній схемі підпорядкованості і підзвітності [276, с. 15; 2, арк. 163]. (Додаток Д). Виконавчими органами були проводи відповідних структурних рівнів, до складу яких входили провідник та референти за напрямками роботи: організаційний, громадської праці й політичних акцій, військовий референт і служби безпеки (СБ), господарсько-суспільний референт, референти жіночої мережі, юнацтва, референт пропаганди, інформації і обласний суддя [276, с.15; 12, арк. 118, 146, 154]. Тільки первинна адміністративна одиниця – станиця не мала езекутиви. Провідник ОУН окремої територіальної одиниці водночас був військовим комендантом певної території [390, с. 163]. Така структура була запроваджена переважно на західних територіях. На Сході існуючі реалії, в яких працювали похідні групи, не дозволили повною мірою здійснити ці плани.

Технологія створення місцевих осередків ОУН похідними групами передбачала кілька етапів. (Додаток Ж). Перше завдання полягало у розвідці

морально-психологічного стану населення, первісній роз'яснювальній та пропагандистській роботі. Для цього похідні групи на західних землях мали можливість скликати збори громадян. На зборах виголошувалися промови, в яких людей переконували у необхідності боротьби за Українську самостійну державу, робилися акценти на утвердження національної свідомості. Однак такої можливості не було на іншій території окупованої України, окрім окремих випадків у сільській місцевості. Після утворення осередків, провідники похідних груп встановлювали вже постійні контакти між ними. Поточну керівну роботу виконували зв'язкові крайового проводу. З усіх питань організації та діяльності місцевих осередків було введено сувору звітність, яку складали районні провідники ОУН. Звіти мали чітку інформаційну спрямованість і включали такі розділи: організаційний (інформація про кількісний і якісний склад організації); партизанка (про бойові сутички, роззброєння ворога, арешти, розстріли членів ОУН); збори, виступи провідників; фінанси; військовий (зброя, машини, зв'язок); конспірація і легальна праця; пропаганда. Контроль за роботою на місцях здійснювали провідники вищого рангу шляхом їх інспектування [300, с. 51].

Важливим напрямом діяльності по створенню осередків ОУН було вербування місцевого населення. За умов дотримання суворих правил конспірації провідники похідних груп з особливою обережністю ставилися до розширення лав організації. В інструкції по формуванню нелегальних організацій вимагалось: "... до організації приймаються не хто хоче, а той хто має суму прикмет [4, арк. 82]". Вимагалось, щоб кожний член осередку ОУН був спроможний формувати у собі ряд прикмет характеру: 1) постійну готовність до бою; 2) безкорисність; 3) чесність; 4) карність; 5) активність; 6) відважність і сміливість; 7) рішучість; 8) витривалість; 9) врівноваженість; 10) точність; 11) добре здоров'я; 12) обережність [25, арк. 5]. Крім цього, підпільна діяльність вимагала від членів осередків керуватися кодексом заповідей українського націоналіста - "Декалог" [25, арк. 6]. Нацистські каральні органи у своїх донесеннях неодноразово повідомляли своєму

керівництву про високі бойові та моральні якості оунівців, підкреслюючи їх самовідданість [2, арк. 10; 3, арк. 116].

Вербуванням займалися, як правило, кадрові члени похідних груп, що вже мали певний досвід такої роботи. Член похідної груп ОУН намічав об'єкт для вербування, вивчав його, потім починав індивідуально „обробляти” у націоналістичному дусі. Після того, як об'єкт був уже достатньо вивченим та підготовленим до вступу в організацію, вербувальник розповідав про існування ОУН, її завдання та методи роботи і робив пропозицію щодо вступу. Існувала двоетапна система вступу до організації: кандидатство й прийом у члени ОУН. Прийом у члени ОУН здійснювався з обов'язковим складанням присяги (текст присяги 1941 р.). Усі члени створених осередків організації повинні були вивчати політичні настрої населення, виявляти факти опору окупаційній владі, встановлювати ворожі або симпатизуючі націоналістам угруповання, платити членські внески [300, с. 51].

Майбутні члени створеного похідними групами націоналістичного осередку за рівнем підготовки до роботи поділялися на три категорії [300, с. 37]. Так звані “симпатики”, що виявляли прихильність до ідейних і програмних засад організації, проходили перший рівень підготовки. Саме їх вивчали кадрові оунівці, переконували в правоті своїх ідеологічних та програмових засад, поступово залучаючи до практичної пропагандистської діяльності. “Симпатиків”, що успішно пройшли перший рівень підготовки, включали до категорії кандидатів, яким доручали серйозніші завдання, залучали до виявлення нових кадрів, перевіряли їх ідейно-теоретичний рівень та відданість організації. Надалі кандидати складали “Приречення” (присягу) і ставали повноправними членами ОУН.

Осередки ОУН, створені похідними групами, за структурою мало чим відрізнялись від західноукраїнських підпільних організацій, які мали багаторічні традиції. Вони мали налагоджені лінії та пункти кур'єрського зв'язку, підпільні явки, мережі конспіративних квартир, законспіровані і замасковані місця укриття, подекуди друкарні. Використовувалася система

псевдонімів, криптонімів, шифрів. Збір інформації вважався обов'язком кожного члена осередку [165, с. 95].

Структура осередків будувалася за принципом “трійки”: один член організації повинен мати зв'язки не більше ніж з двома членами. Цю групу очолювала найбільш перевірена людина, яка у свою чергу, мала зв'язок з іншою групою лише через одного члена. Такий зв'язок низових груп в організації забезпечував надійну конспірацію і давав можливість уникнути загального провалу [24, арк. 25]. Створені похідними групами осередки ні в чому не відрізнялися від західноукраїнських. Але були й певні відмінності. По-перше, головним чином вони склалися з місцевих жителів, які не пройшли ґрунтового ідеологічного вишколу на засадах інтегрального націоналізму; по-друге, ці організації за своєю внутрішньою побудовою не сприймали беззастережно головні засади ОУН – принцип монархізму, безоглядного підпорядкування своєму проводу та його керівнику [356, с. 141-142].

Однією із основних форм роботи похідних груп серед населення була усна пропаганда і агітація. Вона включала в себе: індивідуальні й колективні бесіди, розмови, промови, декларації, голосне читання, доповіді, мітинги, збори тощо. У проведенні усної пропаганди використовувалися такі методи: члени похідних груп ОУН проводили виступи перед населенням на цвинтарях, на вулицях, біля млинів, на заводах, на залізничних зупинках шляхом розмови, розповіді, читання газет та листівок; використовували для пропаганди місцевий інформаційний матеріал (інформували про діяльність підприємств, становище на селі, діяльність місцевих органів управління тощо) [352, с. 52].

Основним засобом пропаганди серед населення були листівки. Це був один з найпоширеніших засобів пропагандистської роботи похідних груп і створених осередків ОУН. Листівки переважно мали антирадянське і антинімецьке спрямування [24, арк. 56].

Одним з напрямів діяльності оунівців було використання власної

нелегальної друкованої продукції та легальної окупаційної преси для ведення замаскованої націоналістичної пропаганди [18, арк. 6]. ОУН(Б) діяла відповідно до рішень Другого Великого Збору, а також інструкцій, серед яких інструкція пропагандистської референтури Проводу „Пропагандивні вказівки на передвоєнний час, на час війни й революції та на початкові дні державного будівництва”. Незважаючи на деякі хибні позиції документа, які відтворювали тогочасні політичні пріоритети організації, інструкція містила конкретні вказівки. Зокрема, один із пунктів Інструкції наказує: „...захопити друкарні та цинкографічні заклади та заставити чужих фахівців силою до праці [108, арк. 15]”. Інструкція пропаганди крайового рівня ще більше конкретизує це завдання: „Обняти негайно під охорону й заряд ОУН усі друкарні, склади паперу, цикльостилі, машини до писання – й інше майно, щоби ніщо не нищилось, не допускати до грабіжа й унеможливити всіляким агентам використовувати ці засоби для своїх цілей [60, арк. 74] ”. Отже, як свідчать численні документи, головним напрямом діяльності оунівських осередків був агітаційно-пропагандистський.

Пропагандистська робота кадрових оунівців з похідних груп призвела до кількох наслідків. По-перше, до організації було залучено частину місцевого населення, осіб, які мали національно-патріотичну орієнтацію або переслідувалися радянською владою на цьому ґрунті [300, с. 37]. По-друге, члени похідних груп почали оцінювати німців як окупантів та усвідомлювати необхідність переходу до “підпільно-революційної боротьби, що виключала легальні форми [1, арк.14-15]“. Взагалі, на Сході України членам похідних груп приходилося активно займатись культурно-освітньою, пропагандистською роботою, яку в Галичині вели відновлені культурно-просвітницькі організації та товариства. До найбільш використовуваної націоналістичної літератури, що доставили на східноукраїнські території учасники похідних груп, були: Постанови Другого Великого Збору ОУН(Б), „Декалог” (Десять заповідей українського націоналіста), „Маніфест Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери”,

різноманітні варіанти „Історії України”, листівки, часопис „Наша боротьба” (видання ОУН(Б)), журнал „Пробоем”, газета „Вісті” (видання ОУН(М)), текст Гімну України, портрети Є. Коновальця, С. Бандери, А. Мельника та ін.

Члени похідних груп мали труднощі в проведенні роз'яснювальної роботи на східноукраїнських теренах. Вони пояснювались її змістом, недостатньою фаховою підготовкою самих агітаторів, що часто була на рівні неповної середньої освіти. Більшість з них були вихідці з Західної України. Їх видавав діалект у мові, вони не знали добре радянської дійсності в Україні. Крім цього, кадрові члени організації пропагували гасла: “Україна понад усе”, “Україна для українців”, а в оунівській пропаганді того часу домінували ідеї виключності української нації [355, с. 133]. Для частини населення багатонаціонального Сходу та Півдня такі акценти в пропаганді були незрозумілі, а подекуди й ворожі [355, с. 104; 11, арк. 193]. Більшість населення на сході позитивно сприймало оунівську критику німецької окупації. Але важко сприймалося вороже ставлення оунівців до СРСР, збройні сили якого несли в цей час основний тягар боротьби з нацизмом. З цих причин ті українці, котрі прихильно ставились до ОУН в часи німецької окупації, після повернення радянської влади у своїй більшості відійшли від неї.

Члени ОУН(М) отримали від свого проводу більш обережні, але майже ідентичні вказівки. У документі „Інструкції на час подій” зазначається: „Для забезпечення себе технічними середниками пропаганди перебирати в свої руки, де це буде можливим, друкарні, стягати до місцевих осередків циклостилі, ротатори, пишучі машинки і т.д. [55, арк. 6].” Похідні групи та осередки проводили агітаційні акції проти виїзду на роботи до Німеччини, що засвідчує виданий ОУН(Б) у січні 1942 р. „Комунікат до членів Організації Українських Націоналістів у справі набору людей на роботи до Німеччини”[46, арк. 31]. Чимала агітація велася і проти здачі селянами контингенту (продовольства) для німців.

У листівках та пропагандистських матеріалах, що розповсюджувалися членами похідних груп ОУН на початку війни пропагувалася підтримка Німеччиною права українського народу на державну незалежність, містився заклик до всіх верств українського суспільства ставати під національні прапори у боротьбі за незалежну соборну Україну [14, арк. 121–157]. Зокрема, в листівці “Робітники-українці!” наголошувалося: “Непереможна німецька армія проганяє з України московсько-більшовицьких загарбників” і “на руїнах московсько-більшовицької імперії будується нова незалежна українська держава”. У листівці “Українське селянство!” говорилося: ”Німецька армія найкультурніша армія світу. Вона не заперечує утворення української держави й влади українських селян, робітників та інтелігенції [12, арк.121-157]”. Учасники похідних груп вели у містах та селах, окупованих німцями, “пропаганду щодо створення незалежної української держави з метою добору відповідних організаційних кадрів [262, с. 44]”. Вони вважали своїм головним завданням “вирвання мас з-під впливів більшовизму та включення цих мас до табору українського самостійництва [217, с. 48]”.

З початком війни українські націоналістичні сили намагалися сприяти наступові гітлерівців, оскільки головним ворогом суверенності України вважали радянську владу [297, с. 204]. Як службовці вермахту й окупаційних установ, маючи відповідні перепустки, члени похідних груп разом із німецькими військами входили в окуповані міста й райони. “Активність прибічників Бандери, як це помічено, дедалі посилюється”, - зазначалося у черговому оперативному зведенні командування тилового району “Південь” у жовтні 1941 р. [18, арк. 275].

Сприйняття населенням на східноукраїнських землях появи похідних груп характеризує один з аналітичних документів ОУН(Б): “В загальному на початку походу (літо 1941 р.) ОУН в очах громадянства СУЗ і навіть в уяві низового членства виступала як українсько-самостійницька сила, що знайшла чи шукає союзу з німцями в боротьбі з більшовизмом. Дуже мала кількість

громадян знала про дійсне самостійницьке революційне наставлення ОУН і неминучість її зудару з гітлерівською Німеччиною”. Тобто в уяві місцевого населення ОУН, при підтримці німецької влади, вела боротьбу проти більшовиків [19, арк. 21; 133, с. 303]”. Формуванню в населення враження щодо легальності організації, сприяла поява похідних груп ОУН разом з німецькими військами [248, с. 287]. “Поки німці зорієнтувалися, в чому діло, цей наш актив невеликими групами просувався рівночасно з фронтовими частинами армії, іноді випереджуючи їх з великим ризиком для власного життя [390, с. 43]”.

Соціальною базою націоналістів, як свідчать різноманітні джерела, були селяни і інтелігенція, а найбільш прихильними до націоналістичних ідей були люди старшого та середнього віку, які ще пам'ятали часи минулих визвольних змагань та мали певні національні переконання [137, с. 153].

Похідним групам за короткий час вдалося заснувати у багатьох областях України свої осередки, залучивши до співпраці свідомий місцевий елемент [300, с. 23; 384, с. 99]. Це свідчить про те, що ідеї української державності знаходили підтримку серед частини населення. Діяльність ОУН на території України під час німецької окупації можна поділити на два періоди: 1) період походу та організаційного охоплення похідними групами ОУН цього терену, який тривав до осені 1942 року; 2) підпільний (осінь 1942 р. - осінь 1943 р.), який характеризується подальшим поширенням підпільних осередків і поступовим переходом на збройні методи опору, що остаточно проявилось у формі Української повстанської армії (УПА) та її протистояння німецьким окупантам (осінь 1943 р.- літо 1944 р). Організаційна робота першого періоду спиралась на кадри, що прийшли у складі похідних груп, більшість з яких спочатку діяла легально. З поширенням репресій з боку німецької влади вони переходять на нелегальне положення, залучаючи до активної роботи національно свідоме місцеве населення, що займало різні посади в організаційній мережі на різних рівнях [90, арк. 19].

Одним з пріоритетних напрямів діяльності створеного похідними групами підпілля, про який написано мало, була військова робота. (Додаток 3). Навесні 1941 р. лідери ОУН(Б) виступали прихильниками створення власних збройних сил як партійної інституції. Військову ланку роботи на той час очолював Крайовий військовий штаб (КВШ), яким керував військовий референт Д. Грицай-Перебийніс. Штаб мав відповідні відділи, якими керували: О. Гасин-Лицар - організаційно-мобілізаційним; Вейс – розвідувальним; Чорнота - господарчим; С. Новицький (Вадим), В. Сидор (Вишитий-Шелест), В. Євтимович – військовим; Я. Старух, Й. Позичанюк – пропагандистським; О. Грабець (Батько), В. Коваль, Л. Шанковський – виховним. [407, с. 53–54].

У липні 1941 р. у Рівному під керівництвом С. Качинського (“Осипа”), військового референта ОУН(Б) на північно-західних українських землях було створено полк Холодного Яру [38, арк. 7]. Завдання полку полягало у формуванні поповнення для німецького армійського корпусу. Згодом полк переорганізували в поліцейську школу, яку очолив Л. Ступницький. Школа використовувалася прикриттям для підготовки військових кадрів із членів та симпатиків ОУН.

1 липня 1941 р. виходить наказ № 1 Івана Климів (Легенда) - провідника ОУН(Б). Він був виданий відповідно до Військової Інструкції травня 1941 р. (ч. V) і наказував всім бойовим групам ОУН “...нав'язати контакти з Начальною командою Української національної армії та негайно й на все підпорядкуватися їй в усіх своїх діях [45, арк. 5]”. У заключній частині наказу вказувалося, що в кожному районі повинна постати районна військова команда, в області – обласна. Вони виконують військові функції, проводять перепис боєздатного населення, вестимуть організацію вишколу військових частин [45, арк. 7]. На початку осені 1941 р. поширюється “Звернення до громадян України”, де озвучується наказ “всім українським стихійно створеним бойовим групам, повстанчим відділам і загонам негайно підпорядкуватися командуванню Української Революційної Національної

Армії та передати в дальше розпорядження її все військове майно і засоби [52, арк. 1]”. Перед військовими референтами похідних груп було поставлено завдання: створення в окупованих областях України “січей” – міських, окружних та обласних військових гарнізонів, що повинні були стати основою майбутньої української армії. Але вже липні 1941 р. Головний провід ОУН(Б) відмовився від цієї тактики, оскільки німці не визнали українського уряду на чолі з Я. Стецьком і заборонили організацію збройних сил ОУН [106, с. 137–138].

Окупаційна влада в середині вересня ув’язнює багатьох керівників ОУН(Б), в тому числі і С. Бандеру у Берліні. 19 вересня, у зв’язку з цими подіями, КП ОУН(Б) на ЗУЗ видає комунікат про припинення легальної співпраці з окупаційною владою [46, арк. 7]. Під час Першої конференції ОУН(Б) (29 вересня 1941 р.) було прийнято рішення про нелегальні форми роботи, уникнення конфліктів з німцями, та підготовку до антинімецької пропагандистської діяльності як засобу психологічної війни [262, с. 148].

Організація військової діяльності здійснювалися, по-перше, згідно з постановою Першої конференції ОУН(Б) у вересні 1941 р., в якій визначалися найближчі завдання: 1) пропагандистсько-роз’яснювальна робота; 2) збір та складування зброї; 3) вишкіл нових провідних кадрів для визвольної боротьби [290, с. 29]; по-друге, відповідно до програми Другого великого збору і військових інструкцій „Боротьба і діяльність ОУН під час війни”. У ній зокрема підкреслювалося, що ОУН є організацією ідеологічною, політичною і військовою. Військовою, тому що: організація побудована на засаді керівництва як у війську; в ОУН панує безоглядний послух, провідників не вибирають, а назначають; ОУН дбає про військовий вишкіл членів [19, арк. 81–82; 67, арк. 27-32].

Першочерговим завданням оунівських осередків було формування на їх базі бойових груп, які б могли вести надалі бойову діяльність. Із вишкільного листка, знайденого нацистами у члена оунівського осередку, стає відомий факт, що в кожній організаційній ланці ОУН передбачається військовий

керівник або референт [3, арк. 8; 2. арк. 116]. Це свідчить про те, що робота по даному напрямі проводилася цілеспрямовано.

Наступним напрямом військової роботи ОУН була підготовка кадрів, а також організація їх бойової та політичної підготовки. Архівні джерела доводять, що крім заходів організаційного і пропагандистського характеру оунівські осередки проводили роботу з бойового навчання своїх членів. Поведінка німецької влади підштовхнула оунівців до зміни стратегічної і тактичної лінії. Під час Першої конференції ОУН(Б) (вересень 1941 р.) було прийнято рішення про переведення частини активу на нелегальне становище і використання можливостей легальної роботи, з німцями не конфліктувати, вести підготовку до антинімецької діяльності. Провід ОУН(Б) виходить з необхідності розраховувати на власні сили і необхідності організації в недалекому майбутньому української армії. Тому одним із першочергових завдань мав бути військовий вишкіл членів осередків. На реалізацію цих рішень спрямовувалися зусилля по підготовці військових кадрів: восени 1941 р. в західноукраїнському регіоні діяло близько 37 шкіл та польових вишкільних таборів, для підготовки від 300 до 500 осіб старшинського і підстаршинського складу. За дорученням крайового військового штабу восени 1941 р. переводяться в підпілля та продовжують готувати спеціалістів започатковані у червні 1941 р. старшинська школа в Мостах біля Львова та підстаршинська в Поморянах і Рівному. При цих школах організуються короткотермінові курси радистів, санітарів, зв'язкових. Згодом для підготовки кваліфікованих військових кадрів для роботи на окупованих територіях України організовано ряд нелегальних спеціальних шкіл, зокрема у Луцьку на 600 чоловік (віком від 18 до 24 років), у с. Кричальське Домбровицького району – на 200 чоловік, у с. Шанове Рівненського району – на 200 чоловік [22, арк. 28; 54, арк. 24–29]. Всі школи функціонували під виглядом підготовки сільськогосподарських працівників. Тому займатися лише бойовим навчанням вони не могли. Але протягом робочого дня навчальною програмою передбачалося по півтори години на польові заняття, практичні

заняття в школах, чищення зброї, політичні заняття [17, арк. 60]. Навчання тривало два місяці, але термін інколи зменшувався. Випускників направляли по всій території окупованої України [37, арк. 42-73зв]. Але більшість цих вишколів згодом була ліквідована нацистами. Важлива роль відводилася військовому навчанню безпосередньо у самих осередках, на місцях. Про це свідчать німецькі звітні документи: „...починається активізація бандерівського руху, суть якої полягає у формуванні бандитських груп. Встановлено, що члени цих груп збираються для проходження військової підготовки, під час якої здійснюються бойові тренування. І все це проводиться в межах націоналістичних банд...[3, арк. 9-18]”.

У віддалених від німецької адміністрації населених пунктах створювалися з урахуванням вимог конспірації так звані „боївки”, тобто навчальні пункти, де відбувався військовий вишкіл під керівництвом інструкторів. Навчання проводилося у формі військових занять, на яких вивчали: 1) зброю; 2) тактику дій підпільника в різних видах бою; 3) основи організації зв’язку; 4) методи і правила ведення розвідки; 5) картознавство; 6) вимоги конспірації. Проводилися політичні заняття [52, арк. 94–95]. Навчання здійснювалося згідно з інструкцією для військових керівників та інструкторів. Наприклад, щодо дій в основних видах бою, то інструкція роз’яснювала: 1) бій треба вести малими підрозділами (відділення, взвод); 2) завчасно треба приготувати у вигідних для оборони місцях сховища для людей і схованки для матеріалів; 3) місце розташування треба конспірувати, несподівано і головне своєчасно переходити на раніше підготовлене потайне місце розташування; 5) не брати на бойові операції новомобілізованих, дезертирів, завчасно перевіряти їх бойову і моральну стійкість, політичну благонадійність. [56, арк. 35, 36, 39]. З топографічного вишколу вимагалось вміння читати топографічні знаки, користуватися військовою картою, самому складати карти, орієнтуватися на місцевості [52, арк. 94–95].

Особлива увага приділялася конспіративному вишколу членів осередків, правилам конспіративної поведінки, що вимагали: “1) головне - мовчанка;

2) не говорити з людьми, яких не знаєш; 3) природна поведінка; 4) рівновага духу; 5) важення духу, над кожним словом думати; 6) бездоганна поведінка на вулиці; 7) ніколи не вітатися організаційним привітом; 8) тверда поведінка в слідстві (сильний характер); 9) правильне носіння, ховання і читання літератури (не тримати довго в хаті літературу); 10) рівновага перед поліцією; 11) хати для зв'язку мусять бути законспірованими; 12) кличка не повинна бути складною; 13) звертати увагу на готелі, ресторани, пошти, трамваї, потяги; 14) місце для зустрічі ніколи не призначати на вулиці; 15) завжди пам'ятати про безпеку; 16) писати на грубому папері простим олівцем [52, арк. 117]". Особливе значення надавалося володінню зброєю як радянського, так і німецького виробництва.

При організації політичних занять приділялася увага розгляду таких питань: що таке народ, нація, держава, збройні сили; при цьому наголошувалося, що кожен член підпілля повинен розуміти військове завдання, суть якого полягає у обороні рідного краю.

В архівних фондах зберігаються зошити-конспекти з бойової і політичної підготовки членів ОУН. В одному з них на першій сторінці записано: "Ми боремося проти комунізму, капіталізму і фашизму за національні держави всіх народів, побудованих за етнографічним принципом, проти всіх імперіалістів, за новий справедливий соціальний лад, що впливатиме з потреб кожної нації зокрема. Проти накинених силою імперіалізму колгоспів і громгоспів – новітньої панщини 20 віку. За вільне життя вільних людей [16, арк. 96]". Наведені в архівних документах вимоги інструкцій з організації бойового і політичного вишколу занадто конкретизовані, а подекуди і зовсім наївні [112, арк. 6–21]. Існувало багато труднощів в організації військової діяльності – це недостатня кількість висококваліфікованих, досвідчених інструкторів, відсутність необхідної матеріально-технічної і навчальної бази, екстремальні умови окупаційної влади.

Отже, вагомою складовою діяльності створених похідними групами осередків була військова діяльність, яка полягала в проведенні з членами

осередків військової підготовки у формі бойового та політичного вишколу. На першому році німецької окупації українських земель оунівські осередки тільки розгортали підготовчу роботу до збройного опору. На той час, враховуючи внутрішнє становище в Україні, інакше і не могло бути.

У кінці 1941 - першій половині 1942 рр. керівництво осередків ОУН приділяло увагу озброєнню своїх членів. Провідниками вживалися заходи щодо створення баз зброї та набоїв до неї. Шляхи добування були різні: купівля у солдат, крадіжки з німецьких складів, збирання на полях боїв, захоплення під час нечисленних терористичних акцій проти німців і поліцаїв. В одному з німецьких документів повідомлялося, що 2 травня 1942 р. на таємній нараді бандерівського керівництва Рівненської області було поставлене завдання “переглянути і прочистити найближчим часом усю захovanу зброю [112, арк. 21; 248, с. 565, 566]”. Німецьке донесення за 8 грудня 1941 р. сповіщало, що керівник ОУН(Б) Житомирщини признався, що члени одержали доручення відшукувати в лісах російську зброю та переносити її у схованки [137, с. 75]. У середині січня 1942 р. німці знали, що ОУН проводить підпільні вишколи населення та складування зброю [137, с. 103–104]. Але масового характеру подібні дії не мали: “...українське підпілля було ще занадто слабке, щоб збройно протистояти сильному противнику, ...до цього ж збройні акції саме в тодішній ситуації були цілком недоцільними... [390, с. 153]”. Бойова діяльність саме на цей момент не входила в плани боротьби, оскільки могла викликати нові хвилі терору нацистів.

На другому році окупації здійснювалася організаторська діяльність щодо посилення бойової роботи серед членів організації. Ще 4 грудня 1941 р. Головний провід ОУН у своїй постанові окреслив стратегічне завдання організації - готуватися до довгої, затяжної та запеклої боротьби з німецькими окупантами і дотримуватися тактики накопичення сил. Це завдання ОУН(Б) було конкретизовано у політичних постановках Другої конференції ОУН(Б) у квітні 1942 р. [111, арк. 101; 390, с. 17-18]. Учасники конференції висловилися

за визнання Німеччини окупантом та протидію спробам радянського руху опору опанувати ситуацію і поширювати свій вплив на населення [111, арк. 103; 217, с. 111]. Рішення конференції у порівнянні з рішеннями попередньої конференції були кроком уперед стосовно вироблення політики та стратегії діяльності. Збройна боротьба проти німців не допускалась. Це мотивувалося необхідністю об'єднати всі сили створеного підпілля в широкий збройний рух [248, с. 234-235]. Головним пріоритетом повинно стати “творення і розбудова власних політичних і військових сил [355, с. 100]”. Зіставляючи ці рішення конференції та вимоги Військових інструкцій ОУН(Б) (травень 1941 р.), де вимагалось: “Можливі дві форми виступу: а) загальний зрив і б) постійне посилювання акцій. а) Найбільший успіх може мати загальний зрив... б) Коли такий виступ (загальний зрив) з огляду на загальну ситуацію й брак зв'язку неможливий, тоді форми його можуть бути різні. Від дрібних акцій і ударів підпілля й населення з НКВС і частинами РККА переходитиметься поступово до щораз більших і на більшу скалю закреслених акцій, що охоплюватимуть щораз більше місцевостей”, - можна зробити висновок, що виходячи з існуючого стану підпілля і ситуації на теренах України керівництво ОУН віддавало перевагу підготовці загального збройного повстання. Друга конференція висунула вимогу готуватися до збройної боротьби в “слухний час” виснаження Німеччини та СРСР [390, с. 19-20]. За постановами конференції осередки розпочали здійснювати підготовчі заходи щодо розгортання в майбутньому – за сприятливих умов — власних збройних сил.

Жорстока окупаційна політика Німеччини спонукала до змін у військовій тактиці ОУН(Б). В її основу було покладено елементи підпільно-партизанських методів підготовки до ведення бойових дій, створення боєздатних відділів у районах існування осередків організації. До такої тактики осередки активно перейшли з червня 1942 р., розглядаючи її як підготовчий період для створення умов швидкого переходу до масових бойових дій.

Однак, вже починаючи з квітня 1942 р., обласне керівництво ОУН(Б) на Волині почало створювати озброєні групи бойовиків, так звані групи самооборони. Незабаром були створені нові численні групи на Волині і Поділлі з 10-15 бойовиків. Метою цих груп була самооборона і, одночасно, акції для здобування зброї, боєприпасів, а також пошкодження німецьких засобів зв'язку. Бої з німцями можна було проводити лише у крайніх випадках. Провідники ОУН(Б) всіляко застерігали від таких дій, які могли б спровокувати каральні акції німців. Тому в 1941-1942 рр. оунівські збройні формування практично не вступали в сутички з окупаційними військами. Один із командирів військових загонів ОУН(М) М. Данилюк (“Блакитний”) у звіті, датованому 30 вересня 1942 р., повідомляв, що в районі Дубно-Кременець бандерівські командири „ще й не думають про відкриту боротьбу загонами. Орієнтуються лише на боївки по містах і селах, а в крайньому випадку на диверсійні акції, атентати, але й те в обмеженому числі [217, с. 134; 220, с. 49]”. Так, наприклад, у Дніпропетровську оунівцями проводилися знищувальні акції проти агентів гестапо, під час яких було ліквідовано близько 11 агентів [238, с. 147].

Німецькі документи, датовані травнем–липнем 1942 р. вказують на стриманий характер антиокупаційного руху націоналістів. Проте, в одному з німецьких донесень вказується, що в “ході демонтажу центру Бандери в Сарнах було знайдено директиви ведення партизанської війни” [268, с. 50-51].

У документі, підготовленому військовиками ОУН(Б) у березні 1942 р. розроблено структуру повстанських відділів: боївка (3-7 чол.), ватага (20 чол.), загін (80-100чол.), відділ (350-500 чол.). В ньому визначалися етапи підготовки до збройного опору: – організація боївок, загонів, партизанських штабів; – організація бойового вишколу; – забезпечення амуніцією; – поділ території між окремими загонами; – підготовка відповідних настанов та інструкцій. Таким чином, головна увага зосереджувалася на важливості попередньої підготовки. “Кожен партизанський відділ має свої криївки, а в

криївках зброя, амуніція, харчі, мило, знаряддя. Кожен партизанський відділ має одну, дві або більше криївок, де могли б відбуватися наради партизан”. І лише в тому випадку, коли “партизанська сітка організована на терені краю, можна переходити до другої праці, тобто до безпосередньої підготовки до виступу [322, с. 139]”.

Про місце і роль “партизанки” в збройній боротьбі проти окупантів автори документа висловилися так:” Партизанка може розвиватися на терені як частина дієвої армії на задах ворога, або повстанці на рідній землі. Вона мусить мати за собою населення або армію”. Оскільки реальний хід подій унеможливив створення власної регулярної армії, основну ставку оунівці змушені були зробити на підпільні методи підготовки до збройної боротьби. Одночасно в цей період ОУН(Б) виступала проти ведення активних довготривалих бойових дій створеними загонами. Зміст документа показує, що партизанка на той час, на переконання оунівців, не могла бути перманентним процесом ведення бойових дій. Навпаки, зазначалося, що “партизанську роботу слід розвивати з такою силою і швидкістю, щоб якнайшвидше її перемінити на збройне повстання... Наше завдання є організувати його. Партизанка мусить бути лише одним актом і не сміє бути довго, бо інакше програємо [40, арк. 1-4]”.

Про тогочасне ставлення оунівців до партизанського руху на зразок радянського, свідчить поява в червні 1942 р. листівки “Партизанка і наше ставлення до неї [56, арк. 55-56; 108, арк. 25–27]”. В листівці активні збройні партизанські дії на той час УПА-”Поліська Січ” Т. Бульби-Боровця характеризувались як “радянсько-польська провокація, що підбурює німецький терор. Ми ставимся до партизанки вороже і її рішуче поборюємо”. Партизанський рух, що викликає масові репресії цивільного населення, на думку ОУН, не на користь українського населення, яке не хоче бути “знаряддям чужих сил”. Ставлення ОУН “до партизанки активно вороже”, завдання організації полягає в тому, щоб “не дати нації по можливості по героїчному вмерти...”.

Партизанська тактика ОУН на цей час полягала в підготовчій роботі по створенню на окупованих теренах мережі загонів без їх активних дій. В іншій листівці ОУН “Чому ми проти партизанки” вказується про те, що “сьогодні української держави партизанкою ми не збудуємо” і що головне завдання полягає в підготовці мас до збройної боротьби [17, арк. 78].

Що стосується позиції провідників ОУН на східній та південній Україні, то вона мала суперечливий характер. З одного боку, бандерівці добре розуміли, що створення будь-яких військових формувань у цій місцевості надзвичайно небезпечно, оскільки спровокує черговий фашистський терор проти населення. З іншого боку, прояв пасивності підривав авторитет організації в цілому.

Починаючи з червня 1942 р., Провід південно-східних українських земель (ПдСУЗ) під керівництвом Юрія Леміша зміг активізувати діяльність окружних осередків по підготовці до збройної боротьби [238, с. 143]. Оунівське підпілля здійснювало операції по знищенню помічників СД, членів охоронних підрозділів [238, с. 147]. В одному з документів за 1942 р. вказувалося, що „на території України, окупованій німецькими й союзними військами, засвідчені терористичні дії, спрямовані проти поодиноких елементів німецьких і румунських з'єднань [220, с. 50]”.

Після німецьких арештів взимку і навесні 1942 р. нарада керівництва ОУН(М) у Києві переводить свої осередки на конспіративний стан, а згодом і в підпілля. Провід ОУН(М) на СУЗ став вимагати від ПУН змін у ставленні до німців, “толерантність” яких отримала реальний зміст. Обговорення цього питання відбулося на конференції 24-25 травня в Почаєві на Волині (2-й Інспекторат ОУН(М) - Волинь, Полісся й частина Поділля). На ній заступником голови ПУН і керівником проводу в Україні обрано О. Кандибу-Ольжича, прихильника антинімецького руху [280, с. 97; 167, с. 284-300]. У червні 1942 р. подібні конференції відбулися в Проскуріві, у липні - в Полтаві. Обговорювалося це питання і в Джанкої. [336, с. 67; 169, с. 289]. Провід ОУН(М) на СУЗ проводить 14-15 серпня у Києві в глибокій

конспірації з'їзд українських організації з різних сфер суспільного життя. Я. Гайвас (“Бистрий”) у своєму виступі вказував на необхідність на даному етапі розбудовувати збройні осередки [336, с. 67; 169, с. 295]. За ініціативою О. Кандиби мельниківці приступили до формування військових відділів, які діяли в контакт з загонами Т. Боровця, в інших теренах самостійно. На Волині, у збройних загонах Т. Боровця з'являються мельниківці А. Барановський та О. Яценюк (як представник ПУН у штабі Т. Бульби).

Отже, не виникає сумнівів, що оунівські осередки здійснювали військову діяльність по підготовці до збройного опору. Про це свідчить у своєму донесенні від 14.06.1943 р. виконувач обов'язків начальника Українського штабу партизанського руху полковник Соколов: „ОУН, незважаючи на запроваджену тактику тимчасового усунення від активних дій, все ж таки проводить бойову роботу [54, арк. 29]”. “...По всій окупованій території України оунівці нелегально проводять наполегливу підготовку з організації так званої української армії, утворюють українські легіони, припаси зброї, здобуваючи останню через осіб, упроваджених ними до лав української поліції [54, арк. 27]”. Проте слід зазначити, що бойових груп готових для ведення відкритої боротьби із загарбниками оунівське підпілля не створило і активних збройних дій не здійснювало. Про це свідчать і твердження одного із провідників ОУН С. Мудрика: “Було помилкою, що ОУН на початку 1942 р. на східних землях не організувала власних збройних відділів, адже там перебувала основна кількість фахівців військової справи – колишніх вояків Червоної армії. Тому не маючи вибору, люди з патріотичними протирадянськими переконаннями, які ненавиділи фашистів, musiли йти в Червону партизанку, бо іншої не було [230, с. 6-12; 377, с. 10]”. У вересні 1942 року на окупованій території України розповсюджено звернення Провідника ОУН(Б) М. Лебеда “Друзі революціонери, члени Організації українських націоналістів”, в якому критикувався німецьких окупаційний режим. Але заклику до збройної боротьби не було [19, арк. 6]. На початковому етапі свого існування оунівські збройні боївки виконували

функції оборонного характеру по захисту місцевого населення від репресій окупаційних властей, а також протистояння з радянськими партизанами. Головна увага зосереджувалась на підпільно-партизанській тактиці як підготовчому періоді для створення умов до швидкого збройного повстання і на важливості попередньої підготовки.

Необхідно зазначити, що архівні документи радянських спецорганів вказують на активне формування окупаційними властями в багатьох містах і районах окупованої України збройних формувань з українців і участь у цій діяльності українських націоналістів [54, арк. 48–49, 61]. Можна погодитись з цим висновком, тому що ще напередодні війни в програмних настановах ОУН наголошувалося на використанні всіх можливостей для військового вишколу та озброєння членів організації і мало ймовірно, щоб оунівці такою можливістю не скористалися. У планах ОУН(Б) важливе значення надавалося підготовці кадрів з використанням можливостей окупаційної влади. Провід ОУН на ЗУЗ “намагався заснувати сітку ОУН в українській поліції в цілому краї під окремим проводом”, яка мала підпорядковуватися військовому референту. Передбачалася участь оунівців у підрозділах української допоміжної поліції на Сході окупованої України. У вказівках обласного проводу ОУН на ЗУЗ наголошувалося, що “українська національно-свідома молодь повинна масово добровільно зголошуватись у кадри української поліції на СУЗ [69, арк. 24]”. В 1943 р. саме підрозділи української поліції стануть складовою при формуванні УПА. У зв’язку з цим, 14 листопада 1941 р. командувач оперативного тилового району групи армій “Південь” у своїх вказівках вимагав, що створювані з місцевих жителів допоміжні підрозділи поліції “ні в якому разі не повинні мати ознак будь-якого українського формування майбутнього” і недопускати проникненню до поліційних підрозділів бандерівської та іншої пропаганди [129, с. 93].

Таким чином, підпілля, створене похідними групами, поступово готувалося до активної форми опору – збройної боротьби проти окупантів.

В ході діяльності похідних груп на окупованій території України визріли передумови зміни ідейно-політичних засад організації. З початком війни, похідні групи ОУН були озброєні ще довоєнною програмою, що ґрунтувалася на засадах інтегрального націоналізму, була перенасичена тоталітарними тенденціями та орієнтована переважно на радикально настроєну інтелігенцію і молодь західної України. Поки діяльність організації відбувалася на західноукраїнських територіях її програма майже не підлягала критиці. Розгорнувши роботу у Східній Україні, члени похідних груп зрозуміли обмеженість і непридатність своєї програми як загальноукраїнської. Вони зустрілися на східноукраїнських землях із застереженнями до ідейно-програмових засад ОУН, які передбачали побудову в майбутньому Української держави на монопартійній основі, очолюваній вождем. Створення самостійної соборної України організацією, яка побудована за тоталітарним принципом, не лише не приваблювала східняків, а й ототожнювалося з більшовизмом і нацизмом [355, с.143]. Багатьох насторожували методи запровадження державності на українських землях через так звані “Народні суди” (що могли б нагадувати радянські “трійки”), які будуть “безоглядно карати національних й суспільних шкідників [54, арк. 36–37]”. Такі державні основи відштовхували свідоме населення від ОУН, яке було свідками сталінських репресій. Неоднозначну реакцію населення на сході і півдні окупованої України викликала націоналістична доктрина та ідеологічні засади і програмні положення ОУН [336, с. 12]. Слід мати на увазі, що значні верстви населення України, виховані в радянську добу, мали певні ідеологічні переконання та соціальні-політичні орієнтири. Неоднозначно сприймалися програмні положення державного устрою оунівців з ознаками монопартійності, вождізму, гасло “Україна для українців”. Тому часто в політичному спілкуванні з ними агітаторам ОУН було важко доводити сутність націоналістичних ідей, ідейно-політичних засад ОУН. Так у дискусії організатора і керівника оунівського підпілля на Донбасі Є. Стахіва з професором

Ворошиловоградського педінституту Бернадським, останнім було сказано: “Та ви ж фашисти! Звичайно ви не фашисти, але ж ви хочете тоталітарну систему, диктатуру [300, с. 110, 355, с. 145]”. Як згадує Є. Стахів місцеві патріотично налаштовані мешканці “критикували нас за нашу програму – наш тоталітарний націоналізм”. “Про монопартійну систему ми вже не говорили, звичайно наша програма була тоталітарною [300, с. 133, 134]”.

Населення сходу у своїй більшості вважало нацистів окупантами. Тому не сприймалися і початкові зовнішньополітичні орієнтири ОУН на Німеччину як союзницю. Похідні групи ОУН перебуваючи на окупованій німцями території України, усвідомили жахливе антилюдське обличчя нацизму. А кардинальний перелом у війні, що загрожував Україні поновленням радянської влади, прискорив процес перегляду ідеологічної та політичної програм організації. Про кардинальні зміни в ідеології і політиці ОУН(М) можна говорити з застереженням. Лідери ОУН(Б) визнали хибність своїх стартових позицій [73, арк. 52]. Завершенням еволюційних процесів став Третій Великий Збір ОУН(Б) (серпень 1943 р.), який визначив демократичний курс програмових засад національно-визвольної боротьби організації за українську державність.

Отже, націоналістичне підпілля на окупованих територіях України визріло з осередків ОУН, які були створені похідними групами. Похідні групи ставили собі за мету поширити самостійницькі ідеї серед населення і підготувати умови для створення незалежної Української держави. Виходячи з загальної стратегії ОУН, на першому етапі похідні групи були орієнтовані на співробітництво з окупаційними властями. Виконуючи програмові рішення про створення мережі організації і розгортання її військової роботи з метою створення власних збройних сил, похідні групи активно розгорнули свою діяльність. Створення осередків ОУН в більшості регіонів України дозволило розпочати закладання основ власної збройної сили. Активніше ця робота відбувалася в Західній Україні. Основним її змістом була підготовча

робота по військовому вишколу членів осередків, створенню матеріальної і збройної бази.

Головним завданням військової діяльності оунівських осередків було формування на їх базі бойових груп, які б могли вести надалі бойову діяльність. У стратегії ОУН періоду похідних груп збройна боротьба з німецькими окупантами розглядалася лише як “самооборона народу” з проведенням окремих терористичних та диверсійних заходів щодо окупантів. Активних бойових дій не здійснювалося. Створені осередки стали основою формування і поповнення в майбутньому Української повстанської армії. Таким чином, військова діяльність ОУН під час першого періоду – періоду діяльності похідних груп (червень 1941 – травень 1942 рр.) на сході України мала характер підготовчих заходів по створенню збройних формувань.

З моменту, коли німці усвідомили справжню мету похідних груп, було розгорнуто пропаганду проти самостійницького руху в пресі, розпочалися їх арешти, розстріли [64, арк. 7]. В німецькому рапорті служби СД від 15 вересня 1941 р. підкреслювалося, що діяльність ОУН(Б) стає все більш шкідливою і небезпечною [248, с. 529]. Факт репресій підтверджується і донесеннями агентури НКВС, яка повідомляла про спеціальну інструкцію німецького командування від 9 листопада 1941 р. де вказувалося, що “поряд з вказівкою про боротьбу з партизанами, комуністами й військовослужбовцями Червоної армії рекомендовано вважати надалі небажаними особами українських політичних агентів руху Бандери, за якими вести спостереження, і на випадок здійснення політичної діяльності арештовувати [1, арк. 3]”. Завдання німецьких каральних органів арештовувати бандерівців також підтверджує наказ команді 1–5, ч. 12432/41 від 25 листопада 1941 року [396, с. 128]. Після гестапівських арештів чимало членів похідних груп розгубилися й відійшли на захід. Залишилися найбільш загартовані кадри, добре ознайомлені з методами конспірації і місцевими умовами [355, с. 103]. З встановленням в окупованих регіонах цивільного німецького управління, айнзатцкоманд та інших репресивних формувань

терор ставав надалі жорстокішим. Згодом німецька політика щодо української самостійності змусила оунівців піти у підпілля і викликала антинімецькі дії ОУН. В умовах підпілля оунівці обрали тактику накопичення сил і вичікування моменту для розгортання більш активних дій. Участь в оунівському підпіллі місцевих жителів показала наявність соціального ґрунту для самостійницьких ідей. Регіональна мережа ОУН на східних і південних територіях була складовою загальноукраїнської політичної сили, що виступала як проти німецьких окупантів, так і проти радянської влади.

Важливим результатом діяльності похідних груп на окупованій території стали зміни в ідеології і програмі ОУН(Б), що була оновлена основами демократизму і парламентаризму як складовими загальнолюдських прав і свобод.

Отже, дослідження сутності і змісту діяльності похідних груп по створенню мережі осередків на окупованій Україні дає підстави зробити висновок про існування періоду діяльності ОУН в роки Другої світової війни у формі похідних груп. Хронологічні рамки цього періоду окреслюються межами: червень 1941 р. – травень 1942 р. Він став підготовчим періодом для переходу створеного похідними групами націоналістичного підпілля на антинімецькі позиції. Похідні групи обох проводів ОУН провели значну організаційну і пропагандистську роботу в Східній Україні з тим, щоб залучити на свій бік місцеве населення, включити його “до боротьби за українську державну самостійність”. Похідним групам не вдалося за короткий час здобути широку підтримку населення. Осередки ОУН збройного опору окупантам не чинили, активних бойових дій не здійснювали. Радикалізація форм націоналістичного руху опору у 1942 році було фактом, але про широку збройну боротьбу з німецькими окупантами говорити не можна. Після створення Крайових проводів ОУН(Б) і ОУН(М) у квітні–травні 1942 р. для поновлення і активізації нелегальної діяльності на

сході України, похідні групи, як організаційна форма перестала існувати, а її члени увійшли до складу створених осередків та їх проводів.

Особливості національного складу місцевого населення, його ментальності й стереотипів поведінки в умовах існування двох тоталітарних режимів поставили оунівців перед необхідністю вироблення специфічних форм роботи, адаптованих до цих регіонів. Впровадження їх покладалося на авангард ОУН на сході – похідні групи.

РОЗДІЛ 4

РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛІСТИЧНИМ ПІДПІЛЛЯМ ЗБРОЙНОГО ОПОРУ НІМЕЦЬКИМ ОКУПАНТАМ

Підпільний період діяльності осередків, створених похідними групами ОУН, починаючи з осені 1942 р. і завершуючись осінню 1943 р., характеризується подальшим поширенням підпільної мережі і поступовим переходом на збройні методи опору німецьким окупантам, що остаточно проявилось у формі Української повстанської армії. В цей період відбувається перехід від підготовчого етапу бойової роботи, що розпочали похідні груп в 1941-1942 рр., до активізації збройного опору окупаційному режиму і створення власних збройних формувань. Це цілком відповідало

Військовим інструкціям ОУН(Б) (травень 1941 р.), де визначено, що “Головне військове завдання ОУН - це: підготувати наші організаційні військові кадри так, щоб вони могли в рішучий момент: 1. Провести певні бойові акції. 2. Зорганізувати повстання широких мас та опанувати їх, підпорядкувати одному центрові відрухові виступи (мас і червоноармійців). 3. Керувати військовими діями повстанських загонів. 4. Помогти Проводові перебрати й організувати владу (адміністрацію й інші ділянки національного життя) на місцях. 5. Організувати армію, міліцію та інші парамілітарні організації з метою: а) опанувати революційну стихію мас і ситуацію так, щоб ми вдали самі упорядкувати й зорганізувати на опанованих нами від большевиків теренах ціле життя та всюди зустрічати надходящих союзників у зорганізованій формі зі зброєю в руках; б) щоб нашим військовим почином ми дали зав’язок будучій Українській армії [67, арк. 27-32]”.

Виходячи із реальної ситуації в Україні, керівництво ОУН(Б) вносить корективи в тактику дій, зміст яких полягає у вирішенні складного завдання - організації власних збройних сил. На початку грудня 1942 р. у Львові проходила конференція військових референтів ОУН(Б) на ЗУЗ, ПЗУЗ, СУЗ. При розходженні в поглядах стосовно тактики та стратегії боротьби націоналістичного руху учасники зібрання визнали необхідність прискорити створення збройних формувань ОУН(Б). В постанові конференції відзначалося, що хід війни “треба використати для широкої роботи по створенню збройних сил ОУН”, “все боєздатне населення повинне стати під знамена ОУН для боротьби проти смертельного більшовицького ворога [261, с. 40]”. М. Лебедь у своїх спогадах зазначає, що “у грудні 1942 р. Провід Організації видає наказ тереновому проводові Волині переорганізувати існуючі вже дрібні збройні відділи та організувати широко розплановану самооборонну боротьбу українського народу [248, с. 593-596]”.

На західноукраїнських землях створення військових загонів проходило більш активно. Дії окупаційної влади призводили до того, що ініціатива переходу до збройного протистояння з нею почала виходити від рядового

членства ОУН. Низові структури вимагали розпочати партизанську війну. Рядові оунівці шукали відповідь на питання: ”Чому немає вказівки про антинімецьку партизанку?” [137, с. 276]. Упродовж літа 1942 р. число бойових груп ОУН збільшувалося, особливо на Поліссі і Волині. За вказівкою проводу на Поліссі протягом вересня-жовтня 1942 р. виникають перші бойові відділи Сергія Качинського (“Остапа”) та Івана Перегійняка (“Довбешка”) [218, с. 8-9]. Про це свідчать повідомлення (датоване 23 жовтня 1942 р.) німецьких служб безпеки, що рух опору Бандери серйозно зайнявся “створенням банд”, зокрема в західній частині України [137, с. 52]. Питання організації власної збройної сили і тактика боротьби обговорювались на конференції військових референтів і керівників проводів ОУН на початку грудня 1942 р. у Львові. Більшість присутніх висловилися за формування бойових загонів і об’єднання їх у організовану збройну силу [135, с. 11].

Починаючи з липня-серпня 1942 р. волинські збройні відділи ОУН почали проводити спільні короткотривалі бойові операції, а в жовтні почали об’єднуватися у більші формування. У районі Сарн утворилося перше значне формування українських націоналістів, про що командування німецьких збройних сил 16 жовтня 1942 р. повідомило: “Вперше українські націоналісти зібралися в районі Сарн у більшу банду і постійно отримують поповнення [137, с. 27].” Збройні сутички оунівських відділів з окупаційною адміністрацією розпочалися у жовтні 1942 року. З початку 1943 р., поряд із випадковими зіткненнями, вони все частіше набували характеру спланованих виступів.

Радикалізація бандерівського руху викликала нову хвилю репресій німецької влади у грудні 1942 р., яка завдала чергового удару по осередках ОУН(Б). 4 грудня 1942 р. у Львові було заарештовано членів проводу ОУН(Б) Я. Старуха, І. Климів (”Легенда”) і ще 18 бандерівських активістів [248, с. 593–596]. Репресії грудня 1942 р. вплинули на перегляд Організацією позиції стосовно Німеччини і вироблення такої політичної лінії, яка

започаткувала перехід бандерівської ОУН від співробітництва до опозиції німецькій владі, а згодом і до збройної боротьби.

Початок 1943 р. став періодом появи в оонівському керівництві руху активних прихильників збройної боротьби проти німецьких окупантів. Від підготовчої роботи до активної фази протидії окупантам ОУН(Б) перейшла після Третьої конференції (17-21 лютого 1943 р.). Постанови конференції характеризували війну Німеччини і СРСР, як війну за панування в Україні, і тому наголошувалося на необхідності вести боротьбу проти обох противників, спираючись на власні сили [135, с. 134]. На конференції було обговорено питання про необхідність збройної боротьби. Загальний тон постанов характеризує наступний витяг: “Стоїмо на становищі, що передумовою мобілізації всіх національних і політичних сил України для боротьби проти московсько-большевицького імперіалізму та приєднання до неї зовнішньополітичних сил, зокрема поневолених народів, є боротьба українського народу проти німецького імперіалізму. Тільки шляхом боротьби проти німецького імперіалізму можна: відірвати від впливів Москви ті елементи українського народу, які шукають охорони перед загрозою з боку німецького імперіалізму в Москві; демаскувати московський більшовизм, що й далі поневолює Україну, свої імперіалістичні заміри прикриває лозунгами оборони українського народу і других поневолених народів від німецьких окупантів; здобути для українського народу і його національно-визвольної боротьби незалежну позицію на зовнішньому міжнародному відтинку [58, арк. 4; 135, с.138]”

В постановах конференції уже засуджується співпраця з німецькими установами в Україні. На конференції різко критикувалася позиція штучного стримання масштабів збройного опору, яку займав Крайовий провідник ОУН М. Лебедь. Особливо критичну позицію в цьому питанні відстоювали волинські командири збройних загонів разом з Р. Шухевичем. Певну невизначеність керівників ОУН характеризує те, що в ході конференції висловлювалися різні позиції стосовно подальшої тактики організації,

включно необхідність боротьби з радянськими партизанами і польськими збройними структурами. Більше того, деякі учасники конференції (зокрема, Крайовий провідник на ЗУЗ М. Степаняк) наполягали на необхідності розпочати масове збройне повстання проти німців, що конференція не підтримала, зважаючи на брак в організації достатніх сил [328, с. 303-304]. Окреме рішення конференції відміняло привітання серед членів ОУН підняттям правої руки, що вказує на дистанціювання від німців ще й у зовнішній атрибутиці [218, с. 22, 54; 222, с. 38].

Конференція ОУН(Б) завершила період підготовчої роботи бандерівських осередків і визначила перехід від пасивних форм опору у фазу активної боротьби з німецькими окупантами. Оунівська пропаганда того часу роз'яснювала, що “ОУН не виступала проти озброєних німецьких імперіалістів з перших днів їх прибуття в Україну з політичних цілей і устремлінь, але з самого початку окупації німцями України ОУН почала готувати проти них збройну боротьбу українського і всіх інших поневолених народів [12, арк. 101]”. Мотивами до розгортання процесу створення власної сили були діяльність повстанських відділів Т. Боровця, поширення радянських партизан і невдоволення низового членства осередків пасивністю провідників [268, с. 43–44].

Після Третьої конференції ОУН(Б) діяльність бандерівських організацій на ПЗУЗ різко активізувалася. Важливе значення мало рішення про перехід до тактики ведення партизанської війни, а боротьба з окупантами вже стала фактом [261, с. 45; 248 с. 317-319; 146, с. 28–29]. На підставі рішень конференції бандерівці вступили в контакт з Т. Бульбою-Боровцем і підписали спільну угоду, згідно з якою УПА-“Поліська Січ” та військові відділи ОУН(Б) об'єднуються в єдину структуру під назвою “Українська повстанська армія” [218, с. 47–48]. Командиром оунівських відділів було призначено ініціатора збройного опору на Волині Д. Клячківського (Клим Савур) [151, с. 139; 222, с. 116]. У цей період зазнає втрат командний склад оунівців з числа організаторів перших її формувань. 22 лютого біля Висоцька

сотня оунівців була атакована німецьким відділом, у результаті чого загинув Г. Перегійняк. У ніч з 10 на 11 березня під час бою у с. Оржеві Володимир-Волинського району загинув С. Качинський [71, арк. 1].

Перші збройні підрозділи формувалися на базі військових відділів, створених осередками ОУН(Б) з осені 1942 р [218, с. 12]. Вони були недостатньо озброєні і тому вимушені головним чином вести оборонні бої і бої малими групами, що передбачено травневими Військовими інструкціями ОУН(Б): “Імпровізований характер повстанських відділів, слабкий вишкіл, узброєння, а передусім слабкий командний склад (брак вищих штабових старшин взагалі) і дуже великі труднощі зв'язку будуть зумовляти діяння малими відділами. Такі відділи діятимуть майже виключно ненадійними й несильними нападами, передусім гранатою й багнетом [67, арк. 27-32]”.

Джерелом поповнення вишколеними озброєними бійцями оунівських загонів була українська допоміжна поліція в Західній Україні. Бандерівське керівництво віддало таємний наказ підрозділам української поліції, де було багато прихильників ОУН, після 20 березня 1943 р. покинути казарми і зі зброєю відійти у лісові райони. Вже в кінці Луцьк залишили районна поліція, частина обласної поліції і охоронні відділи, всього 182 особи. Із м. Матієва відійшло до повстанських відділів близько 200 озброєних людей разом з комендантом поліції. Аналогічна картина спостерігалася в інших районах Волині, а також частково в окремих місцевостях Галичини. Загони поповнили від 4 тис. до 5 тис. вишколених і озброєних бійців. “Значним посиленням УПА, а рівночасно дуже дошкульним ударом для німців, був масовий перехід усіх українців – шуцманів [391, с. 36]”.

Збройні підрозділи ОУН(Б) все активніше брали на озброєння партизанські методи ведення бойових дій. Основними тактичними методами ведення бойових дій були: раптові напади (наскоки); засідки; зустрічний бій під час рейду; оборона пристосованого до кругової оборони місця свого базування від облав ворога (табір, постій, нічліг), відхід після нападу (наскоку) через забезпечення флангів вогневими засобами. Поєднання

застосування несподіваного, сильного й зосередженого вогню та кількох видів маневрування - обхід, прорив з оточення та відхід забезпечували успішне проведення ще нетривалих бойових операцій. Необхідним елементом планування бойових дій було орієнтування на місцевості. При плануванні та проведенні акцій оунівці використовували знання навколишньої місцевості, орієнтування на місцевості. Обов'язком повстанця було знання доріг, стежок, мостів, напрямки залізничного руху, закриту місцевість (ліси, яри), річки та броди, гірські стежки та дороги, навколишні села та селища, підходи до них та ставлення місцевого населення до оунівців [375, с. 5–8].

Збройні відділи ОУН розпочинали бойові дії здебільшого тільки в тих випадках, коли існували усі необхідні передумови для досягнення успіху, при цьому уникаючи боїв, у яких шанси на перемогу були незначні. Завчасне планування і раптовість нападів гарантували підрозділам ОУН успіх при власних незначних втратах і втратах противника. Завдяки обраній тактиці підготовки і ведення бойових дій, операцій, збройним підрозділам ОУН поступово вдавалося набувати досвіду та перетворюватися на боєздатну збройну силу, що ставала небезпечною для окупаційного режиму. Збройні загони з'являлася несподівано, переважно вночі.

Навесні 1943 р., спираючись на підтримку населення, збройні формування ОУН розгорнули спрямовану антинімецьку бойову діяльність. Насамперед активно вони діяли на Південній Волині та у Північному Поліссі, звідки їх бойові дії поступово поширювалися на інші території України. В цей період вони переважно мали диверсійний характер. Здійснювалися напади на невеликі гарнізони німецьких військ та на тиллові об'єкти, які перебували у зоні дій оунівців. Також оунівці захоплювали німецькі склади боєприпасів, амуніції та продовольства. Прикладом здійснення раптового нападу із застосуванням несподіваного вогню і розосередженого відходу є операція в ході якої, 7 лютого сотня під командуванням Г. Перегійняка (Довбешки-Коробки) напала на

м. Володимирець. Було роззброєно поліцію, захоплено зброю і військову амуніцію. У ході бою втрати німців становили 7 осіб, із боку оунівців - 1 убитий, 2 поранених [71, арк. 1; 78, арк. 2]. У ніч з 10 на 11 березня 1943 р. відділ ОУН(Б) нападає на фабрику в с. Оржаві, захоплюючи амуніцію і зброю. У середині березня 1943 р. один з відділів напав на групу німців, що поверталися після пограбування жителів містечка Держані [77, арк. 2; 235, с. 20].

Збройні загони організовували диверсії на шосейних шляхах і залізничних коліях, у результаті чого підривалися мости і колії, захоплювалися автомобільна техніка та вагони з військовими вантажами.

Набували поширення бойові дії із засідки проти каральних підрозділів німецької поліції, скерованих окупаційною адміністрацією проти місцевих мешканців [85, арк. 34-37]. Наприклад, в квітні 1943 р. на Ковельщині повстанський відділ на шляху Ковель-Брест підірвав командира штурмових загонів СА В. Люце і знищив частину особового складу карального підрозділу. Засідка була здійснена поблизу села Кортіліси, яке підрозділ СС спалив разом з його жителями. За допомогою засідок повстанці наносили противнику втрати у людській силі і техніці. Найчастіше засідки влаштовували в закритій місцевості і вночі, але за необхідністю вони здійснювалися і вдень на відкритій місцевості. Успіх засідки визначався вдалим вибором місця і часу, а також гарним маскуванням. Засідки в цей період з причини недостатньої кількості вояків в збройних формуваннях влаштовувалися здебільшого силами роя або чети, менше у складі сотні.

Переважно засідка влаштовувалась двома бойовими порядками розташування сил: трьома групами та ланцюжком. Перший спосіб передбачав поділ командиром свого відділу на три групи. Одна з них вважалася головною де були зосереджені основні сили і командир. Друга група розміщала на видаленні 100–150 метрів від основної, на лівому чи правому фланзі. Її завданням було повідомлення про наближення противника, а у випадку залягання ворога знищувати його фланговим вогнем.

Третя група знаходилася за першою і виконувала завдання забезпечення своїм вогнем відхід перших двох груп, а за необхідністю чисельно підтримати їх дії.

При влаштуванні засідки ланцюжком, повстанський відділ розподілявся на декілька груп, що займають закриті позиції на рівній відстані одна від одної. Коли колона противника цілком входила на ділянку засідки, повстанці по умовному сигналу відкривали вогонь по цілям. Для більшої результативності засідки здійснювалося мінування доріг, мостів, споруд. З метою дезорієнтації противника щодо розміщення головних груп, практикувалося розміщення декількох бійців на протилежній від головної ударної групи стороні дороги. Здійснюючи вогонь трасуючими кулями і освітлювальними ракетами, вони емітували оточення. Якщо противнику вдавалося добитися переваги в бою, повстанці негайно відходили, використовуючи почергове прикриття відходу кожною з груп. (Додаток И).

З початку 1943 р., керівництво НКВС УРСР все частіше готує для керівництва НКВС СРСР інформацію про початок антинімецького опору оунівського підпілля. Наприклад, 11 лютого 1943 р. у спецдонесенні НКВС УРСР про становище у Кіровоградській області повідомлялося, що “українські націоналісти в Кіровограді друкують і поширюють антинімецькі листівки, прокламації, проводять нелегальні зібрання і мають зв'язок з українськими націоналістами із Західної України, звідки отримують інструкції та літературу”.

У спецдонесенні НКВС УРСР від 22 лютого 1943 р. про становище у Вінницькій області вказано: “На початку 1942 р. у м. Вінниці й на периферії з'явилися націоналістичні листівки. У листівках повідомлялося, що німці розпустили ОУН, заарештували у Києві до 60 осіб активних діячів ОУН, а одного з лідерів цієї партії Степана Бандеру викликали до Берліна і там розстріляли. У зв'язку із цим українське населення закликалося до боротьби проти німців і організації підпільної роботи. При чому після цього в

листівках вказувалося, що Німеччина є вічним ворогом українців [26, арк. 49, 51]”.

У розвідзведенні № 3 оперативної групи УШПР від 19 березня про українських націоналістів у Дніпропетровській області констатовано, що “їх нелегальним завданням є повалення німецької влади шляхом збройного повстання в момент послаблення німецької армії і захоплення влади у свої руки” [26, арк. 53, 55].

3 березня 1943 року, завдяки підтримці своїх дій місцевими мешканцями, збройні підрозділи оунівців взяли участь у бойових діях проти загонів німецької поліції та каральних відділів СС у містечках Вережка та Новостав на Крем'яччині; Жмига, Замчисько, Білгородка та Студійка на Дубенщині; Цумань та Колки під Луцьком; Жуків, Сергіївка та Бугрин на Рівненщині; Турійськ та Доротин на Ковельщині; Дружкопіль та Горохів на Горохівщині; Постійно, Яполоть, Чубан, Бігаль та Велика Любаша на Костопільщині. Бої локального характеру з німецькими поліційними з'єднаннями відбулися також у інших населених пунктах на Волині, Поділлі, Поліссі, Житомирщині та Кам'янець-Подільщині [77, арк. 2-4]. Ці бойові дії сприяли військовому вишколу і загартуванню особового складу загонів.

У другій половині березня 1943 року оунівське підпілля використовує тактику попереджень та погроз на адресу окупаційної адміністрації про відповідальність за каральні дії проти місцевого населення. В одному з них, наприклад, сказано: “Зауважте, якщо прийдете зі своїм гестапо, то ви поплатитеся власною головою. Не думайте, що партизани такі собаки, як ваші гестапо і комісари. На доказ цього посилаємо вам ваших людей і нагадуємо вам: “На кожен ваш удар ми відповімо ударом! Ваш Цумань разом із вами та вашими поляками злетить у повітря. Не радійте тому, що ви, окупувавши Україну, палите її, п'єте народну кров і погрожуєте своїми танками. Наші груди міцніші за ваші танки, наша гордість сильніша за ваше гестапо. Ми знаємо, що ви прийшли для того, щоб сплюндрувати Україну й

знищити українців. За це ви розплатитеся своєю власною кров'ю!!! [86, арк. 58]”.

Отримуючи досвід збройного опору, оунівські формування самі починають виявляти оперативну ініціативу, здійснюючи окремі напади на німецькі укріплення, що нерідко здійснювалися в ночі. Внаслідок успішних боїв упродовж березня збройні відділи зайняли Володимирець, Степань, Висоцьк, Дубровицю, Деражне, Людвипіль, Олику, а на початку квітня Цумань та Горохів. Тобто антинімецькі бойові дії оунівських збройних формацій набували ознак наступального характеру. Утримуючи їх деякий час під своїм контролем, у квітні оунівські частини з тактичних міркувань залишили ці населені пункти [63, арк. 2-2а; 77, арк. 4].

Бої з засідки з використанням раптового нападу оунівських підрозділів на німецькі військові частини відбулися 15 березня поблизу с. Корчин Луцького району, 20 березня у с. Бережцях та Ланівцях Крем'янецького району. 21 березня озброєний кулеметами й гранатами підрозділ повстанців здійснив напад на німецьку жандармерію в Горохові. Загибло кілька повстанців, було звільнено кількох заарештованих, забрано друкарські машинки. 28 березня відбувся бій у містечку Олика, в ніч з 2 на 3 квітня в м. Горохові, в ніч з 12 на 13 квітня у м. Цумань, 17 квітня поблизу с. Борщівки на Волині [77, арк. 2-4].

Наприкінці березня, внаслідок рейдів у напрямку Шепетівки бойові дії оунівців перекинулися з Рівненщини у суміжний з ним Славутський район сучасної Кам'янець-Подільської області. Тут відбувся бій у с. Великий Плавутин, а в другій половині квітня з чисельно переважаючим німецьким підрозділом – під Берездовом [71, арк. 1-3].

Відділи ОУН боролися з наскоками гітлерівців на села з метою пограбування їх жителів і збору продовольства. Так було у с. Постійно, коли близько 300 німців напали, спаливши і пограбувавши багато селянських господарств [77, арк. 3].

Тривали напади на конвої арештованих і забраних на роботи в Німеччину. 9 квітня 1943 р. такий конвой було відбито у с. Шкорбатівці (Крем'янецьчина). На Крем'янецьчині взагалі з квітня 1943 р., за повідомленням радянських партизан, німці оголосили надзвичайний стан у зв'язку з нападами націоналістичної партизанки [272, с.80].

На Крем'янецьчині, з початком збройного антиокупаційного опору на Волині, бандерівці і мельниківці в деяких місцевостях почали узгоджувати свої дії. Обидві фракції співіснували на одних територіях, подекуди координували свої дії і завдавали окупаційним установам серйозних ударів. Так, у лютому 1943 р. боївка ОУН(М) спільно з боївкою ОУН(Б) “Білого” звільнили в'язнів в м. Дубні [71, арк. 1-3].

В середині березня табір підрозділу І. Климишина (“Крука”) розташувався в лісах поблизу с. Антонівці і с. Іславиця, де по сусідству знаходився табір загону мельниківця М. Данилюка (“Блакитного”). У середині квітня у напрямку міст Шумськ-Крем'янець сотня І. Климишина обстріляла вантажні машини німецької жандармерії, у результаті чого було захоплена зброя. В цей же час підрозділ із мельниківської сотні М. Недзведського (“Хрона”) на дорозі Білокриниця-Стіжок також здійснив напад на обоз німецької жандармерії. 10 травня відділи сотень бандерівця І. Климишина і мельниківця Олексія Дивака (“Орлика”) організували засідку поблизу с. Лішня проти карального підрозділу німецької жандармерії, що повертався до Крем'янця з каральної акції в с. Стіжок, де 9 травня було розстріляно 55 місцевих жителів і спалено багато сільських хат [71, арк. 1–3].

Розгортання збройних антинімецьких виступів оунівських формувань на Волині та Поліссі навесні 1943 р. зафіксовано у численних коротких повідомленнях окупаційної влади, що трактувала повстанські підрозділи як “націонал-українські банди”. 19 березня 1943 р. у повідомленні штабу шефа СП і СД у Берліні було сказано: “У бандерівських групах спостерігається подальша радикалізація. Члени цих груп збирають зброю та боєприпаси, створюють таємні склади зброї. У наказах та інструкціях є тенденція того, що

створення вільної і самостійної України можливе лише з допомогою збройного повстання... На даний час тільки й говорять про “останній бій” проти “німецьких варварів”. У звіті повідомлялося, що “останнім часом у районі Крем'янця (Рівненський службовий район) з'явилися групи бандитів, які здійснюють збройні напади на держгоспи. Це справа рук ОУНівського загону бандерівців”.

30 квітня генерал-комісар Волині і Поділля доповідав Е. Коху, що “націоналістична пропаганда охоплює подальші кола населення”, а відділи ОУН опанували західні та південні області Волині, внаслідок чого вони “поширилися настільки далеко, що треба говорити про існування повстанського руху в областях Горохова, Любомля, Дубна, Крем'янця й частково також Луцька [85, арк. 34-37]”.

Факти бойових дій і збройного опору між оунівцями і німецькими каральними підрозділами зафіксовано у багатьох розвідувальних зведеннях радянських партизанських загонів для українського штабу партизанського руху (УШПР). Штаб партизанського загону Житомирської області під командуванням О. Сабурова у розвідувальному зведенні № 6 від 1 червня повідомляє: “Націоналісти нападають на невеликі німецькі гарнізони”. “20.5.43 р. націоналісти напали на німецький гарнізон с. Чудель, що 20 км південно-східніше Сарн, у результаті було вбито 30 німців. У лісах Острозького, Шумського та Мізочинського районів націоналісти активізують свої дії проти німців”, – повідомлялося у розвідувальному зведенні № 7 від 1 червня. “У перших числах квітня Крем'янецький округ був на надзвичайному становищі, оскільки німці у районах цього округу були піддані нападів бандерівців і були витіснені з цих пунктів, німці відновили становище тільки з допомогою великих каральних загонів”, – констатується у повідомленні від 5 червня [24, арк. 61, 72, 73, 82; 26, арк. 70].

Інформацію подібного змісту повторено у повідомленнях для УШПР партизанських загонів Рівненської області від 9 липня № 5387/109, де сказано: “26.6.43 р. в с. Хараїмівка Деражнянського району німці вели бій з

націоналістами, у результаті вбито 4 німці та 19 націоналістів. При виїзді німців з Хараїмівки українські націоналісти послали проти них засаду і вбили німців [24, арк. 101]”. У розвідувальних зведеннях штабу партизанських загонів у Кам'янець-Подільській області також містяться подібні факти [23, арк. 54].

Найпоширенішою формою збройної боротьби оунівських формувань були наскоки на невеликі гарнізони німецької поліції і тільки у разі ретельної підготовки і наявних умов раптовості - на військові частини. Значна частота нападів на поліцейські формування німців пояснюється тим, що вони мали успіх завдяки раптовості і малої тривалості в часі, не вимагали застосування великих сил. Так, 5 червня у с. Сільці на Горохівщині у результаті обстрілу знищено штаб та кілька бронетранспортерів, які прибули для боротьби з загонами оунівців. У червні здійснено напад на німецькі гарнізони в містечках Дивин та Любошів на Поліссі, де на бік повстанців зі зброєю перейшло 38 службовців команди української допоміжної поліції [23, арк. 54].

Для поповнення своїх баз, збройні формування повстанців приділяли особливу увагу захопленню боєприпасів та військового знаряддя. З цією метою проводилися диверсії на залізничних дорогах. У розвідзведенні керівника штабу партизанського загону Житомирської області Івана Шитова від 6 червня 1943 р. міститься інформація, що це підтверджує: “Бандерівці в 20-х числах травня розібрали залізничну Новоград-Волинський-Шепетівка [24, арк. 31]”. 26 червня підрозділ “Дороша” та “Яреми” підірвав залізничну колію між Немовичами і Малинськом та захопив потяг зі зброєю, амуніцією та боєприпасами. У ніч з 29 на 30 липня здійснено напад на військовий потяг біля станції Маневичі, під час якого також здобуто зброю та вибухівку [23, арк. 31].

Однак диверсії на залізничних комунікаціях не набули масового поширення. Вони мали тільки епізодичний характер, а здійснювані оунівцями вибухи мостів були поодинокими, а при наявності у німців

потрібної відновлювальної техніки не давали належного ефекту. Причиною цього була відсутність у повстанських відділах достатньої кількості вибухової техніки, спеціалістів саперної та мінувальної справи.

Оунівське підпілля проводило боротьбу проти німецьких окупаційних установ шляхом ретельно спланованих нападів на керівників німецької цивільної адміністрації. У повідомленні партизанського командира В. Бегми № 6165/278–275 від 28 липня 1943 року вказується: “У червні націоналісти вбили районного господарського керівника ляндрівта Демидівського району, на початку липня вбитий ляндрівт Вербного району [26, арк. 118]”.

3 липня 1943 року починається активне використання ще одного елементу тактики українських повстанських з'єднань – рейдів, зокрема на Правобережну Україну та на Поділля. “У перших числах червня загін націоналістів чисельністю до 500 осіб із району Новоград-Волинська рушив на Київщину”, – стверджується в повідомленні № 4788/78 від 23 червня 1943 р. штабу радянських партизанських загонів Кам'янець-Подільської області [26, арк. 113].

3 травня до вересня 1943 р. відділ ОУН(Б) під командуванням Федіра Воробця (“Верещака”) здійснив рейд в Житомирську та Київську області, через Ємільчинський, Коростенський райони, через Чоповицькі й Малинські ліси. Звідти відділ робив рейди на Базарський, Коростенський і Потіївський райони. Загін роззброїв німецьку поліцію у Коростені, провів до п'ятнадцяти боїв поблизу Устинівки на Житомирщині, в результаті чого знищено представників німецької окупаційної адміністрації та здобуто багато зброї, харчів та амуніції. Перебуваючи в селах, повстанці скликали мітинги де закликали до співпраці з ними. Добровольці з сіл вступали в повстанські загони [90, арк. 1-3; 323, с. 640; 24, арк. 98].

У липні відбувся рейд відділу “Гордієнка” (Дмитро Хандій) ВО “Тютюник” у Житомирську область, де повстанці вели бойові дії з німцями, мадярами і поліцією (шущманами) [235, с. 640]. Усього в поході знищено 190

солдатів і офіцерів противника. Одним з успішних боїв у тому рейді був бій зі школою жандармерії з м. Коростеня [235, с. 644].

Місцеве націоналістичне підпілля ще з весни 1943 р. поступово організувало військові відділи в районах Житомирської області - Андрушівському, Попільнянському, Вчорайшенському, Ружинському [235, с. 654].

Протягом червня–липня рейдуючі оунівські загони у Чернігівських та Київських лісах на Наддніпрянщині провели до десяти операцій проти німецьких поліцейських формувань. Здійснення таких рейдів привело до виникнення в центральних областях України районів, підконтрольних українським збройним загонам. Наприклад, на околицях дніпровського Трипілля було створено так звану “республіку УПА”, де тривалий час управління здійснювалось керівництвом загонів [91, арк. 11].

Рейдові дії викликали занепокоєність і тривогу з боку німецької окупаційної влади. В звіті про один із рейдів на схід від 11 липня 1943 р. констатовано, що “рейд зробив на населення східних теренів справді велике враження. Тим не менше зробив він враження на наших ворогів. Німці по містечках почали окопуватись, були вже певні, що це гасло до загального зриву [60, арк. 6]”. У червні рейдові походи досягли кордону оперативного тилового району, тобто зони військової окупації.

У результаті застосування рейдової тактики весною та літом 1943 р. на Волині, Поліссі, Поділлі та в суміжних з ними областях України німецькі окупаційні установи в багатьох сільських районах ліквідовувалися та зосереджувалися в містах під охороною великих гарнізонів частин СС і поліції, жандармерії та вермахту.

Про успішність антинімецьких дій загонів на Волині влітку 1943 р. вказував командир ВО “Заграва” І. Литвинчук (“Дубовий”): “Німецькі військові частини в зударі з загонами УПА втікають зі своїх “штютцпунктів” і лишають терен адміністраційно неохопленим [83, арк. 4]”. Німецькі окупаційні установи у зоні дій оунівців змогли контролювати основні шляхи

сполучення лише завдяки посиленим озброєним охоронним відділам, які пересувалися лише вдень. “8 липня районний центр Володимирець спалений націоналістами, озброєними однією гарматою, станковими та ручними кулеметами із завданням розбити німців”, – зазначалось у повідомленні командира одного з загонів радянських партизан № 6806 від 11 серпня 1943 р. [26 , арк. 129]. В основі використання рейдової тактики лежала ретельна його підготовка. Рейдова тактика до осені 1943 р. тільки отримувала свій розвиток, закладалися принципи її використання. Підготовка до здійснення рейду полягала в виборі маршруту (за ознаками безпеки, сприятливої місцевості, скритності), формуванні бойового порядку, виборі маршового режиму. До бойового порядку входили головні підрозділи, ар'єргард, авангард і флангова охорона [407 , с. 175-177]. Рейди надалі були основним видом бойової роботи і пропаганди УПА на протязі усього часу її існування. (Додаток К).

Якщо на початку 1943 р. українські збройні формування проводили локальні антинімецькі бойові дії, то вже навесні її підрозділи провели ряд боїв, які охоплювали невеликі міста та місцевості. Наприклад, у розвідувальному зведенні УШПР № 57 від 12 червня 1943 р. з цього приводу відзначалося: “За даними на 5.6.43 р. Кременецька округа (Крем'янець - 60 км північніше Тернополя) у квітні 1943 р. була оголошена на надзвичайному становищі через те, що німці тут зазнали нападу українських націоналістів - “бандерівців”. Німці з багатьох населених пунктів були витіснені і їм вдалося відновити становище за допомогою великих каральних загонів [4, арк. 25] “.

У Галичині, окрім мережі підпілля ОУН(Б), особливо корисну діяльність здійснювала служба безпеки організації, як боєздатні боївки. Особливо вдалими були дії боївки СБ Костя Цмоця (Модест), яка визволила заарештованих нацистами членів Проводу Я. Старуха та Д. Гриця з Львівської в'язниці у вересні 1943 р. [134, с. 76-122].

З середини червня бойові дії українських повстанських підрозділів поширилися з Волині на суміжні райони Галичини. Під впливом рейдів у

Галичині створювалися підрозділи сільської оборони – Українська народна самооборона (УНС). У листівці українського підпілля “Історія Української Народної Самооборони в Галичині, її цілі і завдання” визнано: “Першою причиною був щораз то більший нестерпний і грабіж конаючого німецького окупанта супроти українського населення [96, арк. 40]”. У повідомленні № 005014 за 14 червня виконувач обов'язків начальника УШПР полковник Соколов вказував, що в Галичині “бандерівці вели бій з німцями [21, арк. 29, 31]”.

В збройних загонах до середини 1943 р. почав складатися тактичний поділ на рої (Додаток Л), чоти (Додаток М), а згодом на сотні, курені [407, с. 119-126, 150]. Формувався їх бойовий склад і тактика бойових дій. Використовувалася побудова бойових порядків в лінію, уступом вперед, уступом назад, ступеневий, шаховий [407, с. 166]. (Додаток Н). У повідомленні командування партизанського загону Житомирської області від 25 лютого 1943 р. констатовано, що основною військовою одиницею оунівців є сотні, в яких “друга особа, як правило, переконані націоналісти” і що “ці групи йдуть з наміром помститися німцям [26, арк. 53, 55]”.

Таким чином, українські збройні загопи на західноукраїнських землях, Волині і Поліссі в першій половині 1943 року вели локальні бойові дії малими групами, збройними загонами.

Дещо іншою була бойова діяльність на сході і півдні України. Відповідно до звіту невідомого автора про діяльність ОУН на східноукраїнських землях за період 1941-1943 років, початок підпільної діяльності ОУН(Б) припадає на весну 1942 року, коли на Львівщині формується Крайовий провід південно-східних українських земель (ПдСУЗ) на чолі з Василем Куком (“Леміш”), який прибуває у Дніпропетровську область [64, арк. 2-10]. З початком роботи ПдСУЗ посилюється антинімецька агітація, відроджуються і створюються нові осередки у районах Дніпропетровщини, зокрема у Широківському, Солонянському, Дніпропетровському приміському районах.

Підпілля ОУН у Дніпропетровській області не ставило собі за мету збройний опір окупантам, але німецький терор провокував його до відплатних акцій. ОУН(Б) проводила операції по знищенню поліцаїв, агентів СД, службовців управ, членів охоронних підрозділів, що брали участь в антиукраїнських акціях. Здійснювалося визволення з таборів ув'язнених членів ОУН. До кінця 1942 – початку 1943 рр. бандерівські боївки на сході України обмежувалися окремими диверсійно-терористичними протинімецькими акціями [360, с. 152]. Влітку-восени 1942 року відбувається сплеск активності служби безпеки при ПдСУЗ на чолі з Ярославом Петренком (“Граб”) та Іваном Біликом (“Костя”, “Півторак”). Керував терористичними акціями в Південній Україні Іван Білик. Він зумів у 1943 р. звільнити в'язнів з концтаборів в Ігрени, Мелітополі, Кривому Розі. У серпні 1943 р. він організував широку “атентатну акцію” проти окремих гестапівців та їх прислужників. По південній Україні відбувався розшук І. Білика, розвішувалися оголошення з його фотографією, призначено за його затримання нагороду. Група І. Білика складалася переважно з місцевих українців. У серпні 1943 р. німці почали полювання за групою Білика. Частина членів групи загинула, а решта разом з І. Біликом відійшла в Холодний Яр до УПА–Південь.

Важливим завданням підпілля ОУН(Б) була боротьба з радянським підпіллям і його впливом на населення. Радянське підпілля також багато уваги приділяло боротьбі з націоналістами, випускало антибандерівські листівки.

Після Третьої конференції ОУН(Б) у лютому 1943 року нелегальні видання ОУН активно популяризують необхідність розбудови власних збройних сил, завдяки чому інформація про створення загонів УПА сягає східних і південних областей України. Починаючи з 1943 року керівники організації на сході і півдні України спрямовують агітаційну роботу осередків на вербування місцевого населення для збройних формувань УПА, які в той період діяли переважно в західних областях України [288, с. 11].

Осередки ОУН розпочинають вербування місцевого населення, створення загонів з членів організації і запроваджують їх відхід на західні терени. Про це свідчить одна з доповідних записок начальника управління НКВС у Дніпропетровській області секретареві обкому КП(б)У влітку 1943 року, де сказано, що “особливо гостро було поставлене питання про негайний відхід членів ОУН до УПА перед приходом частин Червоної армії [259, с. 5; 31, арк. 14]”.

В іншому документі начальника управління НКВС зазначалося: “З 1943 р., за вказівкою Головного Проводу, районні оунівські організації нашої області проводили велику роботу по вербуванню та відправленню до УПА призовних контингентів. Кожен район періодично направляв по явкових паролях до баз формування загонів УПА збройні групи для поповнення [67, арк. 24]”. Тобто, влітку-восени 1943 року переправлення до лав УПА підпільників стало основним завданням бойової роботи осередків ОУН. Так, наприклад, пропагандист Дніпропетровського обласного проводу Василь Худенко (Остап) уже навесні 1943 року був відправлений на Рівненщину і виконував обов'язки шефа зв'язку штабу ВО “Заграва” на північно-західних українських землях, а згодом політреферента Південної групи УПА. З наближенням Червоної Армії до кордонів області ОУН(Б) почала готуватися до збройного опору і відправляла молодь до УПА. У жовтні 1943 р. до Холодного Яру вийшли понад 30 осіб з Широківського району Дніпропетровської області на чолі з районним провідником ОУН(Б) Ільченком [302, с. 51].

З “Вістей”, які видавав КП ОУН(Б) на південно-східних українських землях (ПдСУЗ) у квітні 1943 р., в Одесі дізнались про утворення УПА. В кінці червня 1943 р. Т. Семчишин - керівник проводу в цьому регіоні, отримав інструкцію про створення Української національної самооборони (УНС). Її треба було формувати з членів ОУН по селах як боївки. Вже у вересні 1943 р. провідник ОУН Томашпільського району доповів, що він підготував членів ОУН для “самооборонного загону”. Т. Семчишин дав йому

наказ створити такий загін в окрузі. Туди було ще перекинуто до 15 членів ОУН. В. Кук, провідник ОУН(Б) на ПдСУЗ, організував перекидання в Трансністрію збройного відділу, але на маршруті цей відділ був розбитий німцями і повернувся на Волинь [75, арк. 10; 302, с. 55]. Підпіллям у Донбасі було налагоджено зв'язки з охоронним поліцейським батальйоном, що стояв у Сталіно. 16 лютого 1943 р. на спільній нараді керівників підпілля і старшин цього батальйону було вирішено покинути службу в німців і йти до місця зосередження військових відділів у Холодному Яру. Але добралися лише 24 особи на чолі з Романом Антоняком (“Гліб”) [360, с. 173–174; 302, с.59].

Основними напрямками руху щойно сформованих осередками бойових груп були райони Чорного лісу на Кіровоградщині та “Холодного Яру” на Уманщині (Черкаська область). На східноукраїнських землях діяли створені збройні загони, що згодом увійшли до УПА та відділи УПА, які рейдували з Волині, Полісся.

Загалом про повстанські відділи, створенні на СУЗ, відомо небагато. Появу перших боївків на Уманщині і в Холодному Яру “Звіт про діяльність ОУН на східноукраїнських землях” датує осінню 1943 року [130, с. 303; 355, с. 16]. Формування повстанських відділів, організацію та координацію дій, розміщення новоприбулих здійснював провідник Кіровоградщини Осип Безпалько (“Остап”), а також Петро Дужий (“Арсен”), Іван Білик (“Костя”) і Ярослав Петречко (“Граб”), що прибули з Дніпропетровська [355, с. 4]. Загін очолював галичанин, що мав псевдонім “Сталевий”. Штаб загону розташовувався в с. Заликівцях. Цей загін здійснив звільнення з в'язниць членів ОУН. Він же провів операцію по знищенню танкоремонтного заводу в Умані, яка була проведена з усіма заходами ретельної підготовки та запобігання розкриття причетності до цієї акції. Відділи на Уманщині і в Холодному Яру, з огляду на наступ Червоної Армії, поступово припинили існування, хоч деякі боївки існували ще восени 1944 р. [384, с. 306]. В Холодному Яру діяв загін із 25 осіб [355, с. 6-9; 302. с.61]. Тоді ж розпочалося створення таких боївків і на Одещині [384, с. 306].

Під керівництвом заступника керівника КП ПдСУЗ П. Дужого організовано боївки на значній території Кіровоградської області (Голованівські, Каштанівські, Олександрійські ліси, селища Аджамка, Фундуклеївка, Олександрівна, Новоукраїнка). Наприкінці жовтня за наказом районного організатора мережі ОУН на Лівобережжі Дніпропетровська Степана Макухи (“Роман”) у напрямку Кіровоградщини вирушає група підпільників під командуванням лікаря “Арсена”. Загін складався з 22–32 осіб. У Голованівському лісі цю групу було переформовано. Вона складалась із семи боївок. Головне завдання цих боївок на той час полягало в тому, щоб паралізувати діяльність місцевої німецької адміністрації та нейтралізувати місцевих поліцаїв. Боївки також робили запаси харчів та зброї. Восени 1943 року боївки зупиняли вночі німецькі ешелони, що проходили через їх територію. Проведено захоплення зброї й амуніції з німецького обозу, що складалась у визначених місцях. Крім залучення місцевих оунівців-підпільників, боївки поповнювалися і за рахунок поліцаїв з місцевих сіл та військовополоненими різних національностей. Враховуючи те, що закріпитися за короткий термін в Холодноярщині через швидкий наступ Червоної Армії не було можливості, було вирішено об'єднати всі бойові групи, призначити спільне керівництво і відступати в напрямку Вінниці або рухатись далі на Волинь, Крем'янецьчину. Там планувалося підготуватися до бойових дій і вже після того повертатися назад і закріплюватися на місцях. Так само формувалися рейдові відділи на території Київщини, що знаходилась південніше від автостради Сарни–Київ у районі Славутинських лісів. Ці формування діяли практично утворюючи окрему військову округу, якою командував Омелян Грабець (“Батько”–“Богун”). Він створив перші боївки ОУН(Б) у с. Лисогірці Літинського району Вінницької області вже влітку 1943 р. Загін складався з куреня, до якого входило три сотні. Курінним був Ярослав Зілинський (“Бистрий”). О. Грабець встановив зв'язок з керівником проводу ОУН на ПдСУЗ В. Куком, координував свої рейди на Схід і поповнював загони за рахунок членів осередків ОУН на місці. На

основі цих відділів літом 1943 р. виникає УПА – Південь під командуванням вже провідника Генеральної Округи ОУН на центрально-східних українських землях О. Грабця.

У вересні з Дніпродзержинська вийшла група, очолювана провідником Верхньодніпровського району Григорієм Воловиком (“Андрій”). На околицях Дніпродзержинська – Карнаухівці і Тритузного, до неї приєдналася група очолена Володимиром Крамаренком (“Анатолій Буряк”) і Володимиром Робацьким (“Микола Діброва”). Загін налічував понад сорок осіб. Він зумів перейти на територію Кіровоградщини, але під час зустрічі з радянськими партизанами, остерігаючись розправи, загін розпався. Дехто добрався до УПА, проте більшість повернула назад.

Осередки ОУН Мелітополя намагалися ініціювати співпрацю з радянськими партизанськими групами. У червні 1943 р. радянські партизанські групи утворили “Мелітопольський об'єднаний підпільний комітет партизан-більшовиків”. На члена комітету Олександра Ліхініна, командира сформованої на початку 1942 р. невеликої підпільної групи, покладався обов'язок здійснювати зв'язок з загонами, перевіряти їх готовність до бойових дій. Тому саме до нього осередок ОУН звернувся з пропозицією обговорити можливість координації зусиль [103, арк. 15; 296, с. 162].

На початку вересня 1943 р. у с. Вознесенка відбулася зустріч одного з провідників ОУН О. Шевченка з О. Ліхініним і прийнято рішення про співпрацю. Група Ліхініна від співробітництва з ОУН не відмовлялася. Два члени його групи, як повідомлялось пізніше у радянському звіті про партизанську діяльність, були “у зв'язку з групою українських націоналістів [103, арк. 15]”. Проте керівник радянського підпільного комітету відкинув цю пропозицію, заборонив будь-які контакти з ОУН [103, арк. 17]. Показово, що негативне ставлення до такого рішення продемонстрував партизанський загін у Якимівському районі, яким керував Халаміда. Цей загін співробітничав з ОУН [103, арк. 3].

Ще одним фактором збільшення чисельності збройних загонів, як і на західноукраїнських землях був перехід до них особового складу поліції [390, с. 296]. Вони переходили, як правило, зі зброєю в руках, навчені військовій справі. Начальник Вінницької поліції Степан Савченко (член осередку ОУН(Б)) отримав розпорядження організації відправити поліцейських в повстанські відділи. Пізніше, після об'єднання бандерівцями усіх збройних формувань в УПА, для того щоб залучити на свій бік навчених військової справи людей зі Східної України, група УПА – Схід видала 15 листопада 1943 р. “Відозву до поліцаїв і евакуйованих зі Східної України”. Листівка закликала цих людей переходити в УПА зазначаючи, що на чужій землі, в Німеччині, щастя вони собі не знайдуть. Як приклад наводились факти переходу до УПА поліції з Волині, а також частини харківських і полтавських поліцаїв [270, с. 653].

До керівництва обох фракцій ОУН приходило розуміння необхідності розв'язання проблеми об'єднання збройних відділів різних політичних напрямів. ОУН(М) виступало за об'єднання під колегіальним керівництвом, ОУН(Б) – за об'єднання навколо найсильнішої сторони, якою вважали себе. Крок у цьому напрямі зробила конференція представників загонів мельниківців, бандерівців і “старшин комбатантів армії УНР” Крем'яччини, яка відбулась у травні 1943 р. Учасники зібрання для узгодження акції вирішили створити спільний оперативно-бойовий штаб [115, с. 450]. Таку пропозицію надіслав обом фракціям ОУН і Т. Боровець. Він планував організувати з представників усіх сил Українську революційну Раду, що в свою чергу утворює Генеральний штаб [305, с. 287–294; 336, с. 79]. Відбулися зустрічі Т. Боровця з представниками ОУН(Б). Переговори виявилися безрезультатними. Керівництво ОУН(Б) прагнуло зосередити у своїх руках провідну роль в керівництві збройним опором.

У квітні 1943 р. Провід ОУН(Б) волевым рішенням видає наказ про перейменування всіх військових відділів ОУН на “Українську повстанську армію” [99, арк. 2]. 20 травня 1943 р. у “Відозві до українців” Головна

Команда УПА закликає вступати до своїх рядів, проголошуючи всі інші сили провокаторами або агентами гестапо. Наприкінці червня Р. Шухевич віддав наказ всім військовим відділам підпорядкуватися головному штабу УПА, де вже тоді головну роль відігравали бандерівці. Отаман Т. Бульба-Боровець в цій ситуації наказом № 80 від 20 липня 1943 р. перейменовує свої формування на Українську Народну-Револьюційну Армію (УНРА). УПА очолив бандерівець Д. Клячківський (“Клим Савур”) [280, с. 123].

ОУН(М), зважаючи на ці обставини, у липні 1943 р. наказало перейменувати бойові референтури у своїй організаційній мережі на військові й почати формувати і об’єднувати свої військові відділи. Військовий керівник мельниківської ОУН у Дубнівському і Кременецькому повітах наголошував на необхідності “там, де організація збройних формувань не створила, закликати всі вже існуючі боївки, групи і поодиноких членів вступати на місцях в УПА [280, с. 124]”.

У серпні СБ ОУН(Б) почало масове роззброєння мельниківських боївок [82, арк. 5зв.]. У цей же період шляхом збройного протистояння бандерівцями були підпорядковані частини УНРА Т. Бульби-Боровця [9, арк. 43–46; 280, с. 131].

У цей час відбулися зміни в керівництві ОУН(Б). М. Лебідь був змушений залишити посаду тимчасового провідника ОУН(Б). Провід очолили члени бюро у складі Романа Шухевича, Ростислава Павленка і Дмитра Маївського, що були прихильниками створення власних збройних сил і активного збройного опору.

Основу для створення збройних відділів, що утворили УПА, створив Провід північно-західних українських земель, який охоплював Рівненську, Волинську області та південні райони Берестейської і Поліської областей Білорусі [69, арк. 7]. З 1943 р. сюди увійшли ще й Житомирська і західна частина Київської області. До проводу ПЗУЗ входили: провідник Дмитро Клячківський (“Охрім”), політичний референт Яків Бусол (“Галина”), референт Служби Безпеки Василь Макар (“Безрідний”). Крайовий військовий

штаб при проводі очолював Василь Івахів (“Сонар”). У квітня 1943 р. на базі цього військового штабу при Крайовому проводі формується Головна Команда УПА (ГК УПА). Обласні й окружні штаби при проводах ОУН перетворюються на територіальні штаби.

З травня 1943 р. відомо про діяльність перших значних військових формувань УПА. До них належать Перша група УПА – командир Юрій Стельмашук (“Рудий”), загін “Котловина” — командир Степан Коваль (“Юрій Рубашенко”). Вони діяли відповідно на Костопільщині, Ковельщині та Колківщині (Полісся). Менші формування виникали на Волині (до 500 осіб): у районі Володимира-Волинського діяв загін “Січ” – командир Порфирій Антонюк (“Сосенко”). Формувались загони на півдні Рівненщини і Кременеччини (тепер Тернопільська область). На основі загонів з половини літа поставали групи УПА і військові округи підпілля [323, с. XIII]. Характер збройних формувань, що утворювалася в тилу окупаційних гітлерівських військ, визначається тим, що вони, хоч і не були “партійною армією” ОУН(Б) на зразок нацистських формувань СА і СС, але діяли під її безпосереднім політичним керівництвом.

Важливим чинником для створення армії була наявність необхідних кадрів. Наприкінці весни 1943 р. при більшості груп і загонів УПА були організовані вишколи – підстаршинські школи. Випускники шкіл направлялись як інструктори чи командири до підрозділів та новоутворених загонів. Восени 1943 р. організувались старшинські школи: “Дружинники” (керівник Лев Крисько), “Лісові чорти” (керівник Федір Польовий) [199, с. 43].

З літа на теренах, де діяла УПА, її структури поділялись на фронт і запілля. Ними керувала ГК УПА на чолі з польовим командиром УПА Дмитром Клячківським. До складу ГК УПА входили керівник військового штабу Леонід Ступницький (“Гончаренко”), керівник політичного відділу – керівник політичного штабу Яків Бусол, комендант запілля Ростислав Волошин (“Горбунко”). Штаб складався з декількох відділів. Політичному

відділу підпорядковувалися виховні відділи груп УПА і фахові суспільно-політичні референтури запілля. Коменданту запілля підлягали референтури: організаційно-мобілізаційна, суспільно-політична, служби безпеки, господарська, зв'язку, Українського Червоного Хреста та новостворена цивільна адміністрація [277, с. 26].

Територія де базувалася УПА поділялась на 4 військові округи (ВО), військові надрайони (ВН), військові райони (ВР), кущі, станиці. Ця структура утворювалась на основі мережі ОУН.

Оперативно-територіальне керівництво ВО і групою УПА здійснював командир групи (ВО). Йому підпорядковувалась адміністрація запілля на чолі з комендантом [277, с. 27].

Таким чином, функції керівництва ОУН і УПА були близькі, часто пересікалися.

Проблемою створення УПА, крім власне кадрової і організаційної, було матеріальне, продовольче забезпечення, наявність зброї, амуніції [277, с. 83–99]. Харчі та одяг отримували шляхом добровільного збиранні серед населення. Частина продуктів і майна залишалася після проведення військових операцій. З метою суворого обліку майна в ОУН видано наказ від 10 листопада 1943 р. [323, с. 6]. Загалом робота по створенню матеріальної бази була суворо регламентована, облік майна мав сувору звітність.

З метою повідомлення по всій Україні про утворення УПА в наказі ГК УПА від 15 серпня 1943 р. вимагалось перейти до масової роботи серед населення. ГК УПА видає листівку, яка розкривала населенню мету боротьби Української повстанської армії [323, с. 3–4].

УПА поповнювалася не тільки членами осередків ОУН, а й завербованим місцевим населенням. Командування УПА проводило мобілізацію у свої ряди місцевого чоловічого населення. Тому питанням політичної та виховної роботи надавалось першочергового значення. Наказ №6 ГК УПА від 25 серпня 1943 р. вказував: “Звернути пильну увагу на пропагандистсько-державне вироблення і виховання військовиків. Кожний

військовий – це громадянин-державник...задержати в частинах соціальну рівність. Позбутися в українському війську чужих налетів – офіцерщини, капральщини, комісарщини, що згубне для нас [323, с. 8–9] “.

У повстанських формуваннях склалася система різних за складністю ідейно-політичних вишколів. Проводилися заняття з історії і географії України, обговорювалась платформа ОУН і її співпраця з населенням; програмові рішення ОУН. На заняттях обговорювалися теми: “Німецька “Нова Європа” і сталінський імперіалізм”, “Перспективи повоєнної побудови світу”, “Національна політика Червоної Армії в Україні”, “Чужі дивізії чи власна армія”, “Політичні стремління Англо-Америку”, “Державно-політичні плани Мазепи”, “На яких умовах скінчилась перша імперіалістична війна та її повоєнні наслідки”, “Етнографічні границі України”, “Людина досконала і її прикмети”, “Людина сильної волі” та ін. [323, с. 375–377].

Передбачалося проведення розмов, докладів і лекцій на 115 актуальних тем навчання і виховання. Інструкція для виховної роботи у відділах передбачала ведення психологічної підготовки колишніх службовців української допоміжної поліції, українців-східняків [323, с. 63–70]. Виходили періодичні й неперіодичні видання. У 1943 р. виходили: журнал “До зброї” ГК УПА, публіцистичний журнал “Український перець”, газети “На фронт”, “Інформатор”. Журнал “До зброї” виходив з липня 1943 р. раз на місяць на Рівненщині у друкарні УПА.

В повстанських відділах проводились вишкільні курси з санітарної підготовки – для жінок, для зв'язківців, саперів та ін. Під кінець 1943 р. був розроблений дисциплінарний статут УПА. Упродовж 1943-1944 рр. розроблялися й інші статuti, зразками для яких були статuti сусідніх армій, зокрема й радянські [270, с. 525–530].

На початку становлення в УПА була проблема психологічної сумісності вихідців з різних українських земель. Частину провідників, а також членів ОУН і бійців УПА характеризувало відчуття зверхності над національно

несвідомими, на їх думку, вихідцями зі сходу України. В цьому питанні відігравала роль певна регіональна зверхність і на побутовому рівні не сприйняття іншого. Ця проблема існувала ще в період діяльності похідних груп на сході і півдні України в 1941–1942 рр. У деяких відділах УПА упереджене ставлення до східняків, які потрапляли в повстанську армію, проявлялось у формі “протисоборницького ставлення до українців із СУЗ [100, арк. 20 зв.]”. Проявом такого відношення було порушення соціальної рівності. Східняки скаржились, що їм не довіряють і підкреслюють це. Їх посилають у найнебезпечніші місця і на небезпечну роботу, проте дають найгіршу зброю, їх притягують до відповідальності там, де вибачають місцевим. Виявилось також, що часто людей зі сходу України, військових спеціалістів, інтелігенцію призначали у загонах рядовими стрільцями там, де на керівних посадах знаходилися невідготовлені місцеві оунівці [100, арк. 16].

За порушення дисципліни в УПА порушники каралися військово-польовим судом. За особливі порушення або зраду передбачалася смертна кара [100, арк. 12; 97, арк. 1]. Служба безпеки (СБ) діяла на всіх рівнях в ОУН, а з 1943 р. і в УПА. З вересня на відповідних рівнях – з району і вище – вона ділилась на розвідувально-інформаційний і поліційно-виконавчий відділи, які очолював референт СБ. Мережа розвідки розгорталася аж до станиці. Кожна СБ надрайону мала боївку (з 6 осіб). На СБ покладалися чималі обов'язки, але й обсяг прав, які мали її референти, теж був значним. Так, поліційно-виконавчий відділ референтури СБ військових району і надрайонів міг виносити смертні вироки зрадникам або ворогам. Ці вироки стосувалися лише низових осіб до підрайону включно. Справу вищих чинів розглядала референтура СБ групи. В вересні 1943 р. документ з ВО – “Богун” ворогами визначав усіх комуністів без огляду на їх національність, поляків, співробітників німецької поліції і тих українців, які співпрацюють з ворогами [323, с. 420–423]. З жовтня 1943 р. референти СБ перестали підпорядковуватись по службі комендантам запілля. Референт СБ лише

“інформує коменданта з питань розвідки, звітувати не зобов'язаний”. Комендант заплля мав сприяти СБ в її роботі [97, арк. 10]. На практиці такі широкі повноваження далеко не завжди використовувались для справи, бо не всі референти СБ були готові й морально, і технічно до такої роботи. Єчимало згадок про зловживання есбістів [100, арк. 35].

ОУН в 1942-1943 рр. широко використовує спеціально організований пропагандистський вплив на свідомість, почуття і волю населення України, військ противника, а також членів організації (за сучасним визначенням це “психологічні операції”). Аналіз документів та архівних матеріалів свідчить, що цей вид діяльності для ОУН був так само важливим, як і бойові дії, а на окремих етапах їх боротьби займав основне місце [57, арк. 61–65; 407, с. 218].

За своїм змістом він складався з разових пропагандистських заходів, в ході яких проводилась активна роз'яснювальна та агітаційно-пропагандистська робота. Основними завданнями агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН були: роз'яснення членам організації та населенню зміни в ставленні ОУН до німецької окупаційної влади; цілей, характеру і стану збройного опору оунівського підпілля окупантам; забезпечення людей всебічною інформацією про перебіг подій на фронтах, на окупаційній території; нейтралізація впливу ворожої пропаганди, спрямованої на українське населення та членів організації; формування позитивного ставлення до ОУН тощо.

Психологічний вплив здійснювався за декількома напрямками. По-перше, з метою впливу на населення, що підтримувало український збройний опір і населення, що підтримувало німецьку, радянську, польську владу. По-друге, на регулярні військові частини Вермахту, Радянської Армії, радянських партизан. Крім цього ОУН здійснювала разові заходи щодо зниження морального духу і підризу боєздатності військовослужбовців противника. Для здійснення цієї діяльності в ОУН були створені відповідні вертикалі пропагандистських референту, які працювали у кожній ланці керівних структур.

Пропагандистська робота в бойових формуваннях ОУН проводилася політвиховниками з метою забезпечення ідеологічної мотивації повстанців. Інформаційно-пропагандистську роботу в повстанських відділах, поряд з пропагандистами та політвиховниками проводили і командири усіх рівнів. Це була вимога наказу командирам, комендантам і політичним керівникам про пропагандистську, господарську та військово-організаційну діяльність від 15 серпня 1943 року, в якому зазначалось: “Керівництво в УПА повинно поставити роботу так, щоб кожний командир, незалежно від рівня, ставав виховником, пропагандистом і політвиховником [375, с. 55–59; 407, с. 39–42]”. В центрі уваги керівництва ОУН було питання підготовки кадрів, які могли б проводити інформаційно-пропагандистську роботу. Була створена розгалужена мережа курсів і шкіл для підготовки різних фахівців, в тому числі й пропагандистів та політвиховників.

Інформаційно-пропагандистські матеріали виготовлялися на базі підпільних редакцій і типографій. Однак, здійснення заходів психологічного впливу стикалося зі значними труднощами. Пропагандистські референтури ОУН не мали достатньої технічної бази, що значною мірою зменшувало їх можливості щодо пропагандистської діяльності. Пропагандистська діяльність ОУН серйозно обмежувалася нестачею технічних засобів (радіопередавачів і приймачів, видавничо-поліграфічного устаткування, типографського паперу), а також нестачею кваліфікованого персоналу [57, арк. 3].

Основними формами психологічного впливу залишалось розповсюдження листівок, газет та іншої друкованої продукції, серед якої домінували листівки. Вони були значно оперативнішими, ніж газети чи журнали, швидко відкликалися на зміни в обстановці. Певну уяву про зміст цих видань дають екземпляри друкованої продукції, які збереглися в архівах [7, арк. 83-96; 18, арк. 34; 19, арк. 22].

Основними формами усного впливу були: індивідуальні та групові бесіди, мітинги, збори, інформування, звернення та заклики тощо. Методи усної пропаганди поєднувались з впливом друкованими засобами.

Проведення цих форм у різних регіонах України мало свої особливості і можливості. Достатньо широко в інформаційно-пропагандистській діяльності використовувались методи усного впливу: інформування, роз'яснення, переконання та навіювання. В оунівських інструкціях наголошується, що важливу роль в ефективному використанні цих методів відіграло вміння пропагандиста-вихователя забезпечити правильний відбір і подачу аргументованої інформації, її доказовість і переконливість, вірний підбір закликів [66, арк. 4]. Ці методи і сьогодні використовуються в системі інформаційно-пропагандистського забезпечення військ (сил).

Одним із напрямів пропагандистської діяльності ОУН вважалась інформаційно-аналітична робота, яка включала в себе “збір та аналіз економічної, політичної та соціальної інформації про стан в регіоні”, на основі якої складались інформаційні звіти [97, арк. 33]. Невід’ємною складовою інформаційно-пропагандистської діяльності ОУН серед населення було товариство “Просвіта”, яке у структурному відношенні мало свої філіали в усіх територіальних одиницях ОУН [39, арк. 21].

Підпілля ОУН проводило інформаційно-пропагандистські заходи, спрямовані на особовий склад підрозділів німецьких військ та Червоної Армії. Розроблялися рекомендації щодо проведення пропаганди з урахуванням особливостей національної психології німців, поляків, росіян. Вони враховувалися при підготовці текстів листівок і статей для підпільної преси, в усній пропаганді [3, арк. 54, 72–76, 83–86].

З розгортанням збройної боротьби ОУН(Б) значну увагу приділяла пропагандистській роботі безпосередньо у збройних підрозділах, яка була спрямована на формування високого морально-психологічного духу особового складу. Особовий склад в період військового вишколу підлягав посиленому ідеологічному впливу. Розпочинався цей вплив ще до прибуття повстанців у бойові підрозділи. Всі повстанці обов’язково проходили курси політичної освіти. Рядові повстанці проходили курс політичного виховання протягом 72 годин [407, арк. 101–103]. Вони вивчали історію України,

історію ОУН, завдання та цілі ОУН. У навчальному процесі використовувалися наочні засоби, музика, пісні, читання творів українських письменників.

Отже, з осені 1942 року під час підпільного періоду військово-політичної діяльності ОУН на сході і півдні України відновлювалася організаційна мережа. Німецька окупаційна політика поставила на порядок денний необхідність розгортання збройного опору, а відтак створення військових загонів. Перешкодою на цьому шляху були брак зброї, командирів, широкої підтримки місцевого населення. Однак утворення націоналістичних формувань на південно-східних теренах не припинялося, особливо після того, як сюди здійснили свої пропагандистські рейди відділи УПА з західних регіонів [85, арк.8–9].

На західноукраїнських землях у досліджуваний період іде активне створення збройних загонів, розгортається збройний опір окупантам, формуються основи тактики дій створеної пізніше УПА. Це відповідає військовій стратегії, закладеній Військовими інструкціями ОУН(Б): "...на ЗУЗ ми самі організуємо Українську армію й творимо її ядро, займаємо командні пости. На ОСУЗ стараємося серед придніпрянців підшукувати ідейних старшин і при їхній допомозі будувати армію [65, арк. 18–199]". На базі військових відділів, створених осередками ОУН, формувалися перші збройні загани.

Організаційно-політичні рішення Третьої конференції ОУН(Б) у лютому 1943 року дали поштовх для творення УПА як структурованої військової формації, а не як окремих збройних відділів різних українських політичних сил [277, с. 54]. Створення збройних відділів ОУН почалося ще восени 1942 р., знизу, з ініціативи місцевих осередків. Жорстока німецька окупаційна політика в Україні посилила цей процес. Збройні підрозділи оунівців все активніше брали на озброєння партизанські методи ведення бойових дій.

Важливим напрямом антиокупаційних дій українських збройних відділів було проведення диверсійних операцій. Весною 1943 року оунівське підпілля використовує тактику психологічного впливу на німецьку окупаційну адміністрацію шляхом попередження та погроз проведення терористичних знищувальних заходів у разі репресій проти оунівців і місцевого населення. Поширеною формою цих дій були засідки, наскоки на адміністративні установи, ретельно сплановані напади на керівників німецької цивільної адміністрації, окремих керівників, на невеликі гарнізони німецької поліції. Основним джерелом матеріального поповнення повстанських баз було захопленню боєприпасів та військового зняряддя.

Як один з напрямів поширення збройного опору на інші території, з літа 1943 року починається активне використання українськими збройними формуваннями рейдів.

Якщо на початку 1943 р. українські збройні формування проводили локальні антинімецькі бойові акції, то вже навесні її підрозділи провели ряд боїв, які охоплювали невеликі міста та місцевості. Таким чином, українські збройні загопи на західноукраїнських землях, Волині і Поліссі в першій половині 1943 року вели активні локальні бойові дії малими групами, збройними загонами.

Підпілля ОУН на сході і півдні України в досліджуваний період не могло здійснювати збройний опір окупантам. ОУН(Б) силами окремих груп проводила окремі операції по знищенню поліцаїв, агентів СД, службовців управ, членів охоронних підрозділів. Інформація про необхідність розбудови власних збройних сил та створення загонів УПА, поширена зусиллями пропагандистської структури ОУН, сягає східних і південних областей України. Осередки ОУН розпочинають вербування місцевого населення, створення загонів з членів організації і організують їх відхід на центральні та західні терени. Важливим джерелом збільшення чисельності збройних загонів був перехід до них особового складу місцевої поліції. Пізніше командування УПА активно проводило мобілізацію в свої ряди місцеве

чоловіче населення. Особливістю формування осередками ОУН повстанських відділів є участь у них представників різних регіонів України і інших національностей. Тому, на початку становлення в УПА була проблема психологічної сумісності вихідців з різних українських земель, яка вирішувалася створеною системою різних за складністю ідейно-політичних вишколів.

Певний час на Волині і Поліссі співіснували різні українські військові формації ОУН(М), ОУН(Б), “Поліська Січ” Т. Боровця. Тому можна говорити, що утворення УПА започатковано на основі збройних відділів, створених осередками ще у 1942 р., адже творення армії – це тривалий процес. Днем її народження ОУН(Б) вважає 14 жовтня 1942 року. Дата створення цієї збройної сили - 14 жовтня 1942 року – документально визначено в 1947 році наказом головнокомандуючого УПА генерала Т. Шухевича-Чупринки: „Минає 5 років з того часу, як іменем ОУН Остап почав на Поліссі організовувати збройні групи для боротьби з окупантами України. Маленькі ці групи, борючись рівночасно з німцями й більшовицькими партизанами, дали початок новим формам революційно-визвольного руху - УПА [321, с. 2; 82, арк. 8]“.

В серпні 1943 р. Третій надзвичайний великий збір ОУН(Б) позитивно оцінив діяльність своїх осередків у “дволітній період політичної боротьби” 1941–1943 рр. Він схвалив стратегію “двофронтової” боротьби з використанням тактики поєднання політично-пропагандистської і збройної боротьби [105, арк. 8–14].

Діючи в складних умовах окупації українських земель, ОУН зуміла організувати і здійснювати психологічні операції у формі інформаційно-пропагандистського впливу, завдяки якому збройно-політична боротьба знаходила підтримку серед місцевого населення, меншою мірою особового складу вермахту і Радянської Армії.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження, завдяки обраній методології, автором здійснена спроба вирішення наукового завдання, яке полягає у встановленні передумов формування похідних груп ОУН і розкритті напрямів їх військово-політичної діяльності на окупованій території України в 1941–1943 рр., визначенні складових бойової роботи, особливостей організації і тактики бойових дій збройних формувань, створеного похідними групами підпілля. Встановлено залежність цього процесу від наявних військово-політичних умов виконання похідними групами поставлених керівництвом ОУН завдань. У дисертації поглиблено знання про діяльність похідних груп ОУН щодо створення мережі своїх осередків та розгортання їх бойової роботи на території України періоду німецької окупації.

Керівники обох течій організації війну між двома тоталітарними системами сподівались використати у своїй боротьбі за побудову соборної української держави. Особливу увагу оунівці звертали на ту частину України, яка перебувала у складі Радянського Союзу. Тому основні завдання по розгортанню своєї діяльності на окупованій Україні були покладені на похідні групи.

Похідні групи ОУН стали першоосновою, організаційним ґрунтом розгортання національно-визвольного руху на окупованій території України. Від військово-політичної діяльності похідних груп, як це передбачало керівництво фракцій ОУН, залежало розгортання процесу відродження Української самостійної соборної держави. ОУН(Б) мала більш чіткі, радикальніші плани діяльності напередодні і під час війни порівняно з ОУН(М). Вони знайшли відображення в рішеннях Другого великого збору ОУН(Б) і відпрацьованих практичних інструкціях у травні 1941 року. Фактично в них були викладені стратегічна мета і тактичні завдання для похідних груп і створених ними осередків ОУН. Відповідно до цього ОУН(Б) здійснила підготовку похідних груп, які розгорнули військово-політичну діяльність на окупованій території України. Дотримуючись загальної тактики організації, ОУН(М) також провела організаційну роботу по формуванню своїх похідних груп з визначенням для них стратегічного завдання – всебічного опанування території України. Проведене дисертаційне дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

1. На основі історіографічного аналізу літератури, архівних документів та інших джерел встановлено, що військово-політична діяльність похідних груп ОУН в Україні в окупаційний період залишається недостатньо висвітленою складовою військової історії ОУН. З цієї важливої проблеми відсутні узагальнюючі наукові дослідження. Опубліковані праці не мають цілісного характеру, мають нерідко описовий характер, у них проглядається суб'єктивна оцінка подій.

Після тривалого періоду замовчувань у радянській історіографії з початку 90-х років ХХ ст. спостерігається активність у дослідженні історії ОУН, яка супроводжувалася появою як об'єктивних праць, так і некритичних публікацій. Дослідна робота переважно сконцентрувалася в наукових установах Західної України, де масштаби діяльності ОУН були досить значними. В той же час досліджень про військово-політичну та бойову роботу ОУН у східних регіонах України ще недостатньо.

Про військово-політичну діяльність похідних груп ОУН на території окупованої України була наголошено при розгляді інших наукових проблем. Але можна стверджувати, що цей наголос носить констатуючий характер про існування цього напрямку діяльності, без дослідження його сутності та узагальнення. Найменш дослідженою залишається бойова робота похідних груп та створеного ними підпілля.

Розпочаті дослідження проблеми українського національно-визвольного руху на регіональному рівні (на матеріалах окремих областей України), зробили акцент на ролі військово-політичної діяльності похідних груп у його розгортанні. Перенесення досліджень на регіональний рівень дозволяє з'ясувати специфічні вияви закономірностей і загальних процесів на місцях.

Історіографічний аналіз літератури показав наявність невирішених наукових завдань щодо військово-політичної діяльності похідних груп ОУН, які розв'язуються в запропонованому дослідженні. Це дослідження: військово-політичної діяльності ОУН по формуванню похідних груп, програмних рішень щодо їх діяльності у військовій сфері під час війни; заходів похідних груп ОУН по створенню мережі осередків організації на окупованій території України та складових їх військової діяльності; напрямів, форм і методів діяльності осередків організації по формуванню збройних загонів, особливостей розгортання збройного опору німецьким окупантам та тактики бойових дій.

2. Результатами проведеного дослідження доведено, що військово-політична діяльність ОУН в початковий період Другої світової війни стала

визначним фактором подальшої тактики діяльності організації похідними групами. Існували передумови розгортання військово-політичної діяльності похідних груп, які надалі кардинально вплинули на результати виконання ними своїх завдань:

– по-перше, напередодні війни керівники нацистської Німеччини декларували лояльне ставлення до питання створення Української незалежної держави. Українські громадсько-політичні кола на території рейху та окупованих ним країнах намагалися за допомогою меморандумів задекларувати своє прагнення до створення української самостійної держави за підтримки і у співпраці з Німеччиною. Лояльним, толерантним ставленням до ідеї створення незалежної української держави маскувалися справжні наміри нацистського керівництва щодо використання оунівців тільки як допоміжної сили в здійсненні окупаційної політики. Оунівське керівництво, передбачаючи можливий розвиток подій, запровадили політику так званих “доконаних фактів” через створення мережі організації, органів місцевого управління та розгортання військової діяльності, яку реалізовували похідні групи.

Таким чином, напередодні війни існували принципові розбіжності в кінцевих цілях, які декларували і переслідували керівники нацистської Німеччини і українські націоналісти. Було заздалегідь закладено гостре протиріччя у подальше розгортання німецько-українських відносин, що надалі негативно позначилось на результативності діяльності похідних груп у досягненні поставленої перед ними мети;

– по-друге, військово-політична діяльність ОУН була направлена на використання можливості збройного протистояння Німеччини і СРСР у справі українського державотворення. Її програмні рішення в початковий період Другої світової війни стали визначальною передумовою необхідності створення та розгортання військово-політичної діяльності похідних груп і бойової роботи створеного ними підпілля. Інструкції, розроблені проводами обох фракцій ОУН, визначили цілі, завдання похідних груп і напрями їх

реалізації. Військові інструкції травня 1941 р. визначили сутність військової діяльності похідних груп як підготовчого етапу створення власних збройних сил та можливостей для розгортання широкомасштабної збройної боротьби;

– по-третє, негативним фактором, який ослабив сили українських націоналістів напередодні війни Німеччини з СРСР та вплинув на ефективність військово-політичної діяльності похідних груп, став розкол в ОУН. Поява двох фракцій, їх розбіжності в поглядах на шляхи співпраці з Німеччиною – від дотримання зверхності німецької політичної лінії в стосунках до рівноправного партнерства – вже напередодні війни викликало занепокоєння і пильне ставлення до її дій з боку керівництва і спецслужб рейху.

Змагання між фракціями за впливовість на українські громадські організації за кордоном не дозволили об'єднати сили українства перед зіткненням Німеччини й СРСР. Взаємне протиборство двох проводів вплинуло на успіх похідних груп. Протистояння призвело до дезорганізації, послаблення ефективності діяльності похідних груп та створених осередків.

3. У дослідженні встановлено, що підготовка похідних груп відбувалася за окремими напрямками: організаційним, пропагандистським та військовим. Здійснювався політичний і військовий вишкіл членів похідних груп в розгорнутій мережі військових курсів і вишколів. Сформовані похідні групи мали завдання, чітку організаційну структуру, систему розпізнавання, методи конспірації та зв'язку, заздалегідь визначені маршрути просування і кінцеві пункти прибуття. Це дає можливість зробити висновок, що проводи ОУН планували за допомогою похідних груп територіально охопити своєю діяльністю всю територію України.

4. У роботі поглиблено фактологічні знання сутності та змісту військово-політичної діяльності похідних груп ОУН:

– не викликає заперечень, що ефективність і дієвість будь-якої політичної організації неможлива без розгалуженої мережі низових осередків. За період діяльності похідних груп вдалося заснувати осередки

ОУН у більшості областей України. Широкої розгалуженості набула організація в західних і центральних регіонах України.

Похідними групами застосовувалася ступенева технологія вербування місцевого елемента до своїх осередків. Агітаційно-пропагандистська робота похідних груп у цей період стала основою психологічного впливу на населення з метою залучення їх до осередків ОУН. Основною формою роботи з населенням і членами осередків була усна пропаганда і агітація, широке використання можливостей товариства “Просвіта”, нелегальної друкованої продукції та легальної місцевої окупаційної преси для ведення замаскованої пропаганди. Охоплення практично всіх регіонів України структурами ОУН є свідченням того, що для поширення і підтримки національної ідеї існувало соціальне підґрунтя.

Однак похідним групам не вдалося за короткий час створити організаційно стійку мережу організації на сході України через низку причин:

- легальна діяльність похідних груп обох проводів ОУН почала згортатися з середини вересня 1941 року, коли відбулися перші арешти членів похідних груп. Починаючи з цього часу, репресії проти членів похідних груп та створених ними осередків стали систематичними. В період діяльності похідних груп вони зазнали двох хвиль репресій – в вересні 1941 р. та в грудні 1941 – лютому 1942 рр. Руйнівна сила репресій щодо похідних груп з боку німецької адміністрації не дозволила їм закріпитися, унеможливила створення за короткий час (до повернення радянської влади) організаційно стійкої мережі організації і розгортання ефективної бойової роботи на східній Україні;

- головним тереном діяльності похідних груп були східні й південні області України. В цих регіонах націоналістам довелося діяти практично у чужорідному, значною мірою заідеологізованому середовищі. Похідним групам не вдалося за короткий час, спираючись на невідповідні реалії окупованої України довоєнні ідейно-політичні засади, здобути широку

підтримку місцевого населення. Військово-політична діяльність похідних груп ОУН у роки гітлерівської окупації України обумовила необхідність та була одним з основних факторів трансформації ідейно-політичних поглядів оунівського керівництва на боротьбу за незалежну державу та зміни програмових засад ОУН.

Встановлено, що складовими військової діяльності похідних груп і створених ними осередків були пропагандистсько-роз'яснювальна робота, збір та складування зброї, військовий вишкіл членів осередків. Головне завдання бойової роботи осередків полягало у формуванні на їх базі бойових груп, які б могли надалі розгортати збройну боротьбу і вести бойові дії. Змістом цієї роботи було пропаганда національної ідеї, створення матеріальної бази через залучення коштів членів осередків, збір, придбання та складування зброї та амуніції, організація первинної військової підготовки, використання можливостей військового вишколу через участь у військових загонах, створених німецькою окупаційною владою. Створювалися з урахуванням вимог конспірації „боївки” - навчальні пункти, де здійснювався військовий вишкіл. Особливе значення надавалося володінню зброєю та конспіративному вишколу членів осередків. Ефективніше здійснювалися ці заходи на західноукраїнських землях, де існувала більш дієздатна мережа осередків. Це дозволило ОУН у цьому регіоні з кінця 1942 року на основі створених бойових відділів розпочати збройний опір німецьким окупантам.

Широкомасштабного, масового характеру подібні дії на сході України не мали. Встановлено, що на східній Україні в період, що досліджується, боєздатних бойових груп для ведення відкритої збройної боротьби оунівське підпілля не створило і активних бойових дій не здійснювало. В стратегії ОУН періоду похідних груп збройна боротьба з німецькими окупантами розглядалася лише як “самооборона народу” з проведенням окремих терористичних та диверсійних заходів щодо окупантів. До осені 1942 р. військова діяльність осередків, створених похідними групами на сході і

півдні України не набула активних форм. Осередки ОУН збройного опору окупантам не чинили і активних бойових дій не здійснювали.

5. З'ясовано, що з осені 1942 року, під час підпільного періоду військово-політичної діяльності ОУН, коли відновлювалася організаційна мережа, створення військових боївок на південно-східних теренах не припинялося. З початку 1943 року на сході і півдні України військова діяльність націоналістичного підпілля зосереджувалася на вербуванні та відправці місцевого населення до повстанських відділів які стали основою УПА. Особливо цей процес активізувався після того, як сюди здійснили свої пропагандистські рейди повстанські відділи з західних теренів. Формувалися окремі нечисленні військові загони і відправлялися до місць базування повстанських підрозділів на Волині і Поліссі. Організаційно бойові групи Крайового проводу ПдСУЗ увійшли до складу військового округу УПА – Південь. З наступом Радянської Армії подальша діяльність унеможлиблювалася.

На західноукраїнських землях у досліджуваний період іде активне створення збройних загонів, розгортається збройний опір окупантам, формуються основи тактики дій, які використовувала пізніше створена УПА.

Агітаційно-пропагандистська діяльність ОУН залишалася основою здійснення психологічного впливу на членів своїх осередків і населення окупованої України. Поряд з психологічним впливом на місцеве населення, особовий склад вермахту і Радянської Армії агітаційно-пропагандистська робота акцентується на морально-психологічному забезпечення формування повстанських підрозділів та психологічної стійкості їх бійців, організації протидії впливу радянського підпілля і партизан.

6. Доведено, що період діяльності похідних груп ОУН в роки війни включає кілька етапів:

квітень–червень 1941 р. - розроблення програми діяльності ОУН в умовах війни та її військово-політична діяльність по формуванню похідних груп;

червень 1941 р. – травень 1942 р. - створення похідними групами мережі осередків ОУН на окупованій території України та підготовча діяльність до переходу на збройні методи опору німецьким окупантам.

червень 1942 р. – серпень 1943 р. - розгортання створеним похідними групами підпіллям збройного опору німецьким окупантам та складання тактики бойових дій їх збройних формувань.

Діяльність похідних груп ОУН була підготовчим періодом для роботи націоналістичних осередків в підпіллі. За цей період визначено основні форми і методи військово-політичної діяльності в нових умовах і реаліях регіонів окупованої України, відбулося організаційне створення осередків ОУН. Виходячи з результатів дослідження, правомірно вважати, що національно-патріотичне підпілля на східній території окупованій України було створено похідними групами і стало складовою частиною всеукраїнського руху опору, координованою і очолюваною різними гілками ОУН.

Зміст дослідження дає підстави сформулювати рекомендації щодо урахування досвіду військово-політичної діяльності похідних груп в практиці морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил):

1. Для організації та проведення сучасного інформаційно-пропагандистського забезпечення Збройних Сил України певний інтерес має досвід пропагандистської діяльності ОУН як основи здійснення нею психологічного впливу в роки Другої світової війни. Поступовий перехід Збройних Сил України до контрактної системи комплектування вимагає підвищення рівня інформаційно-пропагандистської роботи серед населення з метою створення позитивного ставлення до військової служби. З огляду на це, заслуговує уваги індивідуальна агітаційно-пропагандистська робота членів похідних груп серед місцевого населення для поповнення своїх рядів новими членами. Використання з цією метою громадських об'єднань, таких як “Просвіта“, спортивних товариств, об'єднань творчої інтелігенції актуальне з точки зору сучасної проблеми взаємодії Збройних Сил України з

громадськими організаціями в інтересах підвищення ефективності діяльності військових колективів.

2. Сьогодні українські підрозділи беруть активну участь у проведенні міжнародних миротворчих операцій. Досвід ведення пропагандистської діяльності похідних груп ОУН може бути використаний миротворчими контингентами в роботі з місцевим населенням у двох аспектах: при здійсненні інформаційного впливу необхідно враховувати етнічний, ментальний, культурний, релігійний, ідеологічний та соціально-політичний портрет країни перебування; активно використовувати наявну інформаційно-поліграфічну інфраструктуру з залученням до цієї роботи місцевого елемента.

На думку автора, в контексті подальшого розвитку теми більш ґрунтовної розробки потребують такі питання: масштабність і руйнівні наслідки репресій окупаційної адміністрації щодо похідних груп та осередків ОУН; роль окремих особистостей, провідників і учасників організації у формуванні та діяльності похідних груп; місце і роль похідних груп у формуванні органів місцевої управління та основні напрями діяльності цих інституцій в період німецької окупації України; наукове неупереджене дослідження найбільш складного з точки зору сприйняття суспільством питання співпраці оунівців з окупаційними адміністративними органами, її мотивації, морально-політичної необхідності та виправданості; науково обґрунтоване, правдиве висвітлення болючого питання участі членів осередків ОУН у каральних заходах проти місцевого населення.

Доцільно продовжити розгорнуті дослідження процесів, що відбувалися в регіонах України періоду окупації. Важливе значення має пошук та формування збірок регіональних документальних матеріалів. Лише на основі глибоких регіональних досліджень виникне підґрунтя для написання фундаментальної, узагальнюючої праці з історії ОУН.

У сучасній Україні досить актуальною залишається проблема включення в процес подальшої розбудови державності людського фактора. Роки

розбудови незалежної України переконливо довели, що одним з основних факторів позитивних перетворень у державі є не лише професіоналізм урядовців та терпіння народу, а й їх патріотизм та любов до Батьківщини. Людський фактор у діяльності похідних груп ОУН, у різних його проявах є важливим для військово-патріотичного виховання молоді, формування національної свідомості нашого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Архівні джерела.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Фонд № 1. Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України.

1. *Опис 22, справа 75.* - Доповідні записки про діяльність українських націоналістів на окупованій території України станом на 5.12.1942 р., 7.01.1943 р. - Арк. 1-18.
2. *Опис 22, справа 76.* – Інформаційні повідомлення німецьких каральних органів про підпільний і партизанський рух, діяльність українських націоналістів. Повідомлення № 1 гітлерівської служби безпеки про діяльність ОУН в Україні. 22 травня 1942 року. - Арк. 1-68.
3. *Опис 22, справа 77.* – Повідомлення № 6, №7 гітлерівської служби безпеки про агітаційну діяльність українських націоналістів та їхні арешти. 14 серпня 1942 року, 20 серпня 1942 року. - Арк. 45–75.

4. *Опис 22*, справа 41. - Розвідувальне зведення УШПР № 57 до ЦК КП(б)У про стан положення і рух військ від 12 червня 1943 р. Арк. 1-171.
5. *Опис 23*, справа 123. - Копія документа по вопросу переговорів есесовця с руководством українських націоналістических банд. Директива № 119 „Про ставлення військових частин до українського населення”. - Арк. 14–19.
6. *Опис 23*, справа 115. - Разведсводка №32/67 оперативной группы НКВД УССР секретарю ЦК КП(Б)У т. Хрущову Н.С. “Про діяльність українських націоналістів на окупованій німецько-фашистськими загарбниками території УРСР станом на 1.09.1942 р.” - Арк. 1-63.
7. *Опис 23*, справа 121. – Листівки, об’яви, накази німецько-фашистської влади на території міста Києва. – Арк. 1–35.
8. *Опис 23*, справа 534. – Переводи з німецької на російську виписок з доповіді начальника охорони служби СС про положення на окупованій території. - Арк. 1–41.
9. *Опис 23*, справа 523. - Доповідна записка наркома внутрішніх справ УСРС про діяльність українських націоналістів. Таємна інструкція для німецьких військових комендантів командувача групи армій „Південь”. - Арк. 47. Інструкція 44-го армійського корпусу вермахту групи армій „Південь” від 9 листопада 1941 р. - Арк. 1–192.
10. *Опис 23*, справа 527. - Доповідні записки народного комісара внутрішніх справ УРСР про українських націоналістів на території Рівненської, Полтавської і Чернігівської областей УРСР. – Арк. 1–19.
11. *Опис 23*, справа 531. – Копії документів німецько-фашистської влади Харківської міської управи. – Арк. 1–82.
12. *Опис 23*, справа 931.- Документи, копії документів, українських націоналістичних банд та інші антирадянські листівки. Зарядження. Краєвий провід ОУН, 1941 р. - Арк. 1–177.

13. *Опис 23*, справа 1691. - Информации правительству Львовского обкома КП(б)У о выполнении решения ЦК КП(б)У от 10 января, 26 февраля 1945 г. - Арк. 1–391.

Фонд 57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України

14. *Опис 4*, справа 170. - Донесення № 9–13 органів поліції безпеки і СД на окупованій території. - Арк. 1-110.

15. *Опис 4*, справа 339. - Копії документів і матеріалів про співробітництво українських націоналістів з німецько- фашистськими загарбниками. – Арк. 1–511.

16. *Опис 4*, справа 340. - Выписка из справки о преступных связях украинських националистов с разведорганами буржуазных государств и подрывной деятельности против СССР. Повідомлення про переговори керівника 2-го підвідділу військової розвідки „1-ц" Ернста цу Айкерна про співпрацю з представниками ОУН(Б). - Арк. 1–81.

17. *Опис 4*, справа 342. - Доповіді, політичні обзори, конспекти лекцій, матеріали методичного характеру українських буржуазних націоналістів. Листівка ОУН(Б) “Чому ми проти партизанки”. - Арк. 1-133.

18. *Опис 4*, справа 376. - Доповіді, конспекти лекцій, політичні обзори, матеріали пропагандистського характеру українських буржуазних націоналістів. – Арк. 1–153.

19. *Опис 4*, справа 106. – Выписка з доповіді Г. Коха ”Радянська спадщина в Україні”. Звернення Провідника ОУН (Б) М. Лебеда “Друзі революціонери, члени Організації українських націоналістів”. – Арк. 1–25.

Фонд 62. Український штаб партизанського руху (УШПР) 1942–1946 рр.

20. *Опис 1*, справа 182. - Докладные записки, и справки УШПД и НКВД УССР о деятельности украинских буржуазных националистов и белогвардейских организаций. – Арк. 1-135.

21. *Опис 1*, справа 220. - Спецповідомлення до УШПР в ЦК КП(б), НКВС СРСР, ЦШПР, начальника Рівненського штабу партизанського руху В. А. Бегми. Повідомлення виконувача обов'язки начальника УШПР полковника Соколова № 005014 від 14. 06. 1943 р. - Арк. 1-133.
22. *Опис 1*, справа 227. - Обзори, доповідні записки і спецдонесення НКВД УРСР про діяльність українських націоналістів, інших контрреволюційних українських націоналістичних організацій, створення їх військових формувань. Доповідна наркома держбезпеки УРСР Савченка начальникові штабу українського партизанського руху Строкачу про діяльність українських націоналістів у Харкові 12 травня 1943 р.. - Арк. 1–181.
23. *Опис 1*, справа 247.- Виписка з донесення партизанських загонів про організацію противником антирадянських збройних формувань. Повідомлення командира партизанського загону В. Бегми від 9 липня 1943 р. № 5387/109 . - Арк. 1–142.
24. *Опис 1* справа 253. – Доповідні записки партизанських з'єднань в УШПР, довідка відділу з донесень НКВС, партизанських загонів. Повідомлення №4 гітлерівської служби безпеки про діяльність ОУН на Буковині. 17 липня 1942 року. - Арк. 1–185.
25. *Опис 1* справа 277. – Вказівки відділу з питань ведення розвідки партизанськими з'єднаннями і загонами. Доповідна наркома держбезпеки УРСР Савченко начштабу українського партизанського руху Строкату про діяльність українських націоналістів у Харківській області. – Арк. 1–21.
26. *Опис 1* справа 1326. - Вхідні шифротелеграми секретаря ЦК КПб(У) Д. С. Коротченка. Повідомлення командира партизанського загону В. Бегми № 4788 / 78 від 23 червня 1943 р. - Арк. 1-263.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

Фонд 3676. Штаб райхсляйтера Розенберга — Einsatzstab Rosenberg.

27. *Опис 4*, справа 317. - Доповідь Головного керівника поліції "СС" німецько-фашистського міністерства внутрішніх справ про партизанський рух на окупованій території України. - Арк. 1–136.
28. *Опис 4*, справа 308. - Документи німецьких каральних органів про боротьбу з комуністами і партизанським рухом. - Арк. 1–254.
29. *Опис 4*, справа 476. - Документи про діяльність німецько-фашистської поліції безпеки СД в м. Києві та інших окупованих районах України. від 15 вересня 1942 р. - Арк. 1–1120.
- Фонд 3833*. Краєвий провід Організації українських націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях.
30. *Опис 1*, справа 1. – Резолюція наради представників українських націоналістів м. Львова від 6 липня 1941 р. про консолідацію націоналістичних сил. – Арк. 1–3.
31. *Опис 1*, справа 5. Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 р. – Арк. 3. Справа 4. – Звіт про так звані „національні збори” українців у Львові від 30 червня 1941 р. – Арк. 1–12.
32. *Опис 1*, справа 7. – Нарис проекту основних законів в конституції так званої „Української держави. 1941 р.” – Арк. 1–9.
33. *Опис 1*, справа 8. – Проект земельного устрою правління так званої „Української держави” від 1 вересня 1941 р. – Арк. 1–5.
34. *Опис 1*, справа 10. - Списки та уповноваження членів так званого “українського державного правління”. – Арк. 1–18.
35. *Опис 1*, справа 12. - Звіт про заснування та діяльність місцевих осередків в ОУН в західних областях України 25 червня, 1 вересня 1941 р. – Арк. 1–4.
36. *Опис 1*, справа 13. - Звіти про діяльність обласних і повітових осередків пропаганди ОУН в Галичині. – Арк. 1–74.
37. *Опис 1*, справа 14. - Звіти про діяльність банд ОУН відправлених у східні області УРСР у травні - червні 1941 р. – Арк. 1–74.

38. *Опис 1*, справа 15. - Організаційні звіти про створення адміністративних націоналістичних установ в західних і деяких східних областях України. – Арк. 15–46.
39. *Опис 1*, справа 17. – Звіт про відновлення діяльності тов-ва „Просвіта” в Галичині і на Волині 2 серпня 1941 р. – Арк. 1–2.
40. *Опис 1*, справа 20. – Листування голови Українського державного правління Я. Стецько з членами головного проводу ОУН. 23 травня, 2 вересня 1941 р. – Арк. 1–14.
41. *Опис 1*, справа 25 - Копії листів Голови Українського державного правління до обласної і міської управи м. Житомира. – Арк. 1–2.
42. *Опис 1*, справа 38. - Чернетка постанови засідання проводу ОУН до російського народу і нацменшинств на Україні та до народів Східної Європи, 1942 р. - Арк. 2-4.
43. *Опис 1*, справа 39. - Організаційна референтура. Умови співпраці з Німеччиною. - Арк. 1-11.
44. *Опис 1*, справа 40. – Структура Крайової ексекютиви ОУН 31 липня 1941 р. – Арк. 1–2.
45. *Опис 1*, справа 41. - Звернення Крайового Проводу ОУН-Б на західноукраїнських землях від 1 вересня 1941 р. до місцевого населення про створення Української Національної Армії. Наказ № 1 Івана Климів (Легенда). - Арк. 1–14.
46. *Опис 1*, справа 42. - Меморандум ОУН 7. 08. 1941 р., Декларація краєвого проводу ОУН. Комунікат Крайового Проводу ОУН-Б на західноукраїнських землях від 19 вересня 1941 р. - Арк. 1-18.
47. *Опис 1*, справа 43. - Копії наказів організаційної референтури Крайового проводу ОУН на (ЗУЗ і ПУЗ) західноукраїнських і південноукраїнських землях. - Арк. 1-32.
48. *Опис 1*, справа 45. - Лист (копія) крайового керівника проводу ОУН І. Климів-Легенди до головного проводу 1941 р. - Арк. 1-7.

49. *Опис 1*, справа 61. - Постанови II Великого збору організації українських націоналістів від квітня 1941 р. - Арк. 1-40.
50. *Опис 1*, справа 62 - Вказівки головного осередку пропаганди про основні завдання керівників осередків пропаганди та звіти про роботу цих осередків. - Арк. 1-45.
51. *Опис 1*, справа 63. - Відозви та звернення ОУН. Заява крайового проводу ОУН, 08.1941 р. – Арк. 1–239.
52. *Опис 1*, справа 64. - Відозви команди УНРА до українського народу. ”Звернення до громадян України”. - Арк. 1–4.
53. *Опис 1*, справа 85. - Пропагандистські документи, вказівки для проведення мітингів та зборів 1.06.42. – Арк. 1–125.
54. *Опис 1*, справа 69. - Пропагандистські матеріали, передрук статей. Циркулярів і інших матеріалів з видань ОУН. – Арк. 1–143.
55. *Опис 1*, справа 75. - Пропагандистські документи, вказівки мельниківського проводу. “ Інструкції На час подій “ ОУН(М). - Арк. 1–13.
56. *Опис 1*, справа 87. - Характеристика партизанського радянського руху і відношення до нього ОУН. Листівки “Партизанка і наше ставлення до неї”. - Арк. 1-34.
57. *Опис 1*, справа 91. - Огляд суспільно-політичного, господарського та культурного життя на західноукраїнських землях і відносини на осередньо-східних і південних українських землях під весну 1943 р. - Арк. 8-25.
58. *Опис 1*, справа 102. - Постанови (копії) III конференції організації українських націоналістів-самостійників 17–21 лютого 1943 р. – Арк. 1–6.
59. *Опис 1*, справа 107. – Відкритий лист Бульби-Боровця до С. Бандери. Звернення ЦЕ так званої Української національно-демократичної партії до українського народу (червень – 6 грудня 1943 р.). – Арк. 1–6.

60. *Опис 1*, справа 112. – Відомості про бойові дії відділів УПА та рейди їх на Схід (копії кореспонденції для друку). - Арк. 1–42.
61. *Опис 1*, справа 113. - Інформація і повідомлення з території східних областей України. Начерк огляду подій життя і боротьби під совєтською окупацією від 04–18. 11. 1943 р. - Арк. 1-76.
62. *Опис 1*, справа 114. - Інформація і повідомлення з території Дніпропетровської, Донецької, Миколаївської, Запорізької областей. - Арк. 1–43.
63. *Опис 1*, справа 164.– Журнал „Вісті” – орган ОУН 1943–1945 рр. – Арк. 2–2зв.
64. *Опис 1*, справа 210. - Звіт “ОУН на СУЗ від 1941 до 1943 р.” - Арк. 2-10.
65. *Опис 1*, справа 227. – Копії протоколів допиту за підозрілих в зраді членів ОУН і УПА. - Арк. 1-164.
66. *Опис 1*, справа 256. - Документи про будову так званої УПА. Інструкція ОУН(Б) про організацію партизанських відділів. - Арк. 1-4.
67. *Опис 2*, справа 1. - Політичні, військові та пропагандистські розпорядження ОУН під час війни. Боротьба і діяльність ОУН під час війни. Військові вказівки. - Арк. 1–408.
68. *Опис 2*, справа 2. - Постанови II великого збору, другої конференції, III надзвичайного збору ОУН 1941–1943 рр. - Арк. 1-118.
69. *Опис 2*, справа 3. - Накази ОУН. „Комунікат до членів Організації Українських Націоналістів у справі набору людей на роботи до Німеччини" ОУН-Б. січень 1942 р. - Арк. 1–87.
70. *Опис 2*, справа 18. - Відозви та листівки українських націоналістів 15 серпня 1941 р.– 5 грудня 1944 р. – Арк. 1–167.
71. *Опис 2*, справа 22. – Інформації з фронту УПА / Видавництво політвідділу УПА 1943 р. – Арк. 1–6.
72. *Опис 3*, справа 1. – Листування українських націоналістів про заснування націоналістичних організацій за кордоном, їх діяльності та інше. 11 лютого 1943 р. - 30 березня 1942 р. – Арк. 1–230.

73. *Опис 3*, справа 2. – Повідомлення з Львівської округи та Криму про положення на місцях 1942 р. – Арк. 1–167.
74. *Опис 3*, справа 8. - Резолюції III надзвичайного з'їзду українських націоналістів, зведення, заклики, документи до націоналістичних журналів і газет, статті. квітень 1941- лютий 1944 р. - Арк. 1-72.
75. *Опис 1*, справа 111. – Листівка УПА – Схід до українського населення і червоноармійців “Звернення до пораненого бійця Червоної армії”. – Арк. 1–9.
- Фонд 3836*. З'єднання Західної групи Української Повстанської Армії “УПА-Захід”.
76. *Опис 1*, справа 63. - Пропагандистські матеріали обласного проводу ОУН. Звіт про акти нацистського терору на території Тернопільського округу. 13 квітня 1943 р. 9 листопада 1944 р. - Арк. 40.
- Фонд 3837*. З'єднання південних груп Української Повстанської Армії “УПА – Південь”.
77. *Опис 1*, справа 8. - Розпорядження по штабу буржуазно-націоналістической УПА жовтень 1942 р.- лютий 1944 р. - Арк. 1-78.
78. *Опис 1*, справа 9. - Накази по УПА 1 лютого 1943 – 25 листопада 1943 рр. - Арк. 1–110.
- Фонд 3838*. З'єднання Української Повстанської Армії “УПА – Північ”.
79. *Опис 1*, справа 1. - Копії наказів командира групи “Турів” 6 серпня 1943 р. - Арк. 1-33.
80. *Опис 1*, справа 2. - Звіти про політвиховну роботу по загонах групи ”Турів” 26 серпня 1943 р. - 21 лютого 1944 р. - Арк. 1-20.
81. *Опис 2*, справа 3. - „Інструкція про переведення в життя цілості діяльності ОУН”. - Арк.24. *Опис 1*, справа 3. - Повідомлення про події в загоні ім. Богуна, звіт про діяльність куреня ім. Б. Хмельницького та план проведення військових операцій в Біліні та Вербі. 30 вересня 1943 р.- 19 грудня 1943 р. - Арк. 1-14.
- Фонд 3967*. Фонд коменданта воєнного району “Іскра” Української

Повстанської Армії.

82. *Опис 1*, справа 2. - Наказ Краєвого керівника Б. Буруна всім членам організації українських націоналістів про дотримання дисципліни 10 січня 1943 р. - Арк. 1.

83. *Опис 1*, справа 4. - Накази командира військової округи "Заграва" та коменданта військового надрайону "Долина". 22 серпня 1943 р. - 13 жовтня 1943 р. - Арк. 1–12.

Фонд 3971 Есесівська стрілецька добровольча Українська дивізія СС „Галичина" м. Львів (1943-1944 рр.).

84. *Опис 1*, справа 12. - Картотека добровольців дивізії СС "Галичина" 1943 р. - Арк. 258-260. Стаття „Одна хвилина до дванадцятої. Підсумки політичних настроїв українського народу у зв'язку з теперішнім воєнним становищем на Сході". - Арк. 99-101.

Фонд 4328. Штаб командування начальника поліції безпеки окупованих Східних областей

85. *Опис 1*, справа 6. - Повідомлення штабу командування начальника поліції безпеки і служби безпеки з окупованих східних областей імперського комісаріату по безпеці Венського імперського округу. Т. 2. 5-26 березня 1943 р. – Арк. 1-76.

86. *Опис 1*, справа 9. - Повідомлення штабу командування начальника поліції безпеки і служби безпеки з окупованих східних областей імперського комісаріату по безпеці Венського імперського округу. Т. 5. 2 квітня - 21 травня 1943 р. – Арк. 1–122.

Фонд КМФ – 8. - Колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистських адміністративних установ, армейських груп і тылових охоронних підрозділів.

87. *Опис 1*, справа 101. - Записки о различных вариантах управления на Украине и др. оккупированных территориях России. - Арк. 1–358.

88. *Опис 1*, справа 171. - Доклады о боевых действиях охранных подразделений Синельниково, Яготина, Харькова. Речь А. Розенберга

на совещании 20 июня 1941 р. по вопросу „О восточной проблеме” 1941-1943 рр. - Арк. 884-1139.

89. *Опис 2*, справа 166. - Оперзведення командувача тилового району “Південь” за жовтень 1941 р. - Арк. 275. Приложение к журналу боевых действий группы армий «Юг», донесения командования охранных подразделений. Январь - май 1942 р. - Арк.. 13-330.

90. *Опис 2*, справа 376. - Немецкие армейские группы и их тыловые охранные подразделения на оккупированной восточной территории 1935-1945 гг. Прилож. к журналу боевых действий № 11. Приказы командира 550 тылового армейского района. - Арк. 329–624.

Державний архів Дніпропетровської області

Фонд № 19 Обласний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України.

91. *Опис 4*, справа 52. - Звіти УНКВС Дніпропетровської області від 25 квітня 1941 р. про підприємства і установи Криворіжжя, де діяли осередки ОУН. - Арк. 70, 86-89, 93.

92. *Опис 4*, справа 232. - Звіт голови УНКВС Дніпропетровської області. Арк. 30.

93. *Опис 5*, справа 112. – Пропагандистські вказівки підрозділам ОУН на Дніпропетровщині.- Арк. 29.

94. *Опис 8*, справа 92. - Звіти секретаря Дніпродзержинського підпільного міському КП(б)У "Про діяльність підпільного комітету в період тимчасової німецько-фашистської окупації 1941-1943 рр." - Арк. 1-58.

95. *Опис 8*, справа 372. – Постанови, накази і розпорядження окупаційних органів влади про становище на окупованій території. - Арк. 1-93.

96. *Опис 27*, справа 79. – Листівки-звернення українських повстанців до червоноармійців. - Арк. 139–151.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

Фонд 3836. З'єднання Західної групи Української Повстанської Армії “УПА-Захід”.

97. *Опис 1.* – справа 67. Пропагандистські матеріали референтури пропагандистських округів “Маківка”, “Густань та звіти з р-ну “Сколе”. – Арк. 1–386.

Державний архів Житомирської області

98. *Фонд Р – 1151.* *Опис 1,* справа 14. - Лист начальника поліції безпеки і СД округу Житомир. - Арк. 3–20.

Державний архів Запорізької області.

Фонд № 102 Обласний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України.

99. *Опис 1,* справа 899. - Матеріали партактивів області, виступи начальників райвідділів НКДБ "Про діяльність націоналістичних груп на Україні під мас німецької окупації". - Арк. 1-164.

100. *Опис 1,* справа 1162. - Звіт Запорізького обкому в ЦК КП(б)У про публічні лекції місцевих лекторів і пропагандистів Києва, Харкова, Москви щодо діяльності ОУН на окупованій території. - Арк. 1-53.

101. *Опис 1,* справа 1172. - Інформація НКДБ в партійні комітети після відновлення в Запорізькій області радянської влади. - Арк. 1-64.

102. *Фонд № 3.* *Опис 1,* справа 101. - Матеріали Мелітопольської Надзвичайної комісія по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників при міськкомі КП(б)У (жовтень 1943 р.). - Арк. 1-153.

103. *Фонд № 3.* *Опис 1,* справа 103. - Звіти, донесення обласного підпілля про діяльність ОУН у Мелітополі. - Арк. 20-21.

104. *Фонд № 3.* *Опис 1,* справа 132. - Довідка Мелітопольського комітету КП(б)У про першу міську партконференцію. - Арк. 1-4.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Фонд 57 "Колекція документів з історії Комуністичної партії України"

105. *Опис 4,* справа 352. – Постанови, з'їздів, конференцій українських націоналістів. III надзвичайний великий збір ОУН(Б). – Арк. 1–50.

Державний архів Львівської області.

Фонд П-3. Львівський обласний комітет Комуністичної партії України.

106. Опис. 1, справа 67. - Директива і наказ філіям СП і СД в Україні від 25 листопада 1941 р. - Арк. 30.

107. Опис. 1, справа 213. - Документі ОУН-Б „За що борються українські націоналісти, проти чого і якими засобами”. - Арк. 42-44.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Фонд 57 "Колекція документів з історії Комуністичної партії України"

108. Опис 4, справа 348. - Звіти, листівки, заклики, лисування, літературні твори і інші матеріали української націоналістів. - Арк. 1–81.

Державний архів Миколаївської області.

Фонд № 10. Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни.

109. Опис 2, справа 137. – Діяльність підпільного обкому КП(б)У. - Арк. 1-153.

Державний архів Харківської області.

Фонд №.2982. Харківська міська управа (окупаційний період 1941-1943 рр.)

110. Опис 3, справа 20. - Звернення до німецького командування дворянства Слобідської України про співробітництво.- Арк. 17.

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України

Фонд 3833. Краєвий провід Організації українських націоналістів (ОУН) на західноукраїнських землях.

111. Опис 1, справа 2. - Рішення Другої конференції ОУН(Б) квітень 1942 р. – Арк. 1-103.

112. Опис 1, справа 94. - Інструкції (копії) пропагандистської референтури. - Арк. 1–68.

113. Опис 1, справа 95. – Інструкції краєвого проводу і головної команди УПА для організації виховної роботи у відділах УПА.– Арк. 1–29.

II. ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ, ЗБІРНИКИ ДОКУМЕНТІВ, ДОВІДНИКИ

114. Білас Іван. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. // Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша. – К.: Вид-во “Либідь”, 1994. Т. 1. – 425 с.
115. Білас Іван. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. // Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга друга – К.: Видавництво “Либідь”, 1994. Т. 2. – 685 с.
116. *Документи і матеріали з історії українських націоналістів.* / НАН України. Упоряд-ки О. Кучерук, Ю. Черченко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2002. Т. 7 - 205 с.
117. Здіорук С. І., Гриневич Л. В., Здіорук О. І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА 1945 – 1998 рр. / Інститут історії України НАН України. – Київ, 1999. – 173 с.
118. УПА у світлі документів з боротьби за УССД (1942-1950.): 36. док. – Вид-во ЗЧ ОУН, 1957. - 248 с.
119. *Історія застерігає: трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни.* - К.: Політвидав України, 1986. - 273 с.
120. Кагуй П. Матеріали і документи до історії УПА. ОУН у фондах Центрального Державного архіву вищих органів влади і управління України // Україна в минулому. – Вип. III.– Київ; Львів. 1993. - 345 с.
121. Кокін С. А. Анотований показчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного Архіву СБУ / НАН України. Інститут історії України. – К., 2000. - 208 с.
122. Косик Володимир. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. У 3 т. / Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. – Львів.: Т. 1. 2000. – 382 с.
123. Косик Володимир. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. У 3 т. / Львівський держ. ун-т ім Івана Франка. – Львів.: Т. 2. 2000. – 383 с.
124. Косик Володимир. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. У 3 т. / Львівський держ. ун-т ім Івана Франка. – Львів.: Т. 3. 2000. 367 с.

125. *Лисенко О.Є, Марущенко О. В.* “Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. Бібліографічний покажчик публікацій 1998 – 2002 років. – К.: Інститут історії України, 2002. – 202 с.
126. *Літопис* нескореної України. Документи, матеріали, спогади. Книга 2. - Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. - 663 с.
127. *Німецько-фашистський* окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. - К.: Держполітвидав, 1963. - 488 с.
128. *Нюрнберзький* процес над головними військовими злочинцями. Сборник материалов в семи томах. Под редакцией Р.А. Руденко. - М. Госюриздат, 1967. - Т. 1,3,4.
129. *Організація* українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. / Відповід. ред. С. В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2005 р. – 495 с.
130. *ОУН і УПА* в другій світовій війні. Документи і матеріали // УІЖ. - 1994. - № 4-7.
131. *ОУН* у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби (1929-1955 рр.): 36. док. - б/м.: Вид-во ЗЧ ОУН. - Мюнхен, 1955. - 371 с.
132. *Політична* програма й устрій ОУН. - Б. м., 1940. - 42 с.
133. *Сергійчук В.* ОУН-УПА в роки війни. // Нові документи і матеріали. – К.: “Дніпро”, 1996. – 496 с.
134. *Національне* примирення чи конфронтація? Збірник документів / Автор передмови та упорядник О. М. Веселова. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 543 с
135. *Содоль П.* Українська Повстанська Армія, 1943 – 1949. Довідник. – Нью-Йорк. “Пролог”, 1994. – 196 с.
136. *Україна* в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. / В.Косик. – Т. 1. – Львів, 1997. - 384 с.
137. *Україна* в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів. / В.Косик. – Т. 2. – Львів, 1998. - 384 с.

138. *Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів.* / В.Косик. – Т. 3. – Львів, 1999. - 384 с.

III. ЛІТЕРАТУРА

139. *Амстронг Д.* Героїчне і людське: спогад про українських національних провідників 1941–1945 років. /Україна модерна. Львівський державний університет ім. Івана Франка. Інститут історичних досліджень. –Львів, 1996. -№1. - С. 101-114.
140. *Андрусак М.* Брати грому. – Коломия. : Видавничо-поліграфічне тов-во “Вік”, 2001. - 797 с.
141. *Артимів В.* Чуєш, сурми грають. У похідній групі до берегів Дніпра. Спогади з другої світової війни. Нью – Йорк, 1982. - 30 с.
142. *Баган О.* Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. –Дрогобич: Вид. Фірма “Відродження”, 1994. – 192 с.
143. *Багрянний І.* На новий шлях // Наша боротьба. ч.1, 1946. - С.15-27.
144. *Бедрій А.* Борець і мученик за Україну д-р Володимир Горобовий. – Дрогобич: Відродження, 1995. - 87 с.
145. *Бедрій А.* Українська Держава відновлена Актом 30 червня 1941 року. - К.: Українська видавнича спілка, 2001. - 87 с.
146. *Бедрій А.* ОУН і УПА. – Нью-Йорк, 1983. – 64 с.
147. *"Безсмертя.* Книга Пам'яті України. 1941 – 1945.– К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга пам'яті України”. – 2000. – 994 с.
148. *Березняк Є.С.* Немає каяття – не буде прощення. Справжні і міфічні визволителі України. // Матеріали науково-практичної конференції, Київ, 9 квітня 1993. / Редкол. С. Хміль (гол. ред.) та ін. – К.: Інститут історії АН України, 1993. – С. 56–59.
149. *Беляєв В., Рудницький М.* Під чужими прапорами. Памфлети. – К.: Радянський письменник, 1956. - 254 с.
150. *Беляєв В.П.* Я звинувачую! Нариси й памфлети.-- К.: Політвидав України, 1980. - 154 с.

151. *Білінський А.* Світло і тіні ОУН – УПА. // *Голос України* – 1992 – 13 липня.
152. *Бойдуник Осип.* На переломі Уривки спогадів. – Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1967. – 153 с.
153. *Бойко Ю.* Основи українського націоналізму. - Б. м., 1951. - 128 с.
154. *Боляновский А.* Німецька окупаційна адміністрація і національний рух опору України 1941-1942 роках // *Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Праці історико-філософської секції.* / Ред. О. Купчинський. – Т. 238. - Львів. 1999. - С. 348-381.
155. *Боляновський А.* Національна політика нацистської Німеччини в Галичині у 1941-1944 рр. // *Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія історична.* Вип. 32. - Львів, 1997. - С. 230-242.
156. *Бондаренко К.П.* Діяльність організації українських націоналістів напередодні і під час Другої світової війни (1939–1945): політичні та військові аспекти. Автореф. дис. канд. істор. наук. 07.02.01 / Держ. ун-т “Львівська політехніка”.- Львів, 1997.–24 с.
157. *Брицький П.П.* Україна у другій світовій війні (1939–1945). – Чернівці, 1995. - 144 с.
158. *Бровар О.В.* Партизанський та підпільний рух у Донбасі в рок Великої Вітчизняної війни (серпень 1941 р. - вересень 1943 р.). Автореф дис. канд. істор. наук.: 07.00.01 – Донецьк, 2003 – 18 с.
159. *Бульба-Боровець Т.* Армія без держави. – Львів: Поклик, 1993. - 354 с.
160. *Бутко Сергій.* Визвольні змагання ОУН та УПА на Чернігівщині // *Наукова конференція “Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія: історія, уроки, сучасність”.* – Стрий: ТОВ “УВІС”, 1993. – С. 49–50.
161. *Верига В.* Втрати ОУН в часі Другої світової війни або "Здобудеш Українську державу або згинеш у боротьбі за неї". - Торонто: Срібна сурма, 1991. - 206 с.
162. *Вовк О.* До питання постановня УПА під проводом ОУН СД // *Український*

історик. - 1995. - № 1-4. - С. 139-192.

163. *Войновський Петро*. Моє найвище щастя. // Спомини. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. – 303 с
164. *Вєдєнєєв Д., Єгоров В.* Меч і тризуб. Нотатки до історії Служби безпеки Організації українських націоналістів // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – Київ, 1998. – № 1–2. – С. 365–389. Вєдєнєєв Д. В. Загадка Ріко Ярого // Пам'ять століть. - 2001. - № 6. - С. 150-167.
165. *Вєдєнєєв Д. В.* Діяльність спеціальних підрозділів руху українських націоналістів та Української повстанської армії (1920–1950-ті рр.). Дис. докт. істор. наук.: 20.02.22 – військова історія. – Київ, 2006 – 495 с.
166. *Войцеховский А. А.* Украинское звено общеевропейского коллаборационизма в годы второй мировой войны // Міжнародна наукова конференція „Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність”. 27–28 жовтня 1994. / Відп. ред. М. Коваль. – К.: Інститут історії НАН України, 1995. – С. 180–187.
167. *Гайвас Ярослав*. Коли кінчалася епоха. На чужині, 1964. – 66 с.
168. *Гайвас Ярослав*. Переломний рік. ОУН в 1929–1954 рр. На чужині, 1955.– 386 с.
169. *Галамай Степан*. Боротьба за визволення України. 1929-1989.– Львів: Каменяр, 1993, – 344 с.
170. *Гальдер Ф.* Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального штаба сухопутных войск. 1939-1942 гг. (Перевод с немецкого) в 3-х томах. - Т. 3, кн. 1. - М.: Воениздат, 1971. - 450 с.
171. *Гінда В. В.* Діяльність ОУН в галузі освіти на Житомирщині 1941-1944 рр. // Історія міст і сіл Великої Волині: Науковий збірник ”Велика Волинь”. Праці Житомирського науково-красназничого тов-ва дослідників Волині. Т. 25. Ч. 1 - Житомир, 2002. - С. 231-234.
172. *Глід Степан*. Фрагменти життя і мук. // Спогади з часів німецької окупації України. – Торонто: “Пролог”, 1965. – 265 с.
173. *Гладуш В.А.* Бойова діяльність антифашистського підпілля Придніпров'я

в роки окупації України (червень 1941- листопад 1942 рр.). Автореф. дис. канд. істор. наук.: 20.02.22 - Київ, 2000, – 19 с.

174. *Григорович Д., Денисенко П., Немятий В.* Коммунистическое подполье на Украине в годы Великой Отечественной войны. – К.: Издательство политической литературы Украины, 1976. – 223 с.
175. *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної Української нації. ХІХ–ХХ століття. – К., 1996.
176. *Голос Волині.* – 1942. – 15 липня.
177. *Гомза Я.* Українське підпілля на центральних та східних українських землях. // Авдеевский вестник. – 1992. – 9 мая.
178. *Гончар Г.М.* Заграви над Тясмином. – К.: Видавництво політичної літератури, 1978. – 215 с.
179. *Городиський Зенон.* Українська Національна Рада. // Історичний нарис. – К.: Вид-й дім “Академія”, 1993. – 143 с.
180. *Городиська-Іванишин М.* Спогад про участь в південній ОУН 1941–1943 рр. // Альманах “Гомону України”. – Канада. 1997. – С. 155 – 156
181. *Горбуров Є. Г.* Рух опору і націоналістичне підпілля на півдні України та в Криму в період окупації (1941-1943 рр.) Автореф дис. канд. істор. наук.: 20.02.22. - Київ, 2003, -19 с.
182. *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. - 287 с.
183. *Гунчак Т.* У мундирах ворога. – К.: Час України, 1993. – 208 с.
184. *Гунчак Т.* ОУН-УПА – смолоскип нації // Трибуна. – 1992. – №1. - С. 13-24.
185. *Давиденко В.А.* “Українська повстанча армія”: шлях ганьби і злочинів. / Товариство “Знання”. // Серія “Теорія і практика КПРС. Історія” № 5. – К., 1989. – 47 с.
186. *Даниленко С.Т.* Дорогою ганьби і зради. – К.: Наук. думка, 1970. - 157 с.
187. *Дмитрук Клим.* Безбатченки. – Львів : Вид-во “Каменярь”, 1972. – 221с.
188. *Дмитрук К. Є.* Жовто-блакитні банкроти: документальні нариси,

- памфлети, публіцистичні статті. – К.: Дніпро, 1982-399 с.
189. *Дружини Українських Націоналістів у 1941–1942 рр.* (Спогади комбатантів). - Мюнхен: Наша книгозбірня, 1953-128 с.
190. *Добрівлянський П.* Україна в Другій світовій війні у світлі фактів. – Філадельфія, 1963. – 71 с.
191. *Друга світова війна і Україна.* Матеріали наукової конференції (27–28 квітня 1995 р.). - К., 1996. - 252 с.
192. *Дуда Андрій, Старик Володимир.* Буковинський курінь у боях за українську державність. – Чернівці, Український народний Дім в Чернівцях, 1995, – 271 с.
193. *Дужий П.* Роман Шухевич - політик, воїн. - Львів: Галицька видавнича спілка, 1998. - 254 с.
194. *Дужий П.* Степан Бандера - символ нації. Ескізний нарис про життя діяльність провідника ОУН. У двох частинах. Частина 2. - Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. - 383 с.
195. *Єременко Ю.* Между Сциллой й Харибдой: Националистическое подполье в Ворошиловграде. Ракурс. – 2001. –28 февраля. - С. 25-29.
196. *Деревінський В. Ф.* Діяльність організації українських націоналістів та Української повстанської армії в 1940–1953 роки: етнонаціональний аспект. Автореф дис. канд. істор. наук.: 20.02.22. - Київ, 2003, -19 с.
197. *Євдокименко В.Ю.* Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму – К.: “Наукова думка”, 1968., – 293 с.
198. *Деревінський В. Ф.* Пропагандистська діяльність ОУН-УПА // *Память століть.* – 2002. – № 4. – С. 92–101.
199. *Загрий Е.Н.* Свастикой клейменные: (Об ОУН-УПА) // Науково-практична конференція „Справжні і міфічні визволителі України” 9 квітня 1993. / Редкол. С. Хміль (гол. ред.) та ін. – К.: Інститут історії АН України, 1993. – С. 67–72
200. *Задко В.* Військові дії на Сумщині У 1941–1943 рр. // *Сіверянський*

- літопис. – 2003. – № 1. – С. 136 - 161.
201. *Замлинський В.* Тавровані презирством народу. – К., 1974. -68 с.
202. *Жданович О.* На партизанському фронті. // Організація Українських Націоналістів 1929-1954. – Б. н., м. в. 1955. – 64 с.
203. *Здіорук (Стельмах) О. І.* “Літопис УПА”: час, події, джерела: Джерелознавча достовірність та інформаційна цінність багатотомного видання “Літопис УПА”. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. – 142 с.
204. *Зовенко Орест.* Безіменні: Спогад учасника новітніх визвольних змагань.– Б. м., 1946.– 80 с.
205. *Льюшин І.* ОУН-УПА і українське питання у роки Другої світової війни (в світлі польських документів). - К.: Ін-т історії України НАН України, 2000. - 197 с.
206. *Іванишин Василь.* Нація, державність, націоналізм. – Дрогобич: Вид-во “Відродження”, 1992. – 176 с.
207. *Іванущенко Г.* Залізом і кров’ю: Сумщина в національно-визвольній боротьбі першої половини ХХ ст.: Історико-документальні нариси. - Суми: Собор, 2001. - 192 с.
208. *Іванченко Михайло.* Почуте і побачене. Звенигородський терен ОУН на Черкащині. // Національно-визвольна боротьба 20-30-х років ХХ ст. в Україні.– Київ; Львів, 1993.– С. 269-271.
209. *Історія Півдня України у 1941-1944 рр.* // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності. Збірник наукових праць в 3-х частинах. Ч. 2 / Одеський Державний університет ім.. І. І. Мечникова. Миколаївський навчально-науковий центр. - Миколаїв; Одеса: Вид. “Тетра”, 1999. - 324 с.
210. *Історія України: маловідомі імена, події, факти:* // Збірник статей. Вип. 7 / НАН України. Інститут історії України. - К.: Рідний край, 1999. - 462 с.
211. *Кальба М.* "Нахтігаль" (Курінь ДУН) у світлі фактів і документів. - Денвер, 1984. - 158 с.

212. *Каменецький І.* Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. - С. 851–882.
213. *Камінський А.* Соціологічне тло конфліктних ситуацій в організованому націоналістичному русі // Сучасність. – 1992. №7. С. 56-83.
214. *Касьянов Г.* Теорія нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. - 351 с.
215. *Карпов І. К.* ОУН й УПА – націонал-фашизм // Науково-практична конференція „Справжні і міфічні визволителі і України”. 9 квітня 1993. / Редкол. С. Хміль (гол. ред.) та ін. – К.: Інститут історії АН України, 1993. – С. 84-100.
216. *Кентій А. В.* Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929–1941 рр.). НАН України, Інститут історії України, Головне Архівне Управління при Кабінеті міністрів України, Центральний державний архів громадських об'єднань України. – К., 1998, – 201 с.
217. *Кентій А.В.* Нариси історії Організації Українських Націоналістів в 1941 – 1942 рр. – К.: 1999., – 202 с.
218. *Кентій А.В.* Українська повстанська армія в 1942 – 1943 рр. – К.: 1999. – 285 с.
219. *Кентій А.В.* Українська повстанська армія в 1944 – 1945 рр. – К.: 1999. – 218 с.
220. *Кентій А.В.* Стратегія і тактика українських націоналістів (осінь 1941 – літо 1944 р.) // Проблема ОУН-УПА. – К., 2000. – 86 с.
221. *Киричук Юрій.* Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40 – 50-х років ХХ століття. – Львів, 2000. – 304 с.
222. *Киричук Юрій.* Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. - Львів: Добра справа, 2003 - 464 с.
223. *Киричук Юрій.* Історія УПА. / Редакційно-видавничий відділ управління по пресі. – Тернопіль. 1991. – 61 с.
224. *Касьянов Г.* До питання про ідеологію Організації українських націоналістів (ОУН): аналітичний огляд. – К.: Інститут історії України

НАН України, 2003. – 253 с.

225. *Клекіт Т.* Голос крові. // Ідея і чин. - 1943. - №3. С. 9-18.
226. *Климишин М.* В поході до волі: Спомини. Торонто, 1975. - 102 с.
227. *Клоков В. І.* До питання про етапи формування історіографії Великої Вітчизняне війни // Сторінки воєнної історії України. Збірник статей. – Вип. 2 – К., 1998 – С 5–29.
228. *Книш Зиновій.* ЗУНРО. –Торонто: Вид-во “Срібна сурма”, 1974. – 303 с.
229. *Книш Зиновій.* При джерелах українського організованого націоналізму. – Торонто: Вид-во “Срібна сурма”, 1970. – 186 с.
230. *Книш Зиновій.* Розбрат. // Спогади і матеріали до розколу ОУН у 1940 – 1941 роках. – Торонто: Вид-во “Срібна сурма”. Б. р. в. – 431 с.
231. *Книш Зиновій.* Перед походом на Схід. // Спогади й матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939 – 1941 роках. І частина. – Торонто: Вид-во “Срібна сурма”, 1952. – 187 с.
232. *Книш Зиновій.* Становлення ОУН. / Передмова д-ра Дениса Квітковського. Мовна ред. Ю. Куценка – Шеремета. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, – 1994. – 125 с.
233. *Книш Зиновій.* Б'є дванадцята: спогади й матеріали до діяння ОУН напередодні німецько-московської війни 1941 р. – Торонто: Срібна сурма, 1970. - 384 с.
234. *Коваль М.В.* ОУН-УПА: між "третім рейхом" і сталінізмом // УІЖ. – № 2–3, – 1994. – С. 94-102.
235. *Коваль М.* ОУН-УПА і “третій рейх” // Політика і час. – 1991.– № 5.– С. 70-75.
236. *Коваль М.В.* ОУН-УПА і "третій рейх" // Політика і час. – 1991. – №6. – С. 24-29.
237. *Коваль М.В.* Друга світова війна: український аспект // Віче. - 2000. - № 4. - С. 72-87.
238. *Коваль М В.* Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах - К., 2002. - 195 с.

239. *Коваль В. С.* За що і з ким боролися ОУН-УПА // Україна ХХ ст. Проблеми національного відродження. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 91-116.
240. *Командир* групи УПА “Південь” полковник “Батько” // Омелян Грабець у спогадах своїх друзів. – Коломия : “Вік”, 2001. - 204 с.
241. *Кордуба Ф.* Generalplan “ost” // Український історик. – 1981. – № 1–4. – С. 170–172.
242. *Користильов Василь.* Таємниця Гуляйпільської ОУН. – Татарбунари, Одеської обл.: Лиман, 1997, липень, – №4.- С. 5-9.
243. *Король В.Ю.* Історія України. 2-ге видан. – К.: Академія, 1999. – 356 с.
244. *Король В.Ю., Ніколаєць Ю.О.* Україна: трагізм 1941-го року // Трибуна. - 1998. - № 7-8. - С. 33–34.
245. *Король В.Ю.* Ціна перемоги: втрати киян // Трибуна. - 2000. - № 3–4. - С. 35–37; № 5–6.- С. 35-36.
246. *Король В.Ю. Мошик І. В.* Фашистський окупаційний режим на Україні та становище інтелігенції. // Трибуна. – 1997.— № 9-10. – С. 33 – 35.
247. *Косик В.* Надо ли реабилитировать ОУН-УПА? // Голос України. – 1993 – 14 мая. - С. 6–18.
248. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. (Пер. з фр.). – Париж, 1986. – Репринт. вид. – Львів, 1993. – 659с.
249. *Косик В.* Україна під час другої світової війни 1938–1945. - Київ; Париж; Нью-Йорк; Торонто.: Б.В. - 1992. - 729 с.
250. *Косик В.* Німечина й українське питання (жовтень 1933 р.- грудень 1941 р.). / Україна в Другій світовій війні: Уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (27 – 28 жовтня 1994 р.) – К., 1995. – С. 169–179.
251. *Крохмалюк Роман.* Заграв на Сході. // Спогади й документи з праці у військовій управі «Галичина» в 1943–1945 роках. / Головна управа Братство кол. Вояків Української Дивізії УНА. – Торонто; Нью-Йорк. 1978. – 351 с.

252. *Крип'якевич Іван*, Микола Капустянський, Др. Гнатевич Богдан, Шрамченко О., Думін О., Стефанів З., Шанковський Л., Розсоха С. Історія Українського війська. – Вінніпег.: Видавець Іван Тиктор, 1953. – 189 с.
253. *Кричевський Роман*. Організація Українських Націоналістів в Україні – Організація Українських Націоналістів за кордоном і ЗЧ ОУН. // Причинок до історії українського націоналістичного руху. / Видання політичної ради однодумців ОУН в США. – Нью-Йорк; Торонто.: 1966. – 116 с. - Репринт. вид. - Львів, 1991.- 187 с.
254. *Коновалець Є.* і його доба. – Мюнхен: / Фондація ім. Євгена Коновальця, 1974. – 1019 с.
255. *Кульчицький С.* Львів, 30 червня 1941 року // Київська старовина – 2000. – №2. - С. 11-23.
256. *Кучер В. Дробот І.* ОУН – УПА і українське питання: Погляд із сьогодення. – К., 1999. - С. 23-38.
257. *Кучер В.* ОУН – УПА в боротьбі за незалежну Україну. – К.: Бібліотека українця 1997. – 104 с.
258. *Кучер В.* Трансформація поглядів провідників ОУН-УПА у роки Другої світової війни. // Україна в Другій світовій війні: Уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (27 – 28 жовтня 1994 р.) – К., 1995, - С. 188-193.
259. *Кук Василь.* Державотворча діяльність ОУН: Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 р. - Львів, К., 2001. - 30 с.
260. *Лебедь Микола.* УПА. // Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу. / Репринтне вид-ня. – Дрогобич.: Вид-во “Відродження”, 1993. – 175 с.
261. *Лебедь Микола.* Українська повстанська армія. Частина І. Німецька окупація України. - Дрогобич, 1993. - 208 с.
262. *Лебедь М.* Організація протинімецького опору ОУН 1941–1943 років // Сучасність. Література, наука, мистецтво, суспільне життя. Щомісячний

часопис незалежної української політичної думки (Нью-Йорк).– 1983. – Ч. 1–2. – С. 148–155.

263. *Лисенко О. Є.* Збройна боротьба ОУН(М), ОУН(Б) та Української повстанської армії // Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети / Заг. Ред. Кузьмука О.І. - К.: “Ін Юре”, 2001, - 448 с.
264. *Лисенко О. Є., Веронська Т. В.* Терористична тактика в діяльності ОУН та УПА // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси). Відп. Ред. В. А. Смолій. - К.: Наукова думка, 2002. - 950 с.
265. *Лисяк О.* По східному маршруту: Спомини учасника похідних груп ОУН // альманах “Гомону України” 1961, с.147–149.
266. *Літопис* Української Повстанської Армії: В 28 т. - Торонто: Вид-во “Літопис УПА”, 1977–1997. – Т. 21: УПА в світлі німецьких документів. Книга третя: червень 1941 - травень 1943 рр. / Відп. ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний; – Торонто: Вид-во “Літопис УПА”, 1991. - 272с.
267. *Літопис* Української Повстанської Армії: В 28 т. - Торонто: Вид-во “Літопис УПА”, 1977–1997. - Т. 6: УПА в світлі німецьких документів. Книга перша: 1942 - червень 1944. / Упорядн. Т. Гунчак; відп. ред. Є. Штендера; співред. П. Потічний. - Торонто: Вид-во “Літопис УПА”, 1983. - 256 с.
268. *Літопис* Української повстанської армії: В 32 т. / Відп. ред. Є. Тендера. Співред. П. Потічний. Вид-во Літопис УПА. – Торонто, 1985. - Т. 2: Волинь і Полісся: німецька окупація, кн. 2: Початки УПА: Док. і мат. - 255 с.
269. *Літопис* Української повстанської армії: В 32 т. / Відп. ред. Є. Штендера; співред. П.Потічний. Вид-во Літопис УПА. - Торонто, 1985. - Т. 1: Волинь і Полісся: німецька окупація, кн. 1: Початки УПА: Док. і мат. - 255 с.
270. *Літопис УПА.* Нова серія. // Видання Головного Командування УПА. /

НАН України. Інститут укр-ї археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Видавництво “Літопис УПА”, Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України. Т.2 – Київ; Торонто, 1995–2003. -724 с.

271. *Львівський І.* Як Гітлер планував знищити український народ і хто допомагав йому в цьому. - Нью-Йорк, 1979. - 80с.
272. *Маланчук Ф.І.* їх ремесло - зрада: публіцистичні нариси, памфлети фейлетони. - Львів: Каменяр, 1974. - 176 с.
273. *Мануїльський Д. З.* Україсько-німецькі націоналісти на службі фашистської Німеччини: Доп. на нараді учителів західних областей України 6 січі 1945. К.: Укрдержвидав, 1945. - 24 с.
274. *Малюженко Л.* Київ за 1942 рік // Наше минуле. – 1993. – №1. – С. 165-166.
275. *Масловський В.* Жовто-блакитна мафія, (Про злодіяння українських буржуазних націоналістів). – Львів: Каменяр, 1975. - 207 с.
276. *Матла Зиновій.* Південна похідна група. – Мюнхен: Ціцер, 1952. –32 с.
277. *Матла Зенон.* У Дніпропетровську / Ярослав Стецько. 30 червня 1941 р. – 1967. – С. 415–417.
278. *Мечник С.* У вирі воєнного лихоліття: ОУН і УПА у боротьбі з гітлерівськими окупантами. – Львів, 1992. – 100 с.
279. *Мечник С.* В підпіллі революційної ОУН. - Львів: Край, 1993. - 143 с.
280. *Мизак Н.* Південне галицьке Надзбруччя у визвольній боротьбі ОУН, УПА у 1939–1953 рр.: Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький державний ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2000. - 223 с.
281. *Мизак Нестор.* За тебе моя Україно. // Південне надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН-УПА. У двох кн. Кн. перша. – Чернівці: “Буковина”. 1998. – 447 с.
282. *Мизак Нестор.* За тебе моя Україно. Кн. друга. // Чортківський надрайон ОУН. – Чернівці. 2000. – 416 с.
283. *Михайлюк Богдан.* Бунт Бандери. – Б.м.в. Вид-во “На чужині”, 1950. –

104 с.

284. *Міньковецький Д.* Криваві сліди ОУН-УПА на Самбірщині // *Справжні міфічні визволителі України: Матеріали науково-практичної конференції*, Київ, квітня 1993. / Редкол. С. Хміль (гол. ред.) та ін. – К.: Інститут історії АН України 1993. – С. 72-84.
285. *Мірчук П.* Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Т. I. – Мюнхен, 1968. – 639 с.
286. *Мірчук П.* Революційний змаг за УССД. (Хто такі "бандерівці", "мельниківці", "двійкарі"). – Т. 1. – Б. м., Б. р. – 222 с.
287. *Мірчук П.* Акт відновлення Української державності 30 червня 1040 року. Його генеза та політичне й історичне значення. – Нью-Йорк: Видання Головної управи Організації оборони чотирьох свобод України, 1952. – 64 с.
288. *Мірчук П.* Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка) командир Армії безсмертних. – Нью-Йорк: Товариство колишніх вояків УПА, 1970, – 269 с.
289. *Мірчук П.* Степан Бандера символ революційної безкомпромісовості – Нью-Йорк. – Торонто, 1961. - 159 с.
290. *Мірчук П.* Українська Повстанча Армія 1942–1952. // *Документи і матеріали*. Просвіта. – Львів : Книгозбірня “Просвіти”, 1991. – 447 с.
291. *Міхненко А. М.* Історія Донбасу (1861–1945 рр.). – Донецьк: Юго-Восток. 1999. – 464с
292. *Міхненко А М* Донбас в роки Великої Вітчизняної війни. – Донецьк: Юго-Восток. 2000. – 153с
293. *Мовою документів*. Упоряд. Ю. Мешков // *Вільна думка*. - Дніпро, 1992. - № 10. - С. 5-10.
294. *Моряк І.* Спомини з Криму/ *Наша книгозбірня*. Б/м, 1950. С. 7-26.
295. *Муковський І.Т., Лисенко О. Є.* Звитяга і жертівність: українці на фронтах Другої світової війни. – К.: Видавниче агентство “Книга пам'яті України”, 1996. – 567 с.

296. *Морроко В.М.* ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького держуніверситету. Випуск 2. - Дніпропетровськ.: "Промінь", 1997, - С. 152-164.
297. *На зов Києва.* Український націоналізм в роки Другої світової війни. Збірник статей, спогадів і документів. – К.: "Дніпро" 1993. – 542 с.
298. *Національно-визвольна боротьба 20-50 років ХХ ст. в Україні.* – Київ-Львів: // Збірник матеріалів Першої міжнародної наукової конференції, 25–26 червня 1991 р. / Інститут української археографії Академії наук України, 1993. – 288 с.
299. *Нем'ятий В.* Ішла війна народна / Про минуле – заради майбутнього / Упоряд. Ю І. Шаповал. Редкол. І. Ф. Курас та ін. - К. 1989. - С 125-137.
300. *Нікольський В. М.* Підпілля ОУН(Б) у Донбасі. Інститут історії України України. – К.: 2001. – 178 с.
301. *Нова доба.* – 1941. – 24 вересня.
302. *Нова доба.* – 1941. – 28 листопада.
303. *Озимчук О.Б.* Антифашистська боротьба ОУН-УПА в роки Другої світової війни (період 1941-1944 рр.) на матеріалах Волині: Дис. Канд. істор. наук: 07.00.01 / Рівненський педагогічний ін-т. – Рівне, 1995. - 200 с.
304. *Онацький Євген.* У вічному місті. Чотиритомник. – Торонто: Вид-во "Новий шлях", Т. 2., 1998. – 632 с.
305. *ОУН в роки війни. 1939–1945.* – Б. м., Б. р. – 109 с.
306. *ОУН на службі у фашистів* // Воєнно-історичний журнал. – 1991. - №5. С. 21-27.
307. *ОУН-УПА в роки війни. Свідчення польських документів.* // Молодь України. -1992. - 6 серпня, 15 вересня. - С. 5-18.
308. *ОУН-УПА* // Молодь України. – 1992. – 27 серпня. - С. 21-28.
309. *Патриляк І. К.* Легіони українських націоналістів (1941–1942): Історія виникнення та діяльності. – К.: Знання 1999. – 43 с.

310. *Патриляк І. К.* Військові плани ОУН(Б) у таємній інструкції Револуційного проводу (травень 1941 р.) // Український історичний журнал. – 2000. - № 2. - С.127 – 138.
311. *Патриляк І.К.* Військово діяльність ОУН(Б) у 1940–1942 роках. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004. – 598 с.
312. *Патриляк І.К.* Діяльність ОУН(б) у 1940-42 рр. (військовий аспект): Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2001. - 19 с.
313. *Пащак Я.* Південна похідна група ОУН: (сторінки спогадів) // Дзвін. - 1998. -№ 8-9, - С. 87-91.
314. *Побігуций Євген.* Дружини Українських Націоналістів в 1941–42 роках. / Засобами “Українського Самостійника” і об’єднання Українських Комбатантів, – Торонто.: Б. в. 1953. – 126 с.
315. *Побігуций Є.* Мозаїка моїх споминів. – Мюнхен; Лондон, 1982. – 304 с.
316. *Покальчук Ю.* Бендера, Лебедь та інші: погляд на історію ОУН-УПА // Київ. – 1991; .– С. 94-113.
317. *Полікарпенко Г.* Організація Українських Націоналістів під час Другої світової війни. IV вид.-во На чужині, 1951. – 148 с.
318. *Поліщук Віктор.* Політична і юридична оцінка ОУН і УПА. – Торонто: Б. в., 1997. – 173 с.
319. *Поліщук, О. О.* Гірка правда. Злочинність ОУН-УПА. (Сповідь українця). – Донецьк: Донеччина, 1996. – 496 с.
320. *Поліщук О. О.* Реакційна сутність концепцій держави в ідеології українського буржуазного націоналізму. – К. Вища школа, 1981. – 290 с.
321. *Проблема ОУН–УПА.* Звіт робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Основні тези з проблеми ОУН-УПА (історичний висновок). – К.: Інститут історії України, 2004. – 96 с.
322. *Понер Карл.* Открытое общество и его враги. / Международный фонд «Культурная инициатива». Т. 2. // Время лжепророков: Гегель, Маркс. и

- другие оракулы. – М., Б. и., 1992. – 525 с.
323. *Про долю Остлянду // Волинь. Український часопис (Луцьк).* – 1942. – 19 липня. - 4.55 (83).- С. 1-5.
324. *Потічний П.* Політична думка українського підпілля 1943–51 рр. // *Сучасність.* – 1997. – № 1. - С. 80-88.
325. *Потічний П.* Українсько-російські відносини у політичній думці українського підпілля часу Другої світової війни // *Сучасність.* 1992. – №7. - С. 12-45.
326. *Потічний П.* Українські військові формації // *Україна в Другій світовій війні (збірник доповідей).* – Б. м., 1957. - С. 21-31.
327. *Фаховий висновок* робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. // *Інститут історії України НАН України.* – К.: Наукова думка. 2005. – 52 с. Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН – УПА. // *Інститут історії України НАН України.* – Київ, 2000. – 38 с.
328. *Прокоп М.* Як народжувалася програма та діяльність УГВР? // *Сучасність,* 1986. Ч. 7–8. – Липень-серпень. – С. 303-304.
329. *Ребет Л.* Світла і тіні ОУН: розкол і спроба державного будівництва // *Дніпро.* – 1994. – №1. – С.87-95.
330. *Ребет Л.* Світла й тіні ОУН. – Мюнхен: Українське видавництво, 1964, – 131 с.
331. *Реєнт О., Муковський І., Лисенко О.* УПА та збройні формування ОУН як чинник другої світової війни // *Вече.*–1997. – №10. - С. 114-129.
332. *Ржезач Т., Цуркан В.* Прокляті народом. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 184 с.
333. *Римаренко Ю.І* Буржуазний націоналізм та його “теорія” нації. – К.: Політвидав. України, 1974. – 406 с.
334. *Розгін І.* Ярослав Самотовка. // *На зов Києва: український націоналізм у Другій світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів.* – К., 1993.- С. 353-362.

335. *Румунський* окупаційний режим у Подністров'ї в роки Другої світової війни (публікація Арсена Зінченка) // Київська старовина.- 2000.- №2.- С. 124-146.
336. *Русначенко А.* Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. / За сприянням програми “RSS” OSI й Американської ради наукових товариств (ACLS) – К.: Вид-во “Пульсари”, 2002. – 519 с.
337. *Савка Богдан.* Забути не маєм права. – Тернопіль: Видавництво “Джура”, 1998. – 252 с.
338. *Самчук Улас.* На коні вороному. // Спомини і враження. / Інститут дослідів Волині. – Вінніпег.: Вид-во Тов-а “Волинь”, 1975. – 359 с.
339. *Свідзинський А.* Про національно-визвольну боротьбу українського народу в роки Другої світової війни // Розбудова держави. – 2001.–№1–6.
340. *Семенко Ю.* Пам'яті В. А. Доленка. – Мюнхен, 1975. – 47 с.
341. *Семененко О.* Харків, Харків... – Харків; Нью-Йорк, 1992. – 51 с.
342. *Семистяга В.* Нові документальні свідчення про національно-визвольний рух в Донбасі у роки Другої світової війни // Бахмутський шлях. – 2001. – № 3–4. С. 186-189.
343. *Семистяга В.* Лицар боротьби за незалежність України // Бахмутський шлях – 1995 – №3-4 – С. 34-48.
344. *Сергійчук В. І.* Діяльність оунівського підпілля на сході України // Матеріали конференції. Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність – К.: 1995. - С. 193-196.
345. *Сергійчук В.* Діяльність підпілля ОУН на Сході України // Визвольний шлях. – Лондон, 1995. – № 8. – С. 119-125.
346. *Сергійчук В.* Наша кров – на своїй землі. Київ. – 1996. – 44 с.
347. *Сергійчук В.* Робітники ОУН на СУЗ. // Шлях перемоги. – 2000. – 11 травня.
348. *Скоробагатов А. В.* ОУН в Харкові за часів окупації (1941–1943 рр.) // УЇЖ. – 1999. – №6.

349. *Скоробогатов А. В.* Антибільшовицький табір підкупаційного Харкова (1941–1943) // Вісник харківського державного університету, № 441: Історія. Вип. 31 / Відп. Ред. С.І. Посохов. –Харків: “Бізнес - Ін форм”, 1999. - С. 226-236.
350. *Скоробогатов А. В.* Харківське міське самоврядування в 1941—1943 роках // Березіль. – 1996.–№ 7–8,9–10. - С. 139-162.
351. *Скорупський Максим.* Туди, де бій за волю. // Спогади курінного УПА Максима Скорупського – Макса. – Київ; Лондон; Париж.: Вид-во ім. О. Теліги, 1992. – 351 с.
352. *Слободянюк М. А., Шахрайчук І. А.* Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. – 84 с.
353. *Старик В. Дуда А.* Буковинський курінь. – Чернівці: Накладом Товариства “Український Народний дім в Чернівцях”, 1995. – 270 с.
354. *Стародубець Г.М.* До питання про діяльність ОУН СД в справі побудови власних збройних сил (весна 1941-весна 1942рр.) // 350-річчя української держави Богдана Хмельницького: Матеріали міжнародної наукової конференції, 15–16 грудня 1998р. – Київ.: Знання,1998. – С. 136–140.
355. *Стахів Євген.* Крізь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Літ. Ред. В.Пашенко. – К.: Вид-во “Рада”, 1995. – 317 с.
356. *Стахів Є І* в Краснодарі діяло націоналістичне підпілля // Україна молода. – 1992. – 21 серпня.- С. 314-348.
357. *Стахів Євген.* Похідні групи ОУН на Східній Україні в 1941–1943 роках // Національно-визвольна-боротьба 20–50-х років ХХ ст. в Україні. – К., 1993. – С. 145–159.
358. *Стахів Євген.* Українське революційне підпілля в Донбасі в роках 1941–43 // Українські вісті. – 1954рік. – 3 жовтня.
359. *Стецько Я.* 30 червня 1941 року. // Проголошення відновлення державності України. – Торонто.: Вид-во “Гомін України”, 1989. – 252 с.
360. *Стецько Я.* Як це було // Сурма. 1949. 1 листопада, - С. 448-456.

361. *Стецько Я.* Політична армія хоробрих // 30 черпни 1941. – Торонто, 1967 - С. 74-84.
362. *Титаренко Д. М.* Преса східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941-1943 рр.). Автореф. дис. канд. істор. наук.: 20.02.22 - Київ, 2002. -19 с.
363. *Титаренко Д. М.* Офіційна преса Донеччини в період німецько-фашистської окупації (1941-1943 рр.). // Збірник наукових праць науково-дослідного центру періодики. / НАН України. Львівська наукова бібл. ім. В. Стефаника. - Львів, 2001. - Вип..9 – С. 222-229.
364. *Трофимчук В. В.* Історія похідних груп ОУН у працях і спогадах її учасників . // Вісник Львівського державного університету. - Львів.: Ред.-вид. відділ, 1994.- С. 81-89.
365. *Трофимчук В. В.* Історія військових формувань ОУН (1939-1942 рр.). - Львів.: Ред.-вид. відділ Львівського держ.університету, 1994. - 52 с.
366. *Троцинський В.П.* Найманці фашизму. (Українські буржуазні націоналісти на службі гітлерівців у міжвоєнний період 1921–1939 рр.). – К.: Політвидав України, 1981.; – 136 с.
367. *Трубайчук А.* Брудершафт двох диктаторів. // ХХ сторіччя: політика в портретах. / Асоціація істориків “Істина”. – К.: Б. в., 1993. – 325 с.
368. *Україна* крізь віки. У 15-ти т. / Под ред. В А. Смолія. - Т 12. - 245 с.
369. *Українська* Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр.: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 25–26 серпня 1992 р. – К., 1993. – 240 с.
370. *Україна* в Другій світовій війні: Уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (27–28 жовтня 1994 р.) – К., 1995. – 282 с.
371. *Українське* слово. – 1941. – 2 жовтня.
372. *Фіров П. Т.* Історія ОУН – УПА. Факти, документи, коментарі (лекції : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Севастополь: Видавництво Севастопольського НТУ, 2002, – 191 с.

373. *Фонди з історії Української повстанської армії в державних архівосховищах України. Анотований покажчик фондів УПА (1942–1946).* – Вип. 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 60 с. *Фонди з історії Української повстанської армії у державних архівосховищах України (1941–1957 рр.).* – Вип. 2: Анотований покажчик фондів партійних органів УРСР, в яких відбилася боротьба з УПА. – К.: Інститут історії України НАН України – 2000. – 48 с.
374. *Харківське міське самоврядування в 1941–1943 роках* // Березіль. – 1996. – № 7–8, 9–10. - С. 36-72.
375. *Хмель С.* Українська партизанка. Загальні основи партизанки // Вісті Братства кол. вояків 1-ої УД УНА. – 1957. – Ч. 3–6 (77–80). – Березень–червень. – 274 с.
376. *Хобот П., Куделя Д.* Діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) бандерівців на Дніпропетровщині в роки німецької окупації (1941-1944 рр.) // Борисфен. - 1993. - N 11. - С. 3-12.
377. *Хобот П., Куделя Д.* Діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) бандерівців на Дніпропетровщині в роки німецької окупації (1941-1944 рр.) // Борисфен. - 1994. - N 1. -С. 7-13, № 2. - С. 10-18.
378. *Хобот П., Куделя Д.* Діяльність підпілля ОУН(б) на терені Дніпропетровської області в роки німецької окупації (1941-1944) // Шлях Перемоги. - 1993. - 16 жовтня. - С. 3-15.
379. *Хобот П., Куделя Д.* Дніпропетровськ -"столиця" бандерівців на Сході України? // Україна молода. - 1995. - 2 червня. . - С. 23-45.
380. *Ченцов Й.* Что было. то было... // Днепровская панорама. - 1993. - 1 грудня. - С. 21-56.
381. *Червак Богдан.* Державницький чин Миколи Сціборського. – Київ: Вид-во Фондації ім. Олега Ольжича. 1997. –32 с.
382. *Чернега П. М. Кучер В. І.* ОУН-УПА і українське питання: погляд із сьогодення. - Київ: Генеза, - 1997. - 70 с.
383. *Чередниченко В. П.* Анатомія зради: Український буржуазний

націоналізм – знаряддя антирадянської політики імперіалізму. - К.: Вид. “Політ. літ: України”, 1983. - 325 с.

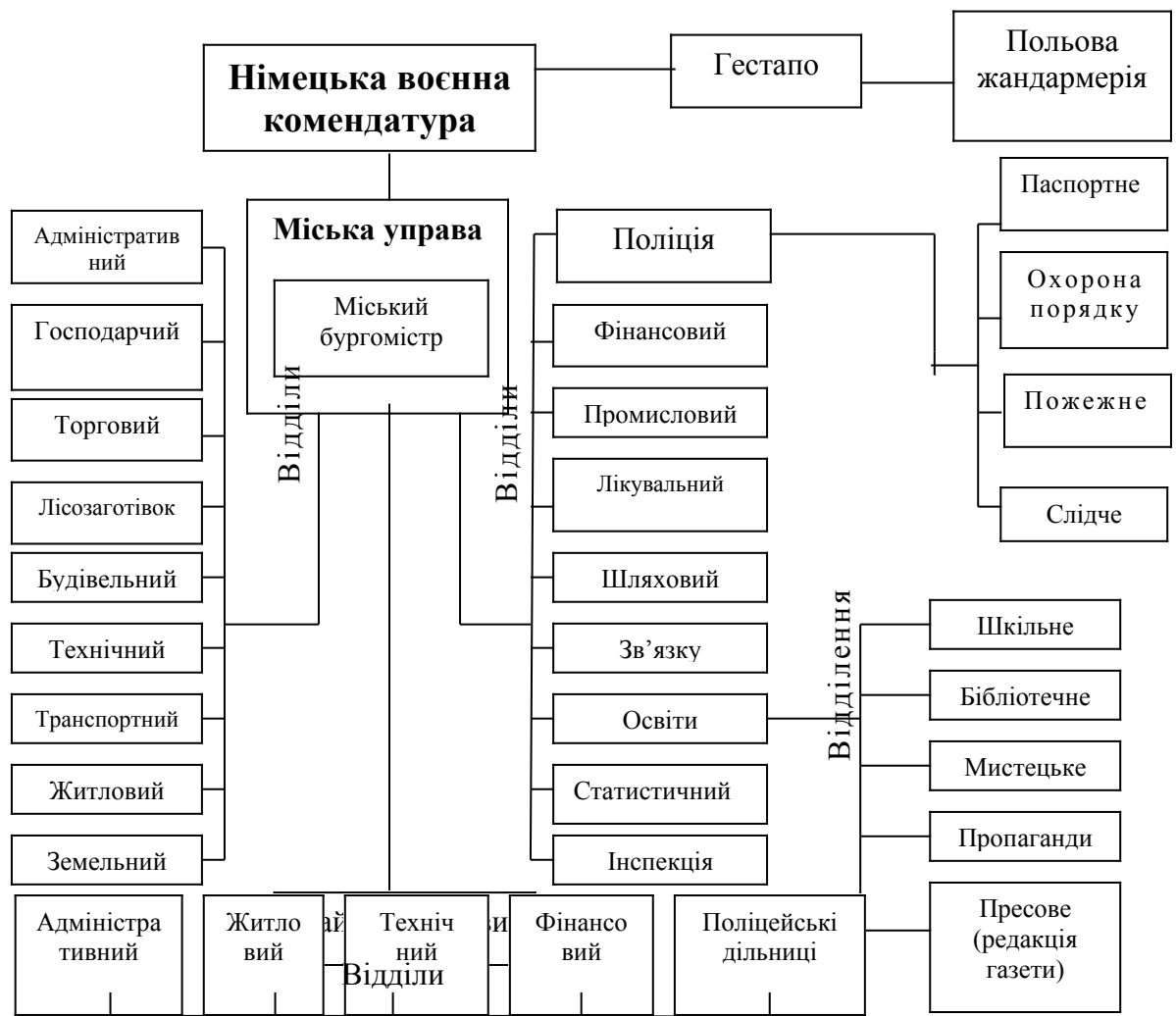
384. *Чорномаз Богдан*. Діяльність національно-патріотичного підпілля на території Уманщини у 1941–1945 роках. – Умань: Уманське видавничо-поліграфічне підприємство, 2002. – 401 с.
385. *Чорномаз Богдан*. У полон не здаватися. Національно-визвольна боротьба на Уманщині (1941-1945) // Шлях перемоги. - 1998. - 14 жовтня. - С. 13-24.
386. *Чорномаз Богдан*. Національно-патріотичне підпілля Уманщини у другій світовій війні (військово-політичний аспект). Дисертація на здобут. наук. ступ. канд.. істор. наук. 20.02.22. - Львів, 2005. - 207 с.
387. *Чубай М.* Рейд організаторів ОУН від Попраду по Чорне море. / Сер.: Наша книгозбірня, - Б. м., 1952., - 48 с.
388. *Чумаченко Володимир*. Підпілля ОУН на Одещині 1941-1942 рр. // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні в 1940–1950-х рр. - К., 1992. - С. 181-182.
389. *Шанковський Л., Розсоха С.* Історія Українського війська. – Вінніпег.: Б. в. 1953. – 192 с.
390. *Шанковський Л.* Похідні групи ОУН. (Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр.). – Мюнхен.: Вид-во “Український Самостійник”, 1958. – 369 с.
391. *Шанковський Л.* Історія Українського війська . - К: Панорама, 1991. - 192 с.
392. *Шашкевич Я.* Чи відкриваються невідомі сторінки історії УПА? // Сучасність. - 1992. - № 11. - С. 34-38.
393. *Шелюг М.* Правди не сховаєш. – Житомир, 1996. – 46 с.
394. *Шуляк О.* В ім’я правди. // До історії повстанчого руху в Україні. - Роттердам.: Б. в. 1947. - 37 с.
395. *Шумелда Яків*. Похідні групи на Схід. – Львів.: Б. в. 1991. – 34 с.

VI. ЗАКОРДОННІ ВИДАННЯ

396. *Armstrong J.* Ukrainian nationalism 1939-1945. – New York, 1955
397. *Motyka G.* Так быто в Бieszczадach (walki polsko-ukrainskie 1943-1948). - Warszawa: Oficyna wydawnicza volumen, 1999. - 551 s.
398. *Potichnyj P. J.* Ukrainians in Word War II Military Formations // Ukraine in during Word War II. History and its aftermath a symposium. - Canadian Institute of Ukrainian studies. University of Alberta. - Edmonton, 1986. - P. 61-67.
399. *Prus E.* Z dziejow wspolpracy nacionalistow ukrainskich z Niemcami w okresie 2 wojny swiatowej i okupacji. - Katowice, 1985. -394 s.
400. *Torzecki R.* Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukrainska w czasie II wojni swiatowej na terenie II Rzeczypospolitej. - Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 1993. - 349 s.
401. *Hanusiak M.* Ukrainischer Nationalismus. Theorie und praxis. - Wien, 1979. - 181 s.
402. *Залески А.Т.* Быт беларуских сялян у партызанским краи. - Минск, 1960. - 210 с.
403. *Пикер Г.* Застольные разговоры Гитлера. - Смоленск,: Русич, 1998. - 44 с.
404. *Раушининг Г.* Говорит Гитлер. Зверь из бездны. - М.: «Миф», 1993. - 79 с.
405. *Риббентрон И.* Мемуары нацистского дипломата. - Смоленск: «Русич», М.: «Мысль», 1998. -96 с.
406. *Семиряга М.И.* Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы второй мировой войны. - М.: РОССПЭН, 2000. - 863 с.
407. *Ткаченко С.* Повстанческая армия: тактика борьбы. - Минск, Москва, 2000, - 510 с.

Додаток А

Міські органи управління на окупованій території України

*Центральний державний архів громадських організацій України (ЦДАГО).
Ф.1. – Оп. 23, ч. 1.- Спр. 533.- Арк..50.*

Додаток В

СТРУКТУРА ПОХІДНОЇ ГРУПИ

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ). Ф. КМФ – 8. Опис 2, справа 166. – арк.. 275

Додаток Д

ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОБУДОВА МЕРЕЖІ ОУН

АДМІНІСТРАТИВНИЙ КРАЙ

ОБЛАСТЬ
(10-15 округів)

ОКРУГ
(4-5 районів)

АДМІНІСТРАТИВНИЙ РАЙОН
(25-35 станиць)

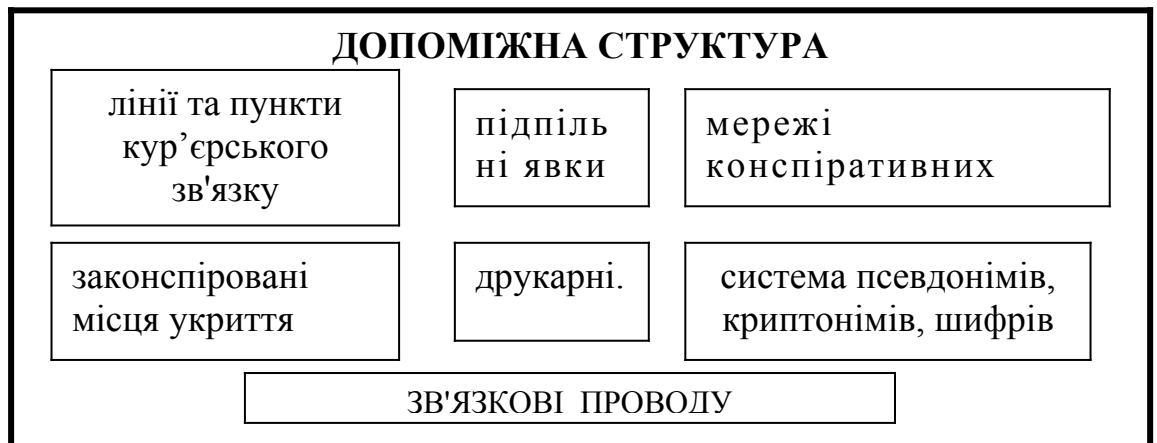
ПІДРАЙОН
(до 6 станиць)
Керівні органи:
Підрайонний
Зв'язковий
Провідник молоді, військовий референт і
пропаганда

СТАНИЦІ
(члени ОУН одного села, містечка,
підприємства, т. д.)
Станичний
Громадські гуртки – жіночий, молоді,
освітян

Додаток Е

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ПРОВІДІВ ОУН

(Виконавчі органи адміністративних одиниць)

Структура звіту ПРОВІДНИКА:

Розділи: організаційний (інформація про кількісний і якісний склад організації); партизанка (про бойові сутички, роззброєння ворога, арешти, розстріли членів ОУН); збори, виступи провідників; фінанси; військовий (зброя, машини, зв'язок); конспірація і

Додаток Ж

Технологія створення осередків ОУН

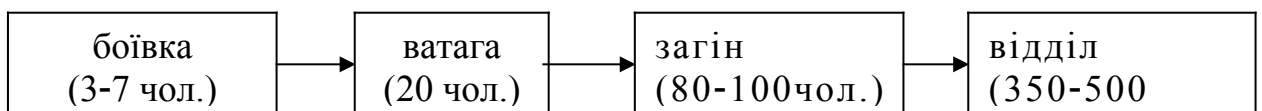
ЦДАГОУ. – ; Ф. 1. Опис 22. Спр. 76. – Арк. 116; Ф. 1. Опис 22. Спр. 77. – Арк. 10; Ф.57. Опис 4. Спр. 376. – Арк. 5, 17, 26; Ф. 62. Опис 1. Спр. 253. – Арк. 56.

Додаток 3

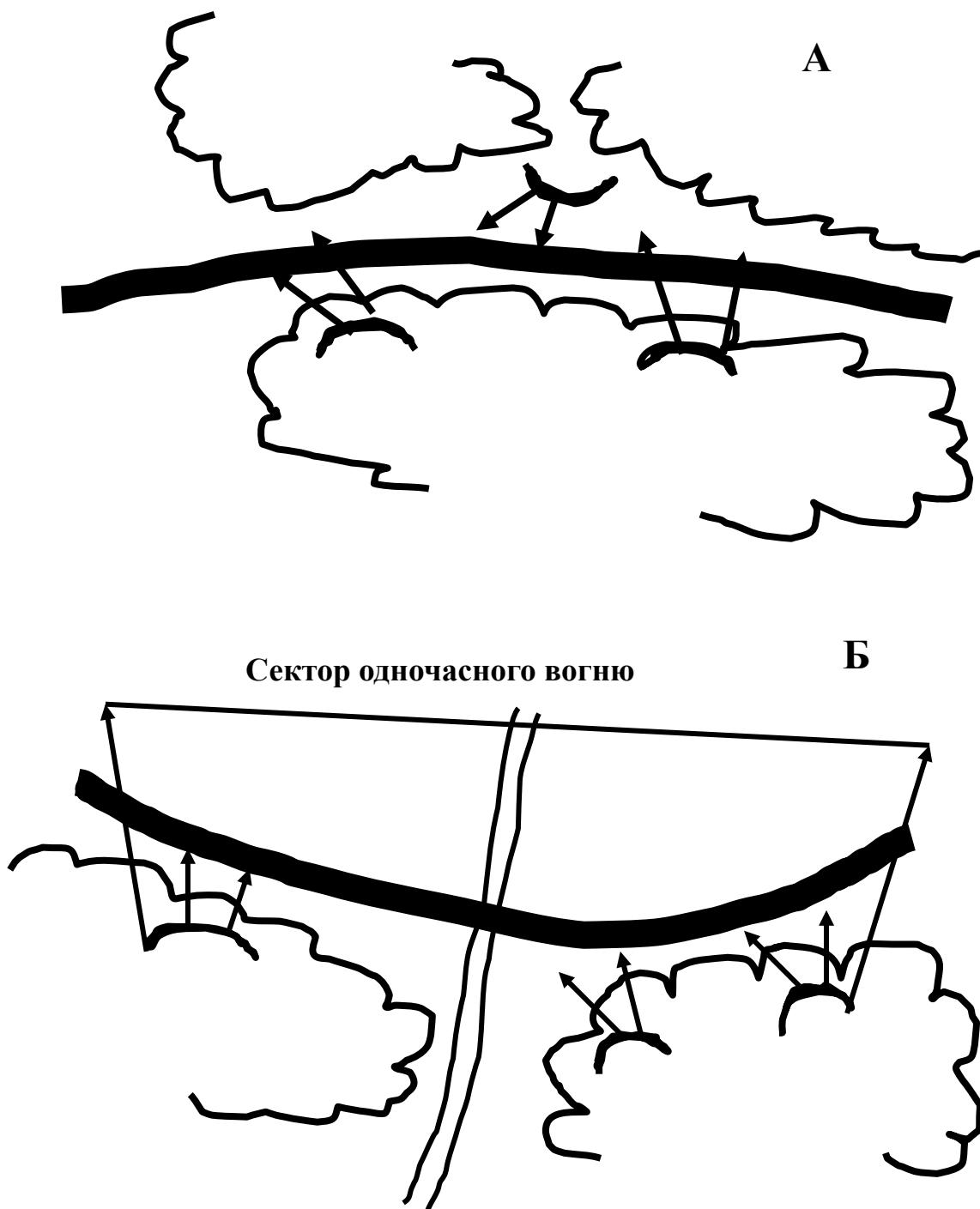
ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (1941-1942 р.р.)

СКЛАДОВІ: 1) пропагандистсько-роз'яснювальна робота
2) збір та складування зброї
3) вишкіл членів осередків

Основне завдання:
**ФОРМУВАННЯ БОЙОВИХ
ГРУП**

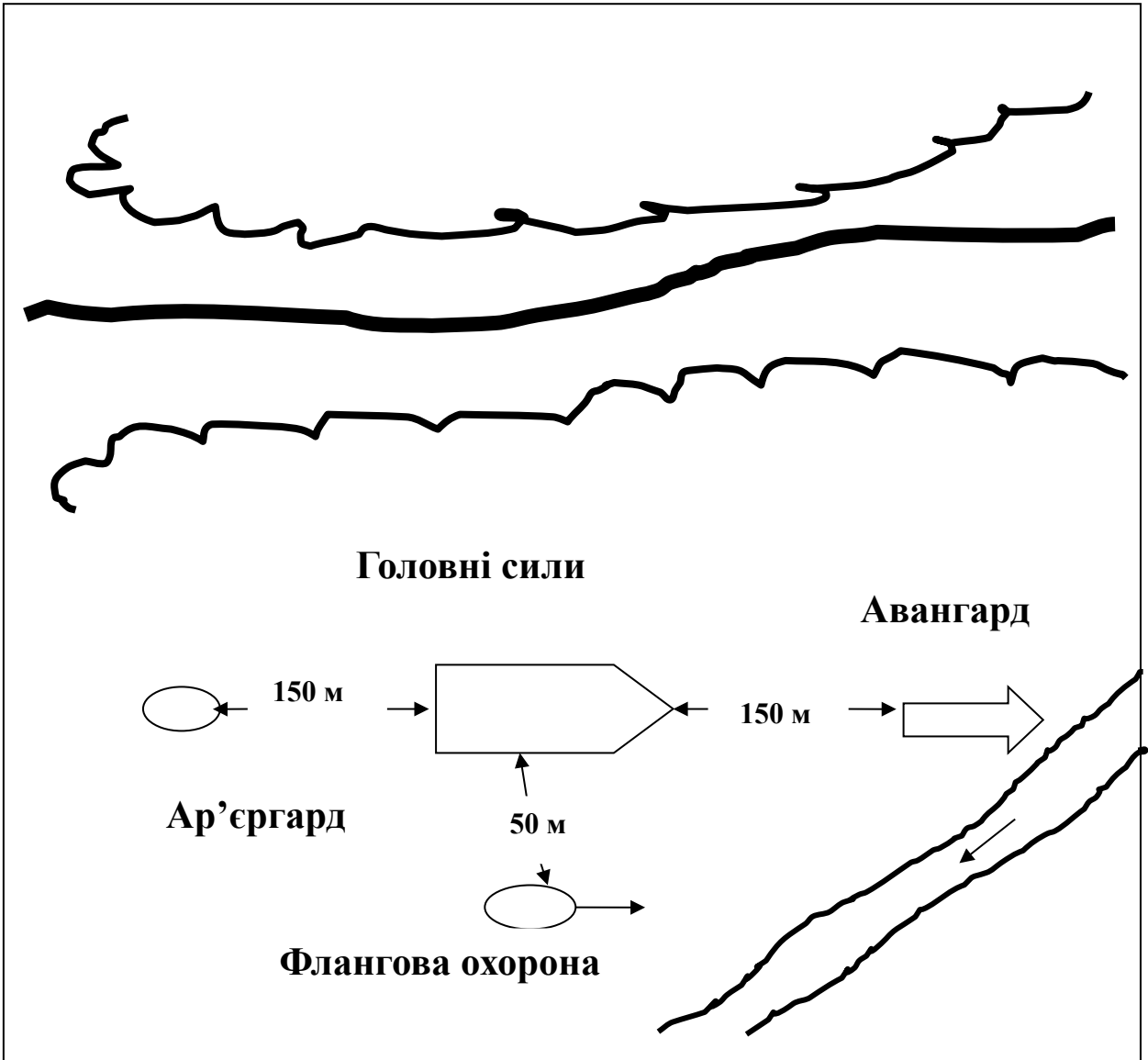
СТРУКТУРА ЗБРОЙНИХ ВІДДІЛІВ

ЦДАГОУ. – Ф. 1. Опис 22. Спр. 76. – Арк. 116; Ф. 1. Опис 22. Спр. 77. – Арк. 8; Ф. 62. Опис 1. Спр. 277. – Арк. 28.

**Засідки: А) – трьома групами;
Б) – ланцюгом.**

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 4328, опис. 1, спр. 6, арк. 34-37.

Бойовий порядок у рейді

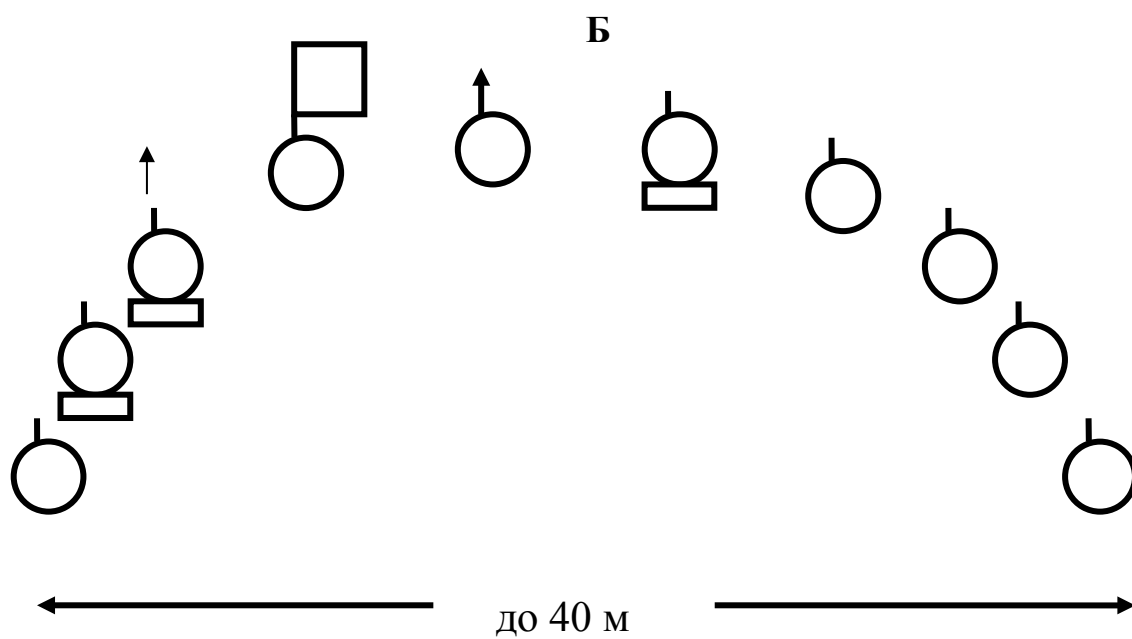
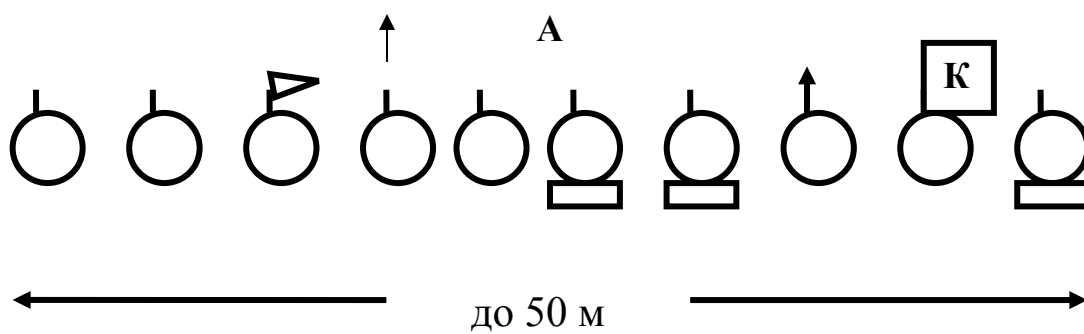
Додаток Л

ПОХІДНЕ ШИКУВАННЯ РОЮ

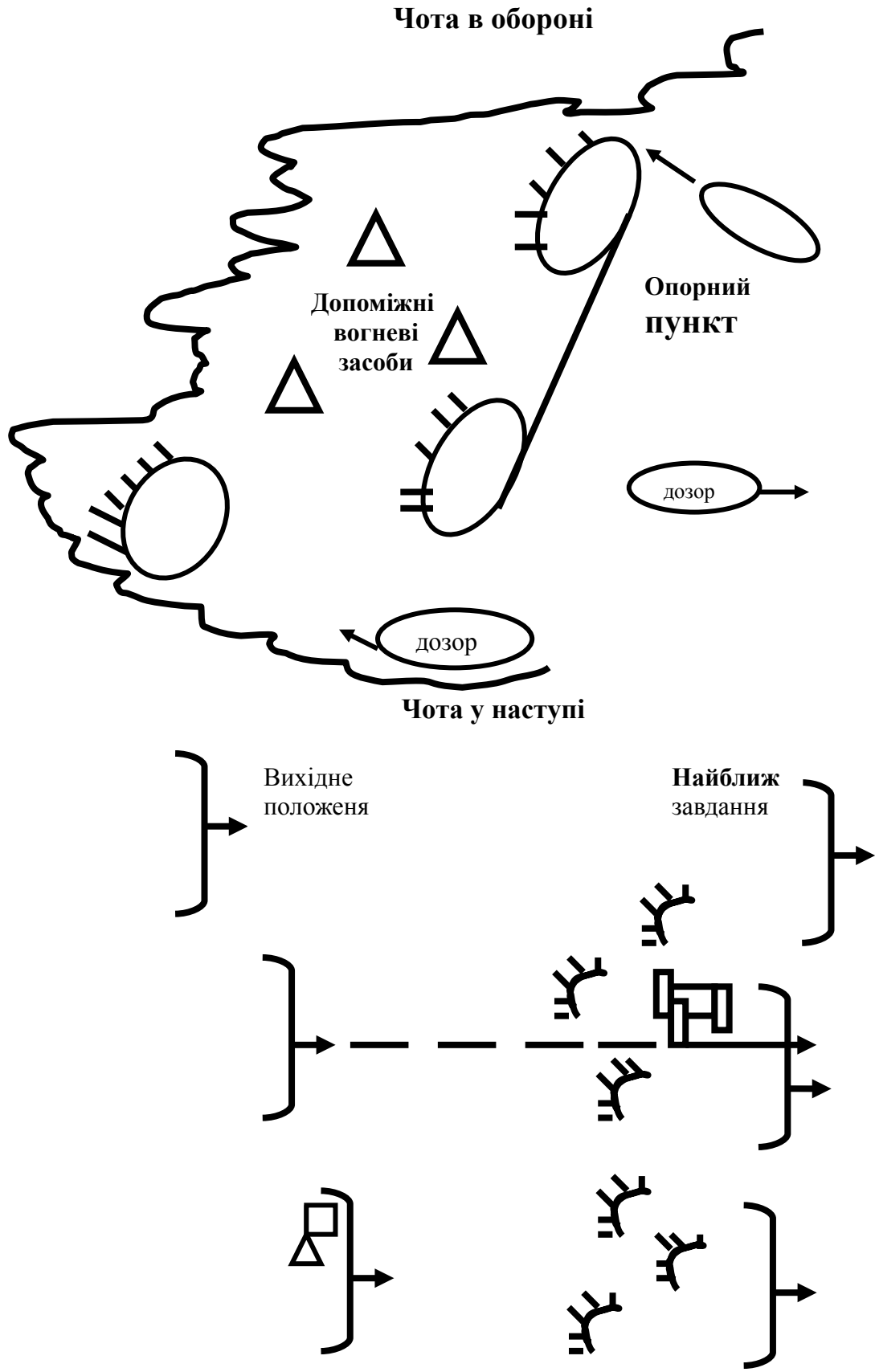

помічник кулеметник командир ланковий стрілець

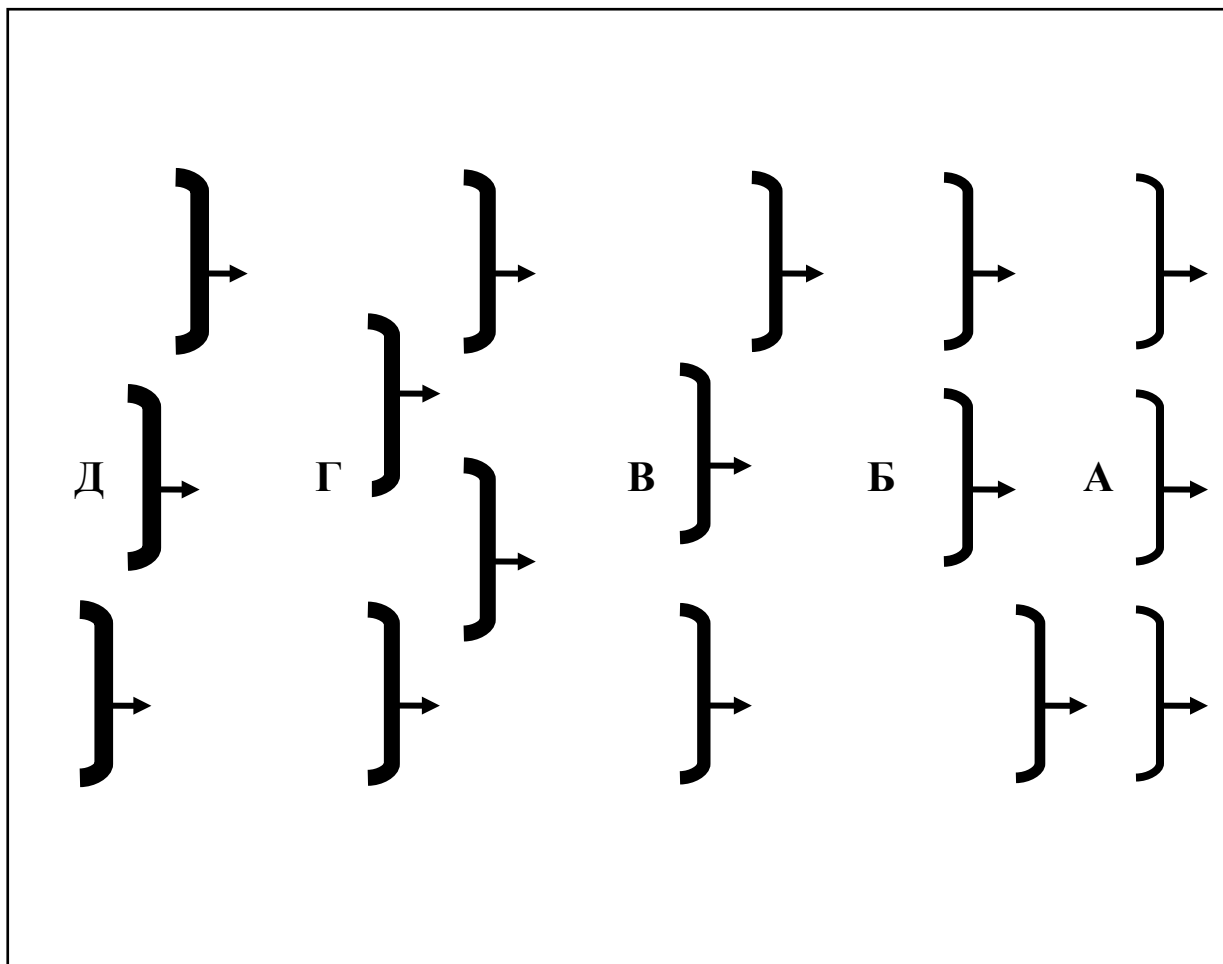
РІЙ У НАСТУПІ (А), В ОБОРОНІ

Додаток М

ПОБУДОВА БОЙОВИХ ПОРЯДКІВ ПОВСТАНСЬКИХ ЗАГОНІВ

А - в лінію.
 Б - уступом вперед.
 В - уступом назад.
 Г - шаховий.
 Д - ступеневий.